

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

ปรัชญา

ปรัชญาและศาสนา

ปรัชญาและศาสนา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of Concept and Belief on Phra Sri Ariyamettriya in Buddhism

นามผู้วิจัย นางสาวภัทรวดี มุลชารี

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศิริวรรณ เกษมสานต์กิดาการ, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(อาจารย์สิงห์คำ นันตะภูมิ, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กาญจนา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of Concept and Belief on Phra Sri Ariyamettriya in Buddhism

โดย

นางสาวภัทรวดี มุลขารี

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภัทรวดี มูลขารี 2553: การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา) สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประเวศ อินทองปาน, Ph.D. 115 หน้า

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ คือ 1. เพื่อศึกษาพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง 3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า ประวัติของพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้มีปรากฏในคัมภีร์อนาคตวงศ์และคัมภีร์พระไตรปิฎก ด้านคัมภีร์อนาคตวงศ์ ได้แสดงว่าใครที่ จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นได้แสดงเนื้อหาเพิ่มเติมว่า ได้มีอนาคตพุทธะ จำนวน 10 พระองค์ ทั้งนี้ได้กล่าวถึงสภาพการเป็นอยู่ในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยว่าจะเป็ในยุคที่มีความเจริญสูงสุด และได้เป็ยุคทองซึ่งปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง ผู้คนจะมีอายุยืนยาวถึง 80,000 ปี ส่วนแนวคิดพระศรีอริยเมตไตรยในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แสดงถึงพุทธภาวะที่เป็นสากล โดยการเชื่อมโยงพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงปรากฏวงศ์ของพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะเป็นรูปแบบเดียวกันแต่มีพระนามบัญญัติเรียกแตกต่างกัน

ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนานั้นได้ปรากฏขึ้นในสมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน โดยเชื่อว่าถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบทั้ง 13 กัณฑ์ จบภายในวันเดียวจะมีอานิสงส์มาก และต้องหมั่นรักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น แล้วจะทำให้ได้พบพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต ซึ่งความเชื่อนี้ยังแพร่หลายในชาชนบททุกภาคของประเทศไทย

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Pattaravadee Moonchalee 2010: An Analytical Study of Concept and Belief on Phra Sri Ariyamettriya in Buddhism. Master of Arts (Philosophy and Religion), Major Field: Philosophy and Religion, Department of Philosophy and Religion. Thesis Advisor: Assistant Professor Praves Intongpan, Ph.D. 115 pages.

The purposes of this research were; to study on Phra Sri Ariyamettriya, which appear in the scripture of Theravada Buddhism; to study the concepts on Phra Sri Ariyamettriya which appear in Phra MalaiKhamlaung and to analyze the concepts and belief in Phra Sri Ariyamettriya in Theravada Buddhism.

The results of this study were found that, the concepts on Phra Sri Ariyamettriya appeared in both Anaco and Tripitaka text. In Anaco text showed that whoever will be the Buddha in the future, will get enlightenment by Himself and teach the other as well, showed that there will be 10 anaco buddhas in the future, and narrated Phra Sri Ariyamettriya age that it is the most perfect and the golden age without the evil things and human beings will have longevity up to 80,000 years. Besides, the concepts on Phra Sri Ariyamettriya in Tipitaka showed the appearance of the Buddha hood are universal by linking the past Buddha, the present Buddha and the future Buddha to order to appear the Buddha in the same character, but the different names.

The believes in Phra Sri Ariyamettriya appeared in Sucothai period until now. It was believed that if whoever listen to Mahachati which composed of 13 Kan in the same day at once, will get noble benefits. In addition, if who would like to find the Buddhism of Phra Sri Ariyamettriya, must perform the Precepts and insight and insight meditation etc. Nowadays, that belief still remains in every part of Thailand.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประเวศ อินทองปาน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ เกษมสานต์กิตติการ อาจารย์ ดร.สิงห์คำ นันตะภูมิ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม รองศาสตราจารย์สุเชาว์ พลอยชุม ประธานในการสอบปากเปล่าขั้นสุดท้าย ศาสตราจารย์ ดร. จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ภายนอก ในการสอบปากเปล่าขั้นสุดท้าย และ อาจารย์ ดร. โกวิท ภูมิพวง ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย ในการสอบประมวลความรู้ ที่ได้ให้คำแนะนำตลอดจนให้ความช่วยเหลือปรับปรุงแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์ อีกทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชา ปรัชญาและศาสนาทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้เกิดสติปัญญาเพื่อนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ขอขอบพระคุณ บิดา มารดา ทุกคนในครอบครัว และพี่ๆ เพื่อนๆ ภาควิชาปรัชญาและ ศาสนา รวมทั้งพี่ศิษย์ พี่อัย ที่ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ และคอยให้กำลังใจมาโดยตลอด

คุณงามความดีและประโยชน์ทั้งปวงอันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็น เครื่องบูชาพระคุณบิดา มารดา คณาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ได้ให้ความเมตตา อบรม สั่งสอน และให้ความรู้ ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ภัทรวดี มูลชารี

มีนาคม 2553

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(4)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(5)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่ได้รับ	4
การตรวจเอกสาร	4
วิธีการวิจัย	7
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	7
กรอบแนวคิดการวิจัย	9
บทที่ 2 พระศรีอริยเมตไตรยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	10
ความหมายของคำว่า “พระศรีอริยเมตไตรย”	10
พระศรีอริยเมตไตรยในคัมภีร์อนาคตวงศ์	11
แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระไตรปิฎก	20
บทที่ 3 พระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง	28
ที่มาของวรรณคดีไทยเรื่องพระมาลัยคำหลวง	28
เนื้อเรื่องโดยย่อ พระมาลัยคำหลวง	33
สำนวนโวหารที่เกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวง	37

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 วิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา	42
เถรวาท	
ด้านแนวความคิด	42
ด้านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา	45
ด้านความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในหลักฐานต่างๆ	55
ด้านสังคม	59
ด้านศิลปะ	75
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	82
บทสรุป	82
ข้อเสนอแนะ	86
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	87
ภาคผนวก	93
ประวัติการศึกษาและการทำงาน	115

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างพระ โคดมพุทธเจ้ากับ พระศรีอาริยเมตไตรย	18
2	การเสด็จขึ้นอุบัติในโลกนี้	26
3	การแสดงธรรม	26
4	การประกาศพรหมจรรย์	26
5	การบริหารภิกษุสงฆ์	27
6	การเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก	27

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	9
2	วัดไผ่	61
3	พระวิหารพระศรีอริยมณีไตรย	62
4	ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านทิศตะวันออก	63
5	ระเบียงภายในอุโบสถ	64
6	ประเพณีงานแห่พระศรีอริยมณีไตรย	68
7	พระศรีอริยมณีไตรย	69
8	พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมณีไตรยจากอหิงงัตตรา	78
9	พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมณีไตรยจากกลุ่มรูปเคารพ 3 องค์	79
10	พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมณีไตรยจากวัดอัมปโลตติก	79
11	เศียรพระโพธิ์พระศรีอริยมณีไตรยจากเขามอรัตน์ ศรีเทพ พุทธศตวรรษที่ 13-14	80
12	ประติมากรรมสำริดพระโพธิ์สัตว์พระศรีอริยมณีไตรย จากบ้านฝ้าย จังหวัด บุรีรัมย์ พุทธศตวรรษที่ 13	80

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อต่างๆ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นคำย่อที่ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาบาลี โดยการใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (บาลี) 12/107/75-77 หมายถึง สุตตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาลี เล่ม 12 ข้อ 107 หน้า 75-77 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) 15/109/80 หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค เล่ม 15 ข้อ 109 หน้า 80 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถกถา จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น อง.ติก.อ. (บาลี) 2/77/202. หมายถึง องคุตตรนิกาย มโนรทปุณนิ ติกนิปาตอฏฐกถา (ภาษาบาลี) เล่ม 2 ข้อ 77 หน้า 202 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้หมายเลขอ้างอิงฎีกา จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ม.ม.ฎีกา. (บาลี) 2/240/112. หมายถึง มัชฌิมนิกาย สีนตถปุปกาสิณี มูลปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี) เล่ม 2 ข้อ 240 หน้า 112

พระสุตตันตปิฎก

อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.	(บาลี) =	สุตตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวีสปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ (ต่อ)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.พุทธ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย มจรฺตฺตวิลาสินี พุทฺธวํสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จู.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา จุฬนิตฺเทศอฏฺฐกถา
ที.ปา.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสินี ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ธมฺมปทอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ.	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺค สมฺโมหวิโนทฺนอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
-----------	----------	--

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งก็เป็นแบบฉบับและเป็นที่พักพิงของคนไทยเป็นทั้งด้วยความสว่างในการดำเนินชีวิตทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงออกของคนไทยจึงมีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน และเนื่องมาจากวรรณคดีซึ่งเป็นเครื่องบันทึกเหตุการณ์ของสังคมในแต่ละยุคทุกสมัย กล่าวคือ ถิ่นที่เกิดของวรรณกรรมและวรรณคดีในสมัยโบราณ คือ “วัง” และ “วัด” ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “วัง” หรือสังคมาราชสำนักนั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุด มีอำนาจในการบริหารประเทศ สภาพสังคมไทยในสมัยอยุธยา กษัตริย์เปรียบเหมือนเจ้าชีวิตของราษฎร ทั้งนี้เพราะคนไทยนำแบบอย่างการยกย่องพระเจ้าแผ่นดินเหมือนเทวดาจากขอม ขอมก็ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมการนับถือพระเจ้าแผ่นดินเป็นสมมติเทพจากอินเดียอีกทีหนึ่ง (รัชนิกร เศรษฐโชติ, 2523: 29) ส่วน “วัด” นั้นมีบทบาทสำคัญในอันที่จะสนับสนุนนโยบายทางการเมืองของสมัยอยุธยา คือเป็นศูนย์กลางการศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์ทรงวางกฎเกณฑ์ว่า บุตรข้าราชการคนใดจะเข้ารับราชการ จะต้องบวชเรียนเสียก่อน ดังนั้นผู้ที่มีโอกาสเข้ารับราชการจึงได้เรียนรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ จากวัด เช่น ด้านภาษา วรรณคดี เป็นต้น

นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ยังทรงเป็นพุทธมามกะและถือเป็นหน้าที่สำคัญขององค์พระประมุขที่จะทำนุบำรุง และสืบพระพุทธศาสนา เช่น สร้างวัดหรือทรงโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตในพระราชสำนักแต่งหรือแปลวรรณกรรมทางศาสนา เช่น มหาชาติคำหลวง และกาพย์มหาชาติ เป็นต้น ฉะนั้นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจึงปรากฏในรูปของวรรณคดีไทย (Thai literature) เป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจะแยกออกได้ อาทิเช่น ในด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความหมายก็คือ จริยธรรมที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์อย่างแท้จริง จริยธรรมเป็นทั้งข้อควรปฏิบัติและข้อห้าม ดังนั้นจริยธรรมก็มีอิทธิพลต่อกวีเช่นกัน กวีจึงได้นำมาสอดแทรกในวรรณคดีไทยเท่าที่จะมีโอกาสจึงกลายเป็นภายิตและความเชื่อเรื่อง นรก-สวรรค์ เช่น เชื่อว่าการทำดีจะได้ไปเกิดในสวรรค์ และเกิดในยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด คือ ยุคพระศรีอริยเมตย์ไตรย และคำสอน

ต่างๆในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในวรรณคดีไทยเรื่อง พระมัลลย์คำหลวง วรรณคดีที่ปรากฏ
ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นอาจเชื่อมโยงถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเริ่มตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231) จนถึงอาณาจักรอยุธยาล่มสลายปี พ.ศ. 2310 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แต่จะขอก้าวใน สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เพราะช่วง ระยะเวลานี้เป็นช่วงเหตุการณ์บ้านเมืองสงบสุข พระองค์ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองรวมถึง ศิลปวัฒนธรรมและศาสนาและได้มีวรรณคดีไทยเกิดขึ้นอย่างมากมาย ดังเรื่อง พระมัลลย์คำหลวง และในเรื่องนี้เอง ก็จะมีลักษณะเฉพาะรูปแบบของภาษา นั่นก็คือ ภาษาในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย ยังคงมีอิทธิพลของภาษาต่างชาติปะปนอยู่ ที่สำคัญคือ ภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งก็มีอิทธิพลอยู่ใน วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระมัลลย์คำหลวง นั้น โทปนันทสูตรคำหลวง ที่เป็นเช่นนี้ ก็เป็นเพราะเรื่องราวที่นำมาแต่งเป็นการแปลมาจากคัมภีร์ในศาสนา (ซึ่งวรรณคดีในอยุธยาส่วนใหญ่ ที่แปลมาจะยังคงหลงเหลืออิทธิพลของภาษาต่างชาติอยู่) อย่างไรก็ตาม กวีมิได้แปลคำต่อคำ แต่จะขยายความเปลี่ยนแปลงให้ชัดเจนสมบูรณ์ตลอดกระทั่งจนคัดแปลงคำ แผลงคำให้เหมาะกับ ลิ้นของคนไทย จุดเด่นทางด้านภาษาของวรรณคดีในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้ที่น่าศึกษาอย่างมาก จะเห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ อันเป็นผลงานที่ดีเด่นในด้านสุนทรียภาพ ทางภาษา ส่วนทางด้านเนื้อหาก็จะปรากฏในด้านวรรณคดีทางศาสนา จะมีลักษณะผูกเป็นเรื่องราว มีตัวละครแสดงบทบาทต่างๆ โดยนำมาจากชาดก ได้แก่ พระมัลลย์คำหลวง โดยเรื่องนี้เจ้าฟ้า ธรรมธิเบศร์ทรงนิพนธ์ขึ้น (ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, 2544: 75)

สำหรับทางด้านตำนานของพระศรีอริยมุต ไตรยได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทย ที่มีมาแต่บรรพกาล ซึ่งกล่าวถึงยุคสมัยอันเป็นอุดมคติ และเชื่อกันว่าจะเกิดขึ้นจริงในหลัง พ.ศ. 2500 เนื้อหาในตำนานต่างๆ กล่าวถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ความสุขสบายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยของ พระศรีอริยมุต ไตรย สิ่งเหล่านี้เป็น “ความเชื่อ” ที่สร้างขึ้นท่ามกลางปัญหาและความไม่พอใจต่อ สภาพปัจจุบันในโลกแห่งความเป็นจริง โลกอุดมคติในสมัยพระศรีอริยมุต ไตรยจึงมีบทบาทสำคัญ ในการตอบสนองความต้องการอันเป็นอุดมคติแก่มนุษย์ ให้มนุษย์ได้ผ่อนคลายและปราศจาก ความกังวลและความหวาดกลัว ซึ่งมีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย อย่างไรก็ตามนอกจากจะตอบสนองแล้ว อุดมคติจากยุคสมัยดังกล่าวที่เป็นเสมือนการกำหนดเป้าหมายของสังคม ที่จะให้คนในสังคมและ คนรุ่นต่อมาได้ยึดถือและเดินไปตามทิศทางที่บรรพชนกำหนด

สังคมไทยนั้น ได้มีความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการที่บรรพชนทั้งหลายกลัวว่าตัวเองจะได้ตกขุมรกต่าง ๆ นานา จึงได้ตั้งมั่นในจิตอธิษฐานในการทำบุญ หรือแม้กระทั่งฟังเทศน์อื่นๆ ก็ตามแต่ล้วนแล้วแต่มีการปรารถนาหลายๆอย่าง อาทิ เช่น ขอให้ได้เกิดในยุคที่รุ่งเรืองคือยุคพระศรีอริยเมตไตรย ทั้งนี้ทั้งนั้น เราในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนคนไทย ก็ควรที่กระทำคุณงามความดีด้วยเพื่อผลที่นำไปแล้วจะบังเกิดในสิ่งที่เราตั้งไว้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย มีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่อง พระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวงที่มีต่อสังคมไทย ในด้านการให้คุณค่า และเข้าใจในอิทธิพลในด้านต่างๆ ให้กระจ่างยิ่งขึ้น โดยจะยึดหลักการอธิบาย การตีความเพื่อความเข้าใจและการศึกษาแนวคิดในด้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัย จะได้เสนอพรรณนะที่มีต่อแนวคิดเรื่อง อิทธิพลพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวงต่อสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทางด้านวรรณคดีไทยกับพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาแนวคิดพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง โดยเนื้อหาอยู่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดนี้เป็นความเชื่อและมีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยกับพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยซึ่งมีมาแต่โบราณกาล

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เกิดความรู้และความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง พระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวงได้
2. เกิดความรู้และความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เกิดความรู้และความเข้าใจเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวงที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย
4. เกิดความรู้และความเข้าใจในวัฒนธรรมไทย ความเชื่อประเพณีต่างๆ

การตรวจเอกสาร

จากการตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นทั้งในส่วนของหนังสือ วิทยานิพนธ์ และวารสาร พบว่าการศึกษาเรื่อง พระศรีอริยเมตไตรยและเรื่องพระมาลัยคำหลวง มีเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งสองเรื่อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและนำมาอ้างอิง ดังนี้

ประทีป ชุมพล (2515: 22) ได้ศึกษาหลักฐานที่มาของเรื่องนี้ว่า “หลักฐานที่ยังไม่ปรากฏชัดเจนเพราะในลังกาทามหลักฐานเชื่อว่าไม่เคยปรากฏเรื่องราวของพระมาลัยเลย บางทีนักปราชญ์ในเมืองไทยคงจะแต่งขึ้น โดยยึดตามพระคัมภีร์ ฎูปาวงศ์ ของลังกาที่แพร่เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนา หินยานอย่างลังกาวงศ์ ในพุทธศตวรรษที่ 19 เรื่องราวเกี่ยวกับพระมาลัยเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมาในชั้นหลัง โดยเอาเรื่องราวในพระไตรปิฎก และเรื่องราวในคัมภีร์ฎูปาวงศ์มาผสมกัน และผูกเรื่องราวของพระมาลัยขึ้นมา”

สิทธิ พินิจภูวดล และคณะ (2520: 144) กล่าวว่า พระมาลัยคำหลวงนี้มีเค้าเรื่องเดิมเป็นภาษาบาลี ชื่อ มาลายุสูตร เข้าใจว่าภิกษุชาวลังกาได้แต่งไว้ตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงสุโขทัยราว 100 ปี ต่อมาภิกษุชาวเมืองเชียงใหม่ชื่อ พุทธวิลาสได้แต่งขยายความขึ้น ให้ชื่อว่า ฎีกามาลัย เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อพระมาลัย มีฤทธิ์มากถึงกับได้ไปโปรดสัตว์ในนรก และเหาะขึ้น

ไปนมัสการพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ทำให้ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย พระมาลัยได้นำเรื่องนรกสวรรค์มาตั้งสอนประชาชนให้หมั่นทำบุญทำทานไว้เพื่อจะได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย เรื่องนี้จึงมีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจของคนไทย เช่นเดียวกับเรื่องมหาชาติ และเป็นที่เข้าใจกันว่าการกรวดน้ำก็ได้ต้นเค้ามาจากเรื่องนี้ด้วย เพราะมีเรื่องว่าพวกเปรตในนรกขอให้พระมาลัยมาบอกญาติพี่น้องของตนให้ทำบุญแผ่ส่วนกุศลไปให้บ้าง

ทวิศักดิ์ ญาณประทีป (2524: 92) กล่าวว่า เค้าเรื่องเดิมของพระมาลัยคำหลวง เป็นภาษาบาลีชื่อมาเลยยสูตร เข้าใจว่า พระภิกษุชาวลังกาเป็นผู้แต่ง ต่อมาพระภิกษุชาวเชียงใหม่ชื่อพุทธวิลาส แต่งขยายความให้พิสดารขึ้น เรียกกันว่าฎีกามาลัย พระยาอนุমানราชชนให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องพระมาลัยว่า “พระมาลัยนั้นตามพื้นตำนานกล่าวว่าเป็นอรหันตเถระองค์สุดท้าย เกิดที่โรหนชนบทในลังกา ในเรื่องว่ามีอิทธิฤทธิ์ไปโปรดสัตว์ถึงนรก และเหาะเหินเดินอากาศขึ้นไปบนสวรรค์ ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้า” ดังมีเรื่องแจ้งอยู่ในคัมภีร์ชื่อว่า “มาลัยสูตร” ซึ่งเป็นคัมภีร์อยู่นอกนิบาต ไม่ได้รวมอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พิจารณาเค้าเรื่องก่อนข้างไปข้างคติมหายาน เพราะทางมหายานมีพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ชื่อ กษิติครรภ์เสด็จไปโปรดสัตว์ในนรกเสมอ จนถึงในพิธีกึ่งเด็กก็จะขาดรูปพระกษิติครรภ์ไปหาได้ไม่ และโดยเหตุที่พระกษิติครรภ์มีลักษณะคล้ายกับพระมาลัย ต่างกันแต่องค์หนึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อีกองค์หนึ่งเป็นพระอรหันต์เท่านั้น ในอานัมมิกายจึงขนานนามพระกษิติครรภ์ว่า “พระมาลัย” นอกจากนี้ที่ใน “มาลัยสูตร” กล่าวถึงพระศรีอริยเมตไตรย ก็มีเค้าไปทางคติมหายาน ซึ่งนิยมอยู่ในเรื่องพระโพธิสัตว์จมนมหายานให้ชื่อว่า “โพธิสัตว์ยาน” ผิดกับนิกายฝ่ายใต้ ซึ่งเรียกในโวหารของฝ่ายมหายานว่า “ศราวกยาน”

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2525: 294) กล่าวว่า หนังสือพระมาลัยคำหลวงนี้เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศรทรงนิพนธ์ในปี พ.ศ. 2281 ได้แสดงถึงประวัติการแต่งเรื่องพระมาลัยคำหลวงไว้อย่างชัดเจน เมื่อปี พ.ศ. 2279 เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศรทรงนิพนธ์วรรณคดีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเรื่องแรก คือ นันโทปนันทสูตรคำหลวงต่อมาปี พ.ศ. 2281 ก็ได้ทรงนิพนธ์พระมาลัยคำหลวงขึ้น กล่าวกันว่า เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศรทรงนิพนธ์พระมาลัยคำหลวงขึ้น เพื่อหวังจะล้างอกุศลกรรมที่ได้วางอุบายประหารกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ เช่นเดียวกับทรงนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวง ทั้งหวังจะได้พบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยและได้ถึงนิพพานดังได้ทรงอธิษฐาน

ฉลอง สุนทรวานิชย์ (2527: 22) กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย (Millennialism) ไม่เพียงแต่เป็นความเชื่อที่เก่าแก่แพร่หลายและพบอยู่ในสังคมดั้งเดิมเกือบทุกสังคมในโลก แต่ยังเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ปรัชญาประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลซึ่งพัฒนามาจากความเชื่อของยิว หรือปรัชญาประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามซึ่งได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากความเชื่อดั้งเดิมของยิวและคริสเตียนนั้น อันที่จริงก็วางอยู่บนรากฐานของระบบความเชื่อในเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนี้ ร่องรอยอิทธิพลความเชื่อดังกล่าวในปรัชญาประวัติศาสตร์ของยิว คริสเตียน และอิสลามนั้น ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเรื่องราวของมนุษยชาติที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ไบเบิลที่เริ่มตั้งแต่การกำเนิดจักรวาล โลกอาดัมและอีวา สวนสวรรค์ที่อีเดน “ปฐมบาป” ที่อาดัมและอีวา ร่วมกันก่อ “สวรรค์ล่ม” หรือการลงโทษของพระเจ้า คำสัญญาของพระเจ้าเกี่ยวกับพระเจ้าผู้ไถ่บาป การปรากฏตัวของศาสดาพยากรณ์ คำพยากรณ์และคำสอนของศาสดาพยากรณ์ การมาของพระเจ้าผู้ไถ่บาป วันสิ้นโลก การตัดสินครั้งสุดท้าย และการกลับคืนสู่อินทรียภาพ อันได้แก่ สวรรค์สำหรับผู้เชื่อในพระเจ้า และนรกสำหรับผู้ที่ไม่เชื่อ

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2535: 101) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยกับคนไทย สรุปได้ว่ามีหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยผู้บันทึกไตรภูมิได้ชี้ชวนให้ฟังเทศนาเรื่องไตรภูมิโดยให้เหตุผลว่า ถ้าฟังแล้วจะมีโอกาสได้นมัสการและได้ฟังธรรมเทศนาของพระศรีอริยเมตไตรยในอนาคต และมีความเชื่อสืบทอดกันต่อมาว่า ถ้าผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง 13 กัณฑ์ใน 1 วัน กับ 1 คืน ก็จะมีโอกาสพบพระศรีอริยเมตไตรยเช่นกัน

ประภาส สุระเสน (2540) กล่าวว่า คัมภีร์อนาคตวงศ์ ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้าองค์จะมาตรัสรู้ในอนาคตกาล 10 พระองค์ คือ พระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระรามพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระธรรมราชาพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระธรรมสามิพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระนารถพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระรังสีมณีพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระเทพเทพพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระนรสีห์พุทธเจ้า พระองค์ 1 พระติสสพุทธเจ้า พระองค์ 1 พระสุมังคลพุทธเจ้า พระองค์ 1 เนื้อหาในคัมภีร์อนาคตวงศ์นี้พรรณนาเรื่องพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงเรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล 10 พระองค์ เริ่มตั้งแต่พระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า เป็นต้น จนกระทั่งถึงพระสุมังคลพุทธเจ้า เป็นองค์สุดท้ายดังกล่าวมา ซึ่งพระพุทธองค์ ก็ได้ทรงตรัสแสดงตามที่พระธรรมเสนาบดี สารีบุตรทูลอาราธนา

บาเพ็ญ ะวิน (2542: 35) กล่าวว่า พระพุทธเจ้าในอนาคตนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักฐานชั้นต้นคือพระไตรปิฎกจะเห็นว่า นอกจากการกล่าวเป็นพหูพจน์ ซึ่งเป็นการยอมรับว่า อนาคตพุทธะนั้นจะต้องมีจำนวนหลายองค์ แต่พุทธศาสนาก็ไม่ได้ให้รายละเอียดและคาดการณ์เอาล่วงหน้าหรือกล่าวจำนวนที่ลงตัวเอาไว้แม้แต่พระนามของอนาคตพุทธ ยกเว้นพระอริยมตไตรยพระองค์เดียวแล้วจะไม่มีกล่าวถึงอีกเลย ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องวิจารณ์ให้มากความ คงกล่าวได้เพียงว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งที่ความดับทุกข์ พุทธธรรมส่วนมาจึงล้วนเกี่ยวโยงกับความดับทุกข์ทั้งสิ้น พุทธพจน์แทบทั้งหมดก็นับจุดมุ่งหมายนี้ ดังความในภัทเทกรัตตคาถาว่า “อดีตผ่านไปแล้ว อนาคตยังมาไม่ถึง อย่าหวังอะไรจากมัน ขอให้พิจารณาสรรพสิ่งที่เกิดในปัจจุบันให้ชัดเจน” อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาก็กล่าวถึงอนาคตพุทธะไว้ โดยเฉพาะเกี่ยวกับพระศรีอริยมตไตรย ที่จักทรงอุบัติร่วมสมัยกับพระเจ้าจักรพรรดิราชนามว่า สังขะ เรื่องนี้ปรากฏในจักวัตติสูตร ที่มณิกายปาฎีกวรรค

วิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเอกสารที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาของพระพุทธศาสนา
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร งานนิพนธ์ของนักกวีทางวรรณคดีไทยและนักวิชาการคนสำคัญ

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พระศรีอริยมตไตรย หมายถึง สิริมงคล ความรุ่งเรือง ความสว่างไสว ความงาม ความเจริญ คำว่า “อริย” ในพระพุทธศาสนาเรียกบุคคลผู้บรรลุนิพพานพิเศษมีพระโสดาบัน เป็นต้นว่า พระอริยะ หรืออริยบุคคล เป็นคำวิเศษณ์หน้า แปลว่า เจริญประเสริฐ คำว่า “มตไตรย” (ภาษาสันสกฤต) เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ข้างหน้า

พระมาลัยคำหลวง หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับพระอรหันต์องค์หนึ่ง คือ พระมาลัย อยู่ ณ โรหณบท ในลังกาทวีป สำเร็จอภิญญาสมบัติ มีฤทธิ์เสมอด้วยพระโมคคัลลานะ ได้ลงไปโปรดสัตว์ในนรกขุมต่างๆ นำดอกบัว 8 ดอกของชายเฉยใจไปบูชาเจดีย์พระจุฬามณี ได้พบ พระอินทร์และพระศรีอริยเมตไตรย เมื่อพระมาลัยกลับจากนรกและสวรรค์ก็ได้้นำเรื่องราวมาเทศน์ ให้ประชาชนฟัง และตั้งสอนให้กลัวบาป หมั่นทำบุญกุศล เรื่องพระมาลัยปรากฏอยู่ใน “มาลัยเถรวัตถุ” และมาลัยสูตรคำหลวง (มาลัยสูตรคำหลวง คือ คำหลวงสำคัญที่เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศรทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2280

วรรณคดี หมายถึง ความหมายตามรูปศัพท์ (Denotation) และความหมายโดยนัย (Connatation) คำว่า วรรณคดีมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า “แนวทางของหนังสือ” ซึ่งมีศัพท์คำนี้ขึ้นเทียบคำ Literature ในภาษาอังกฤษ โดยมีความหมายตรงกันบางกรณีว่า Literature นั้น หมายถึงสิ่งใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือ เช่น การแต่ง การเขียนหนังสือ การชำระหนังสือการรวบรวมหนังสือคัดวิจารณ์หนังสือ ตลอดจนการเขียนข่าวลงหนังสือพิมพ์ ก็เรียกว่า Literature

วรรณคดีศึกษา หมายถึง วรรณคดีที่เขียนขึ้น โดยอาศัยเนื้อหาสาระหรือหลักธรรมของศาสนา ตลอดจนเรื่องราวของบุคคลต่างๆ ในศาสนา ได้แก่ พระศาสดา สาวก และผู้ที่เกี่ยวข้องมาเป็นแก่นเรื่องหรือโครงเรื่อง รวมทั้งเรื่องราวที่ผูกขึ้นใหม่ให้เป็นอย่างเรื่องในศาสนา เรื่องราวต่างๆ ที่แต่งขึ้นใหม่ดังกล่าวแล้วนี้ ปรากฏเป็นหลายรูปแบบ มีทั้งที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนา มีทั้งที่ปรากฏในรูปของชีวประวัติ ตำนาน นิทาน และรูปแบบของบันเทิงคดี อันได้แก่ นวนิยายและบทละคร เป็นต้น

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังเหนืออำนาจธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เป็นต้นเหตุของความเชื่ออันเป็นสัญญาณเจตนา เมื่อเกิดการเพาะบ่มความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ เป็นเครื่องช่วยให้ความเชื่อเจริญเติบโต จึงเกิดรูปเกิดสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความเชื่อด้านแนวความคิด ด้านแนวศิลปะ ด้านประเพณีพิธีกรรม ด้านสังคม เป็นต้น

โลกในอุดมคติ หมายถึง โลกที่มีการจินตนาการของแต่ละคนไม่เหมือนกันไม่ว่าด้านการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องมีความเข้าใจกันเอื้ออาทรต่อกัน ปราศจากความรุนแรงและทุกสิ่งในโลกต้องเป็นแบบเดียวกันไม่แตกแยก

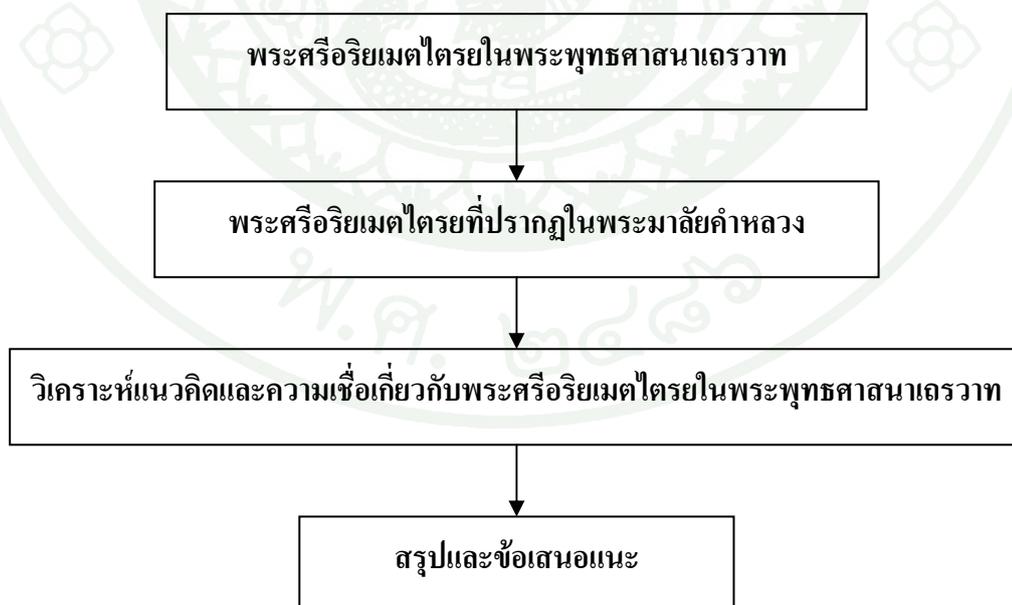
คัมภีร์ หมายถึง ข้อความสำคัญทางศาสนาที่เขียนหรือจารึกเป็นตำราในรูปต่างๆ คัมภีร์มี 2 ความหมาย ดังนี้

1. หมายถึง หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาที่พิมพ์เป็นรูปเล่มหรือเขียนลงในสมุดข่อย เช่น เรียกพระไตรปิฎกว่าคัมภีร์พระไตรปิฎก เรียกหนังสืออรรถกถาว่าคัมภีร์อรรถกถา

2. หมายถึง ใบบลานที่จารหรือเขียนหรือพิมพ์ข้อความธรรมะไว้สำหรับนำไปอ่านในเวลาเทศน์ เรียกเต็มว่า คัมภีร์ใบบลาน ในลานเช่นนี้แยกเป็นแผ่นๆ เมื่อนำมาร้อยรวมกันหลายๆ แผ่นด้วยเชือกเรียกว่าเป็นผูกหนึ่ง แต่ละผูกเรียกว่าหนึ่งคัมภีร์ ถ้ามี 7 ผูกก็เรียกว่า 7 คัมภีร์ เช่น พระอภิธรรม 7 คัมภีร์

เถรวาท หมายถึง คำสอนของพระพุทธศาสนาหรือพระธรรมวินัยที่พระสาวกได้รวบรวมจัดระบบได้เป็นแบบแผน เมื่อครั้งปฐมสังคายนาและคำสอนในเถรวาทมีการนับถือเป็นหลัก เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว กัมพูชา เป็นต้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

พระศรีอริยมุตไตรยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความหมายของคำว่า “พระศรีอริยมุตไตรย”

ความหมายของคำว่า “พระศรีอริยมุตไตรย” สามารถแบ่งออกเป็น 3 คำ คือ ศรี+อริย+มุตไตรย คำว่า “ศรี” (เป็นภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นภาษาบาลี คือ สิริ, สิริ) หมายถึง สิริมงคล ความรุ่งเรือง ความสว่างสุกใส ความงาม ความเจริญ คำว่า “อริย” ในพระพุทธศาสนาเรียกบุคคลผู้บรรลุนิพพานมีพระโสดาบัน เป็นต้นว่า พระอริยะ หรืออริยบุคคล เป็นคำวิเศษนำหน้า แปลว่า เจริญประเสริฐ คำว่า “มุตไตรย” (ภาษาสันสกฤต) เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ข้างหน้า

ในพระไตรปิฎกเรียกเป็น “มุตเตย” (ภาษาบาลี) ในคัมภีร์อนาคตวงศ์ บาลีเรียกว่า “อริยมุตเตย” ในคัมภีร์สันสกฤตชื่อ อารยไมเตรยวยาकरणम् เรียกเป็น “อารยไมตรย” ส่วนในภาษาไทยเรียกว่า “พระศรีอารีย์” บ้าง “พระศรีอริยมุตไตรย” บ้าง “พระศรีอาริยมุตไตรย” บ้าง

พระศรีอริยมุตไตรยมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน อาทิเช่น ฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า “พระมุตไตรย” ทางฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาทหรือทางประเทศไทยเรียกว่า “พระศรีอริยมุตไตรย” ก็มี “พระศรีอาริยมุตไตรย” ก็มี คนส่วนมากจะรู้จักในนามของพระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นคำที่กล่าวถึงและปรารถนาจะไปเกิดในยุคที่พระองค์จะมาตรัสรู้ (ส.พลาญน้อย, 2541: 2)

จากความหมายข้างต้นที่กล่าวมาแล้วพอจะสรุปได้ว่า คำว่า “ศรีอริย” เพิ่มเติมมาที่หลังไม่ได้ให้ความหมายไว้อย่างชัดเจน คำว่า “มุตไตรย” แปลว่า ผู้มีเมตตา เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในภายภาคหน้า เมื่อรวมคำทั้งสามเข้าด้วยกันจึงได้คำว่า “ศรีอริยมุตไตรย” ดังนั้นจึงหมายถึง ผู้มีเมตตาอย่างประเสริฐรุ่งเรือง ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ที่จะมาตรัสรู้ด้วยพระองค์เองเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และสอนผู้อื่นให้รู้ตาม จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตต่อจากพระโคตมพุทธเจ้าหรือพระศากย牟尼พุทธเจ้าในปัจจุบัน และเป็นพระนามที่เรียกชื่อแตกต่างไปจากพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ที่เคยมีมาแล้วในอดีต และพระองค์จะมาตรัสรู้ในยุคที่มีความเจริญ

รุ่งเรืองที่สุดกว่ายุคของพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จอุบัติขึ้นในภัทรกัปเดียวกัน คือ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า และพระโคตมพุทธเจ้า

พระศรีอริยเมตไตรยในคัมภีร์อนาคตวงศ์

ความเป็นมาของคัมภีร์อนาคตวงศ์

คัมภีร์อนาคตวงศ์ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยวงศ์ของพระโพธิสัตว์ผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลมี 10 พระองค์ คือ พระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า พระรามพุทธเจ้า พระธรรมราชาพุทธเจ้า พระธรรมสามิพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า พระรังสีมุณีพุทธเจ้า พระเทวเทพพุทธเจ้า พระนรสีห์พุทธเจ้า พระคิสาพุทธเจ้า และพระศุภังคพุทธเจ้า (ประภาส สุระเสน, 2540: 7) ก่อนหน้านี้มีวรรณคดีไทยบาลีว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคต 4 เรื่อง คือ

1. คัมภีร์อนาคตวงศ์ เป็นผลงานของท่านกัสสปเถระชาวอินเดียใต้ มีชีวิตอยู่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 1703-1773 ผลงานนี้ประพันธ์ด้วยคาถาตลอด 142 ผู้รจนาได้ยกเนื้อทั้งหมดให้เป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้า ที่ประทานตรัสเล่าถึงชีวประวัติของพระศรีอริยเมตไตรย ผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

2. อมตรสธารา อรรถกถาอนาคตวงศ์ 3 ผูกจบ ผลงานของพระอุปติสสเถระ ซึ่งเป็นชาวลังกาทวีป

3. อมตรสธารา ฎีกาอนาคตวงศ์ 7 ผูกจบ ผลงานของพระอุปติสสเถระ ซึ่งเป็นชาวลังกาทวีปเช่นกัน

คัมภีร์ทั้ง 3 เรื่องนี้ที่กล่าวมา มีปรากฏในสมัยอยุธยาในรายการที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้พระราชทานส่งไปช่วยพยุงพระพุทธศาสนาในประเทศลังกาเมื่อ พ.ศ. 2299

4. คัมภีร์ทศโพธิสัตว์ปตติกา กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอนาคต 10 พระองค์ พระบัณฑิตเถระได้ตรวจสอบ และจัดทำคำแปลเป็นภาษาสิงหลพิมพ์เผยแพร่ในลังกาเมื่อ พ.ศ. 2496

จากข้อความข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์อนาคตวงศ์มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 1703-1773 เป็นผลงานของท่านพระกัสสปเถระชาวอินเดียได้ ประพันธ์ด้วยภาษา มีเนื้อหาทั้งหมดเป็นพระวาจาของพระพุทธเจ้าที่ตรัสเล่าถึงชีวิตประวัติของพระศรีอริยเมตไตรยพระองค์เดียว ต่อมาพระอุปลิสเถระ ชาวลังกาทวีป ได้แต่งอมตสชารา อรรถกถาอนาคตวงศ์ ขยายความคัมภีร์อนาคตวงศ์ และแต่งอมตสชารา ฎีกาอนาคตวงศ์ ขยายความอมตสชารา อรรถกถาอนาคตวงศ์ และคัมภีร์ทสโทธิสตัดุปปิตติกา ที่พระบัณฑิตเถระได้ตรวจสอบ และจัดทำคำแปลเป็นภาษาสิงหลพิมพ์เผยแพร่ในลังกาเมื่อ พ.ศ. 2496 ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอนาคต 10 พระองค์ ซึ่งมีพระศรีอริยเมตไตรยเป็นองค์แรก คัมภีร์อนาคตวงศ์นี้ มีเนื้อหาเหมือนกันกับคัมภีร์ทสโทธิสตัดุปปิตติกา คือ ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอนาคต 10 พระองค์ มีพระศรีอริยเมตไตรยเป็นพระองค์แรกเหมือนกัน

ผ่าน วงษ์อ้วน (2522) ได้วิจัยเรื่องอนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1-10 : ตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์ระบุว่า “คัมภีร์อนาคตวงศ์แต่งขึ้นที่ลานนา ภาคเหนือของไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งตรงกันสมัยของอาณาจักรชกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย ส่วนแนวคิดเรื่องพระโทธิสตัดัว 10 พระองค์นั้น สันนิษฐานว่า คงได้รับแนวความคิดจากลังกาหรือจากไทยเอง หรือจากทั้ง 2 แห่งก็เป็นได้”

เนื้อหาของคัมภีร์อนาคตวงศ์ที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย

เริ่มด้วยความเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนา ที่มีอายุได้ 5,000 ปี คือ เมื่อโลกเสื่อมเต็มที่แล้ว ความเลวร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นและหลังจากนั้น โลกก็จะกลับเจริญขึ้น มาอีกในคราวนี้ โลกมนุษย์ก็จะมีแต่คนที่อายุยืนยาวถึง 80,000 ปี และคนในยุคนี้จะอุดมสมบูรณ์ด้วยโภควัตถุ โดยมีต้นกัลปพฤกษ์คอยอำนวยประโยชน์ให้ นอกจากนี้ คนในโลกยังเพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม ในยุคนี้ พระศรีอริยเมตไตรยผู้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนนับได้ว่า พระองค์ทรงเป็นผู้วิริยชาติโทธิสตัดัวก็จะเสด็จอุบัติขึ้นมาและจะทรงอุบัติในเมืองเกตุมดีซึ่งมีพระเจ้าจักรพรรดินามว่าสังกะครองราชย์ หาราหมณ์ชื่อสุพรหมเป็นบิดา พราหมณ์ชื่อพรหมวดีเป็นมารดา มีนางจันทมุขีเป็นชายา และมีพรหมวัฒนกุมารเป็นโอรส ซึ่งมีพระชนมายุ 80,000 ปี ภายหลังออกผนวชเพราะจตุรนิมิต

การบำเพ็ญพระบารมีของพระศรีอริยเมตไตรยก่อนที่จะเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลกมนุษย์นี้ พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างใหญ่หลวง คือ ในอดีตพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่าสังขจักรในสมัยของพระสิริมัตตพุทธเจ้า ครองเมืองอินทปัตถ์พระองค์ได้สดับข่าวว่า พระรัตนตรัยและพระพุทธเจ้าสิริมิตรทรงอุบัติขึ้น และประทับอยู่บุพพาราม ข่าวนั้นทำให้พระองค์ทรงมีพระโสมนัส และสละราชสมบัติให้สามเณรครองแทนส่วนตัวของพระองค์เองนั้น ได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความยากลำบาก เช่น ต้องคลานและค่อยๆ เคลื่อนไปด้วยอกจนถึงที่พระพุทธเจ้าประทับ นอกจากนั้นยังได้ถวายศิระษะของพระองค์แก่พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นการบูชาพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระองค์ ด้วยอานิสงส์บารมีขั้นปรมาตม์ดังกล่าวนี้ ทำให้พระองค์จุติไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตและได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

จากเนื้อหาข้างต้นที่กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาปัจจุบันจักมีอายุ 5,000 ปี หลังจากนั้นจนกระทั่งถึงยุคของพระพุทธเจ้าองค์ใหม่พระนามว่า “พระศรีอริยเมตไตรย” สำหรับเรื่องอายุของพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่า มีปรากฏในพระไตรปิฎกตรงที่ว่า

ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา ไม่ยำเกรงกันและกันนี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้พระสังฆกรรมไม่ตั้งอยู่ได้นานในเวลาที่ตถาคตปรินิพพานไปแล้ว (อง ปญจก. 22/40/491)

แต่พระอรรถกถาจารย์ กล่าวถึงอายุของพระพุทธศาสนาไว้ว่า

...พระสังฆกรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง 500 ปี หมายความว่า ในระยะ 1,000 ปี ก็ยังมีพระอรหันต์บรรลุปฎิบัติสมาธิอยู่ ผ่านไปอีก 1,000 ปีก็ยังมีพระอรหันต์สุกขวิปัสสโกอยู่ ผ่านไปอีก 1,000 ปีก็ยังมีพระอนาคามีอยู่ ผ่านไปอีก 1,000 ปี ก็ยังมีพระสกทาคามีอยู่ ผ่านไปอีก 1,000 ปี ยังมีพระโสดาบันอยู่ สรุปว่า พระสังฆกรรมจะดำรงอยู่ได้ 5,000 ปี... (อภิ.วิ.อ. 3/403/406-407)

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่า อายุของพระพุทธศาสนาปัจจุบันมีมาหลังจากพระโคตมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน การกำหนดวันปรินิพพานของพระโคตมพุทธเจ้าไม่ตรงกัน แต่ได้ยึดถือตามปฏิทินปัจจุบันว่า พระพุทธศาสนามีอายุ 2553 ปี ความจริงพระพุทธศาสนาก็เป็นไปตามกาลเวลา แต่ที่น่าสังเกตคือ พุทธบริษัทเองไม่ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมถอยไป

ปฐมสมโพธิก (2530: 35) ได้แสดงถึงการเสื่อมลงจนกระทั่งหมดสิ้นไปของพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย โดยมีเนื้อความโดยสรุปว่า เมื่อพระศาสนาจะเสื่อมสูญไปนั้น จะมีสิ่ง que เสื่อมสูญไปตามลำดับ 5 ประการ คือ

1. การเสื่อมสูญไปแห่งพระปริยัติ
2. การเสื่อมสูญไปแห่งการปฏิบัติ
3. การเสื่อมสูญไปแห่งการตรัสรู้มรรคและผล
4. การเสื่อมสูญไปแห่งสมณเพศ
5. การเสื่อมสูญไปแห่งธาตุ

อธิบายได้ว่า การเสื่อมสูญไปแห่งปริยัตินั้น คือ พระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ตราบไตรปิฎกก็ได้ชื่อว่ายังดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อใดพระปริยัติเสื่อมถอยลงขาดผู้เล่าเรียนศึกษา ไม่มีมนุษยใจจดจำคาถาไว้ได้แม้เพียงสืบทาท ในกาลนั้นชื่อว่าพระปริยัติได้อันตรธานสูญไปหมดสิ้น

การเสื่อมสูญไปแห่งการปฏิบัติ นั้น คือ เมื่อภิกษุทั้งหลายยังทรงไว้ซึ่งปาราชิกสิกขาบทอยู่ตราบไตรปิฎก การปฏิบัติก็ชื่อว่ายังมีอยู่ตราบนั้น เมื่อใดหาภิกษุที่จะรักษาปาราชิกสิกขาบทไม่ได้แล้ว ได้ชื่อว่า การปฏิบัติอันตรธานไปหมดสิ้น

การเสื่อมสูญไปแห่งการตรัสรู้มรรคและผลนั้นคือ เมื่อยังมีบุคคลผู้สำเร็จโสดาปัตติผลอยู่ตราบไตรปิฎก ชื่อว่าการตรัสรู้มรรคผลยังมีอยู่ ต่อเมื่อใดหาพระโสดาบันมิได้ ก็ได้ชื่อว่า การตรัสรู้มรรค และผลได้เสื่อมสูญไปหมดสิ้นแล้ว

การเสื่อมสูญไปแห่งสมณเพศ คือ เมื่อยังมีผู้ถือสมณเพศครองผ้ากาสาวพัตร์ แม้เพียงผูกพันที่ข้อมือและคออยู่ตราบไตรปิฎก สมณเพศก็ยังมีอยู่ตราบนั้น ต่อเมื่อผู้ครองผ้ากาสาวพัตร์ แม้เพียงข้อมือและคอ มิได้แล้ว เมื่อนั้นชื่อว่าสมณะเพศได้อันตรธานเสื่อมสูญไปแล้ว

สินีนาค วิจิตรการลิขิต (2549: 40-41) กล่าวว่า สำหรับการเสื่อมสูญไปแห่งธาตุหรือธาตุอันตรธานนั้น ได้แก่ พระบรมธาตุปรินิพพาน พระพุทธเจ้านั้น ได้ชื่อว่า ปรินิพพาน 3 ครั้ง ในครั้งแรกเรียกว่ากิเลสปรินิพพาน คือ การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณปหานกิเลสได้หมดสิ้น ในครั้งที่ 2 เรียกว่า ชันชปรินิพพาน คือ การที่พระพุทธเจ้า เสด็จดับขันชปรินิพพาน เป็นการแตกทำลาย

แห่งกายเนื้อ และในครั้งที่ 3 เรียกว่า ชาติปรินิพพาน อันหมายถึงการปรินิพพานของพระบรมสารีริกธาตุ คือ เมื่อใดที่พระศาสนาได้เสื่อมสูญลงตามลำดับตั้งแต่ประวัติเป็นมานั้น จนถึงหมดสิ้นพระบรมสารีริกธาตุที่สถิตอยู่ ณ ที่ต่างๆ มิได้มีผู้สักการะบูชาอีกต่อไปแล้ว เมื่อนั้นพระบรมสารีริกธาตุทั้งปวงก็จะมาประชุมกัน ปรากฏเป็นองค์พระพุทธรเจ้าอีกครั้งหนึ่ง ในลำดับนั้น เตะธาตุก็ตั้งขึ้นเผาผลาญสรีระธาตุจนหมดสิ้นไป ซึ่งการปรากฏขึ้นในครั้งนี้ มีเพียงเทวดาในหมื่นจักรวาลเท่านั้นที่จะสามารถเห็นได้ ส่วนมนุษย์ทั้งหลายไม่อาจจะเห็นได้เลย ซึ่งการปรินิพพานที่เรียกว่าชาติปรินิพพานนี้ ถือว่าเป็นการสิ้นสุดพระศาสนาของพระพุทธรเจ้าแต่ละพระองค์อย่างสิ้นเชิง

ส่วนในเรื่องของพุทธภาวะ เมื่อพระพุทธรเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้วจะอยู่ที่ไหนอย่างไร สูญสิ้นไปทั้งหมดไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่อีกเลย มีเพียงคุณธรรมคำสั่งสอนที่กล่าวถึงในนามของกายธรรมเท่านั้น หรือยังมีสภาวะแห่งตัวตนปรากฏอยู่ในอายตตนิพพานเป็นเรื่องที่ยังถกเถียงกันอยู่ในหมู่ผู้ศึกษาปฏิบัติทั้งหลาย แต่ตามคัมภีร์ทางฝ่ายเถรวาท มักจะกล่าวถึงในลักษณะของการสูญสิ้นไม่มีอะไรเหลืออยู่ ดังเช่น ข้อความจากพระสูตร ได้กล่าว สภาวะหลังจากปรินิพพานของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายไว้ว่า “พระองค์ทั้งพระสาวก รุ่งโรจน์แล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกองไฟโพลงแล้วก็ดับไป พระวรฤทธิ์ด้วย พระยศด้วย จักรรัตนที่พระยุคลบาทด้วยทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทุกอย่างก็ว่างเปล่า แน่แท้” (ขุ.พุทธ.อ. 9/2/281) และข้อความจากนิพพานสูตร ว่าด้วยนิพพานเป็นที่สุดแห่งทุกข์ได้แสดงไว้ว่า

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่ง อุทานนี้ในเวลานั้นว่า ความหวั่นไหวย่อมมีแก่บุคคลผู้อันตณหาและทิฏฐิอาศัย ย่อมไม่มีแก่ผู้อันตณหาและทิฏฐิไม่อาศัย เมื่อความไม่หวั่นไหวมี ผู้นั้นย่อมมีปีสัทธาธิ เมื่อมีปีสัทธาธิ ก็ย่อมไม่มีความยินดี เมื่อไม่มีความยินดี ก็ย่อมไม่มีการมาการไป เมื่อไม่มีการมาการไป ก็ไม่มีการจุติ และอุบัติ เมื่อไม่มีการจุติและอุบัติ โลกนี้โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี นี่แล เป็นที่สุดแห่งทุกข์ไม่หวั่นไหว (ขุ.อ. 25/161/145) และข้อความจากคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถาได้กล่าวถึงสภาวะหลังชาติปรินิพพานว่า “เตะธาตุก็ตั้งขึ้นแต่พระสรีระธาตุเผาผลาญสังขารให้ย่อยยับ ถึงซึ่งภาวะแห่งบัญญัติมิได้”

จากข้อความข้างต้นทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า หลังจากการปรินิพพานของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายแล้วก็จะมีความว่างเปล่า (ในส่วนที่เป็นกายเนื้อ) ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่พระพุทธรเจ้าผู้ปรินิพพานแล้ว ย่อมไม่ได้สถิตอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดเลยในทีตลอดแสนโกฏิจักรวาล อนันตจักรวาล

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า เรื่องพุทธภาวะหลังปรินิพพานเกิดเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วและธาตุอันตรธานได้เกิดขึ้นแล้ว พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพความว่างเปล่าไม่มีภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอยู่ และบุคคลย่อมไม่สามารถจะหาพระพุทธเจ้าผู้ปรินิพพานไปแล้วได้ ไม่ว่าในที่ใดในอนันตจักรวาลนี้ มีแต่พระสัทธรรมคำสอนเท่านั้นที่เป็นตัวแทนพระองค์ยังคงอยู่นานเท่านั้น ถ้าพุทธบริษัทยังคงปฏิบัติตามอยู่แต่บรรดาผู้นับถือพระพุทธศาสนาต่างก็พยายามเพิ่มเติมประวัติและคุณสมบัติต่างๆ ของพระองค์ เพื่อชดเชยความรู้สึกที่ขาดศาสดาไป (ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, 2533: 53) จึงเป็นสาเหตุของแนวคิดเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระศรีอริยเมตไตรยต่อจากพระโคตมพุทธเจ้าที่ปรินิพพาน ไปแล้ว

แนวคิดเกี่ยวกับโลกมนุษย์ในยุคนี้จะมีแต่คนที่มีอายุยืนยาวถึง 80,000 ปี และจะอุดมสมบูรณ์ด้วยโภควัตถุ โดยมีต้นกัลปพฤกษ์คอยอำนวยความสะดวกให้ และคนในโลกยังเพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามนั้น ถือว่า เป็นยุคแห่งสังคมที่ผู้คนพลเมืองเห็นคุณค่าของความคิด ตั้งใจประพฤติดี มีความอุตสาหะ อดทนที่จะต่อสู้กับแนวโน้มของความชั่ว เกรงกลัวต่อบาปและโทษทัณฑ์ของการประพฤติชั่ว ทำให้มนุษย์ในสังคมมีเมตตาจิต เอื้อเฟื้อกัน รักใคร่ปรองดองสามัคคีกัน หรือเรียกว่า “สังคมอุดมคติ” เป็นสังคมมีความสุขสมบูรณ์แบบมากที่สุด ซึ่งอยู่ในอนาคต จะเกิดขึ้นหลังจากยุคปัจจุบันนี้ ในเมื่อปัจจุบันเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งความเสื่อมต่ำ ต่อจากนั้นไปก็จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่อุบัติขึ้น เรียกว่า “พระศรีอริยเมตไตรย” ทั้งนี้ หากพิจารณาตามรูปศัพท์ก็จะเห็นว่า ยุคใดก็ตามเมื่อคนเรามีลักษณะเป็นศรี (ความเจริญ) เป็นอาริยะ (มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่) และเมต ไตรย (มีเมตตา กรุณา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข) ตามชื่อของพระองค์แล้วก็ถึงยุคแห่งสังคมอุดมคติ เมื่อนั้น แต่เมื่อใดมนุษย์มีความรักผู้อื่นถึงที่สุด เมื่อนั้นหรือที่นั่นจะเป็น โลกของพระศรีอริยเมตไตรยขึ้นมาทันที (สิทธิ พิณิจฎวค และคณะ, 2520: 95)

ข้อความที่ว่า พระศรีอริยเมตไตรยเป็นพระวิริยวิกโพธิสัตว์นั้น เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ กว่าที่ท่านจะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนามาเนิ่นนาน พระพุทธเจ้าในระหว่างที่ยังทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่า พระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ หมายถึง ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี 10 มีทานและศีล เป็นต้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อนิยตโพธิสัตว์ กับนิยตโพธิสัตว์

อนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่ง

นิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องระยะเวลาแห่งการบำเพ็ญบารมีในชินกาลมาลีปกรณ์จัดเป็น 3 ขั้นตอน มีข้อความโดยสรุปดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการคิดปรารณาพุทธานุโมทนาใจ แล้วจึงเริ่มสร้างบารมี แต่ยังมีได้เปล่งวาจาบอกแก่ใครๆซึ่งพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จะใช้เวลาไม่เท่ากัน โดยพระปัญญาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลาในช่วงนี้ 7 อสงไขยกัป พระสัทธาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 14 อสงไขย พระวิริยาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 28 อสงไขย นี่เป็นเวลาที่ต่ำสุดตั้งแต่ความดำริจนถึงออกปากประกาศความปรารณาพุทธานุโมทนา

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการสร้างบารมีพร้อมเปล่งวาจาประกาศความปรารณาพุทธานุโมทนา แต่ยังมีได้รับพยากรณ์ซึ่งพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จะใช้เวลาในช่วงนี้ไม่เท่ากัน โดยพระปัญญาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลาในช่วงนี้ 9 อสงไขยกัป พระสัทธาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 18 อสงไขย พระวิริยาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 36 อสงไขย นี่เป็นเวลาที่ต่ำสุดตั้งแต่เปล่งวาจาประกาศความปรารณาพุทธานุโมทนาจนถึงการได้รับพยากรณ์

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการสร้างบารมีพร้อมการประกาศความปรารณาพุทธานุโมทนา และได้รับพยากรณ์จนถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จะใช้เวลาในช่วงนี้ไม่เท่ากัน โดยพระปัญญาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลาในช่วงนี้ 4 อสงไขยกัป พระสัทธาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 8 อสงไขย พระวิริยาธิกโพธิสัตว์ใช้เวลา 16 อสงไขย นี่เป็นเวลาที่ต่ำสุดตั้งแต่การได้รับพยากรณ์จนถึงการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงความสำเร็จในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภท ตามระยะเวลาแห่งการบำเพ็ญบารมี คือ (ขุ.จ.อ. 9/3/662-663)

1. พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งด้วยปัญญา ตรัสรู้แล้ว เรียกว่า พระปัญญาธิกพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญบารมีชนิดนี้มีปัญญากล้า ศรัทธาอ่อน ใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนาน 4 อสงไขยแสนมหากัป
2. พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา ตรัสรู้แล้ว เรียกว่า พระสัทธาธิกพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญบารมีชนิดมีศรัทธากล้า แต่มีปัญญาปานกลาง ใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนาน 8 อสงไขยแสนมหากัป
3. พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งด้วยความเพียร ตรัสรู้แล้ว เรียกว่า พระวิริยาธิกพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญบารมีชนิดมีศรัทธามีความเพียรกล้า แต่มีปัญญาน้อย ใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนาน 16 อสงไขยแสนมหากัป

สรุปจากข้างต้นได้ว่า พระศรีอริยเมตไตรยเป็นพระวิริยาธิกพุทธเจ้า มีระยะเวลาบำเพ็ญบารมียาวนานกว่าพระโคตมพุทธเจ้าเป็นแปดเท่า ซึ่งพระศรีอริยเมตไตรยใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนานถึง 16 อสงไขยแสนมหากัป ส่วนพระโคตมพุทธเจ้า เป็นพระปัญญาธิกพุทธเจ้าใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยแสนมหากัป มีข้อสรุปให้เห็นว่าพระประวัติโดยรวมในความเหมือนและความแตกต่างระหว่างพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอริยเมตไตรย ดังมีตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างพระโคตมพุทธเจ้ากับพระศรีอริยเมตไตรย

ประวัติโดยรวม	พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. ชื่อกัป	ภัทรกัป	ภัทรกัป
2. จำนวนกัปที่ผ่านมา	ภัทรกัปปัจจุบัน	ภัทรกัปปัจจุบัน
3. เมืองหลวง	กบิลพัสดุ์	เกตุมดี
4. ชาติตระกูล	กษัตริย์	พราหมณ์
5. พระบิดา	สุทโธทนะ	สุพรหมา
6. พระมารดา	มามายา	พรหมวดี

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประวัติโดยรวม	พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
7. ปราสาท 3 ถดู	รัมมะ, สุรัมมะ, สุภะ	สิริวิฑฒะ, สัทธัตถะ, จันทกะ
8. พระมเหสี	พระนางพิมพา	พระนางจันทมุขี
9. พระโอรส	ราหุละ	พรหมวิฑฒนกุมาร
10. ระยะเวลาครองราชย์	29 ปี	8,000 ปี
11. พระยานเพื่อการออกบวช	ม้า	ปราสาท
12. ระยะเวลาในการบำเพ็ญเพียร	6 ปี	7 วัน
13. ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้	อัสสัตถพุกกัษ	กาคะทิง
14. พระรัศมี	1 วา	52 โยชน์
15. อัครสาวกฝ่ายขวา	อุปติสสะ (พระสารีบุตร)	อโศกะ
16. อัครสาวกฝ่ายซ้าย	โกณฑิยะ (พระโมคคัลลานะ)	พรหมเทพ
17. อูปีฎฐาก	อานันทะ	สีหะ
18. อัครสาวิกาฝ่ายขวา	เขมา	ปทุมมา
19. อัครสาวิกาฝ่ายซ้าย	อุปลวันณา	สุนนา
20. อัครอูปีฎฐาก	จิตตคหบดี, หัตถคคหบดี	สุธนะ, สังฆะ
21. อัครอูปีฎฐายิกา	นันทมารดา, อุตตรา	ยสวัตตี, สังฆา
22. ส่วนสูงของพระศรีระ	18 ศอก	88 ศอก
23. พระชนมายุ	80 ปี	80,000 ปี
24. ผู้ที่ได้รับพยากรณ์	พระศรีอริยเมตไตรย	-
25. ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี	4 อสงไขยแสนมหากัป	16 อสงไขยแสนมหากัป

ที่มา: สีนินาถ วิจิตรการลิขิต (2549: 45-46)

สรุปพระศรีอริยเมตไตรยในคัมภีร์อนาคตวงศ์ แสดงว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่หลายองค์ ไม่ใช่มีเพียงพระโคตมพุทธเจ้ารูปเดียว เพราะพระพุทธเจ้านั้นเป็นผลที่เกิดจากการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งค้นพบ และเข้าถึงกฎที่มีอยู่ตามอุดมการณ์ของตนปฏิบัติกรตามอุดมการณ์นั้นๆ เพื่อสร้างความดีงาม และถึงปลายทางแห่งอุดมการณ์ ได้เข้าถึงพุทธภาวะให้แก่ตนได้ ส่วนผู้ดำเนินนั้น เรียกว่า พระโพธิสัตว์ เป็นผู้คิดแน่ว หรือผู้มีแรงจิตใจเพื่อความรู้แจ้งในกฎเกณฑ์แห่งธรรม ทั้งในส่วนที่เป็นทฤษฎีและส่วนที่เป็นการปฏิบัติโดยตรง และได้รูปแบบมาจากประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า มีความแตกต่างที่ชัดเจนอยู่ 7 ประการ คือ 1. พระชนมายุ 2. ความสูงของพระวรกาย 3.ชาติตระกูล 4. เวลาในการบำเพ็ญเพียร 5. พระรัศมี 6. พระยานเพื่อการออกบวช 7. ต้นไม้ที่ตรัสรู้

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระไตรปิฎก

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระไตรปิฎก เมื่อพิจารณาตามหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนแล้ว พระพุทธเจ้าที่เรารู้จัก คือ พระสมณโคตมพุทธเจ้าหรือพระศากยมุณีพุทธเจ้า ก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เดิมคือ เจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ในโคตมโคตรแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย โดยถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อ 80 ปีก่อนพุทธศักราช พระองค์ทรงค้นพบพระสัทธรรม ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทางเผยแผ่ธรรมแก่ชาวโลก และเป็นผู้ให้กำเนิดพระสงฆ์ขึ้นมาในโลก อันกล่าวได้ว่า คือ พระรัตนตรัย ได้แก่ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างสมบูรณ์นับตั้งแต่นั้นมา (นิชิ เอียวศรีวงศ์, 2545: 9) ถึงแม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ และพระสงฆ์สาวกได้ประกาศเผยแผ่พระศาสนาสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธเจ้ามีมากมายหลายพระองค์มีปรากฏในพุทธวงศ์อยู่ 28 พระองค์ เริ่มตั้งแต่พระทีปังกรจนถึงพระกัสสปะ 24 พระองค์ และพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันเป็นองค์ที่ 25 แต่ในภัทธกัณฑ์นี้มีพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ไปแล้ว 4 พระองค์คือ 1. พระกกุสันธะ 2. พระโกนาคมะ 3. พระกัสสปะ (จุ.พุทธ.33/18/723) 4. พระพุทธโคตมเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน รวมทั้งพระศรีอริยเมตไตรยที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอีก 1 พระองค์ รวมเป็น 5 พระองค์ ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าพระโคตมพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ และมนุษย์พิเศษ ได้มีพระพุทธเจ้าผู้ที่ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและปรินิพพานไปแล้วนับไม่ถ้วนในแต่ละกัป และที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตอีกมากมาย

พระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์จะมีพื้นฐานเหมือนกันที่เป็นสามัญทั่วไป ทั้งด้านความหมาย ประเภท คุณธรรมและคุณสมบัติ การตรัสรู้และสิ่งที่ตรัสรู้ รวมทั้งการวางหลักธรรมวินัย แนวคิด ดังกล่าวมาแล้วเป็นแนวคิดที่มีมาแต่ก่อน ตามหลักฐานในพุทธวงศ์ ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้ามี 25 พระองค์ เนื่องจากพระพุทธเจ้าในอดีตมีประวัติเรื่องราวแสดงไว้มากแล้ว จึงจะกล่าวถึงเฉพาะ ประวัติของพระพุทธเจ้าเพียง 4 พระองค์ในภทฺทกัป โดยสังเขปดังนี้ คือ

1. พระพุทธเจ้ากกุสันธะ แต่เดิมเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ปุโรหิตชื่ออัคคิทัตตะ เป็นผู้สอนธรรมของพระเจ้าเขมกะกษัตริย์นครเขมวดี มารดาเป็นพราหมณ์ชื่อวิสาขา เป็นฆราวาส อยู่ 4,000 ปี นั้รงรเทียมม้าออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ 8 เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ที่โคนต้นช้ก ดำรงพระชนม์อยู่ 48,000 ปี ปรีนิพพานในสวนเขมาราม

2. พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ แต่เดิมเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่ออุตตรา ภรรยาของพราหมณ์ช้ญทัตตะในนครโสภวดี เป็นฆราวาสอยู่ 3,000 ปี ช้ช้างออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ 6 เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นมะเดื่อ ดำรงพระชนม์อยู่ 24,000 ปี ปรีนิพพานในสวนปัพพตาราม

3. พระพุทธเจ้ากัสสปะ แต่เดิมเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อชนวดี ภรรยาของพราหมณ์พรหมทัตในนครพาราณสี เป็นฆราวาสอยู่ 2,000 ปี ดำเนินเท้าออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ 7 เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นนิโครธ (ต้นไทร) ดำรงพระชนม์อยู่ 16,000 ปี

4. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้ว ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วเสด็จมาอุบัติในเมืองกบิลพัสดุ์ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาเทวี เมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ กระทำความเพียรอยู่ 6 ปี ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ดำรงพระชนม์อยู่ 80 ปี ปรีนิพพานในวันวิสาขปุณณมี เมืองกุสินารา เมื่อวันที่เพ็ญเดือนหก (จุ.พุทธ. 33/1-25/701-721)

แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนกัน แต่มีการอุบัติขึ้นในตระกูลต่างกัน การทำความเพียรก็ไม่เท่ากันระยะเวลาแห่งพระชนมายุไม่เท่ากัน ความแตกต่างกันของพระพุทธเจ้าทั้งหลายขึ้นอยู่กับการทำเพียรบำเพ็ญบารมีในขณะที่เป็น

พระโพธิสัตว์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็คือผู้ที่บำเพ็ญความดีจนพร้อมบริบูรณ์ (ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, 2533: 4)

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนี้ ในชั้นพระไตรปิฎกไม่มีรายละเอียดเพียงกล่าวสั้นๆ ไว้ในจักรวรรดิสูตรส่วนรายละเอียดจะปรากฏในอรรถกถา ได้แสดงถึงสภาพโดยรวมในยุคนั้นว่า

...เมื่อนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปี จักมีอาพาธ 3 อย่างคือ 1. อิจฉา (ที.ปา.อ. 106/40) 2. อนสนะ (ที.ปา.อ. 106/40) 3. ชรา ชมพูทวีปนี้ จักมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีกรุงพาราณสีเป็นราชธานี นามว่ากรุงเกตุมดี เป็นเมืองที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีพลเมืองมาก มีประชากรคับคั่ง และมีภัณฑาหารสมบูรณ์ มีกรุงเกตุมดีราชธานีเป็นเมืองเอก จักมีเมือง 4,000 เมือง แต่จะเป็นอเวจินรที่แอดัดยัดเยียดไปด้วยผู้คนมากมายเหมือนป่าไม้อ้อ หรือป่าไม้แก่น ต่อมาจักมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังฆะ ทรงอุบัติขึ้น ณ กรุงเกตุมดีราชธานี เป็นผู้ทรงธรรมครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่ที่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ 1. จักรแก้ว 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. มณีแก้ว 5. นางแก้ว 6. คหบดีแก้ว 7. ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวิรกษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต... (ที.ปา. 11/106/77-78)

ในยุคพระศรีอริยเมตไตรยมนุษย์มีอายุยืนยาวกว่าอายุของมนุษย์ในปัจจุบันที่มีอายุเพียงประมาณ 100 ปี เพราะมีอายุถึง 80,000 ปี แล้วเกิดแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอยู่ 3 ด้านคือ

1. ด้านเศรษฐกิจดี มั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ด้วยภัณฑาหาร
2. ด้านการเมือง มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังฆะ ที่ยิ่งใหญ่ทรงอุบัติขึ้นในกรุงเกตุมดี ซึ่งเป็นเมืองหลวง เป็นผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ 1. จักรแก้ว 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. มณีแก้ว 5. นางแก้ว 6. คหบดีแก้ว 7. ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวิรกษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้ จะทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินสาครเป็นขอบเขต

3. ด้านสังคม มีพลเมืองจำนวนมาก โดยมีกรุงเทพมหานครมีประชากรเป็นเมืองเอก มีเมืองเล็กอีก 4,000 เมืองเป็นบริวาร

ดังนั้นเมื่อพลเมืองเพิ่มมากขึ้น สังคมจะวุ่นวาย มีปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้น เป็นอเวจินรก ที่แออัดเหยียดไปด้วยผู้คนมากมายเหมือนป่าไม้อ้อ หรือป่าไม้แก่นและมีโรค 3 ชนิดคือ 1. โรคอิจฉา 2. โรคอิจฉา 3. โรคชรา สันนิษฐานว่า โรคอิจฉาน่าจะเป็นโรคอยากกิน โรคอิจฉาคือโรคที่เกียจ โรคชราคือโรคกลัวความแก่ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ต้องการคนดี คนกล้าเข้ามาแก้ไข พระศรีอริยเมตไตรย จึงได้มาเสด็จอุบัติขึ้น (ที.ปา. (ไทย) 11/107/78-79. ทีปา. (บาลี) 11/107/65)

...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปี พระผู้มีพระภาคพระนามว่าพระศรีอริยเมตไตรย จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคเหมือนตถาคตอุบัติขึ้นไปในโลกในบัดนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค...

พระศรีอริยเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงแสดงธรรมอันมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนเหมือนตถาคต ในบัดนี้ แสดงธรรมอันดีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน พระองค์ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันรูป เหมือนตถาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยรูปในบัดนี้ ฉะนั้น

...ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น พระเจ้าสังขะ จักรับสั่งให้ยกปราสาทที่พระเจ้ามหาปนาทะโปรดให้สร้างไว้ แล้วประทับอยู่ ทรงสละบำเพ็ญทานแก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพกและยาจกทั้งหลาย จักทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาฬหพัศตร์ เสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระผู้มีพระภาคอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย ท้าวเธอผนวชแล้วไม่นานอย่างนี้ ทรงหลีกไป อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาทมีความเพียร อุทิศกายและใจ อยู่ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งประโยชน์

อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากฤษบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบต้องการด้วยพระปัญญา อันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันอย่างแน่แท้...

(ที.ปา. 11/107-108, ที.ปา. 11/107-108/78-79)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ในยุคที่มนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปี พระศรี อริยมตไตรย จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อม ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รั้งแจ้งโลก เป็นสารถิฝักผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค เหมือนกับพระพุทธเจ้าของเรา ในปัจจุบันทุกประการ และพระองค์ก็จักทรงแสดงธรรมอันมีความงามในเบื้องต้น อันมีความงาม ในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน เหมือนกับพระพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันเช่นกัน

จึงเห็นแนวคิดจากข้อความข้างต้นได้ว่า สภาพความเป็นจริงมีอยู่ในโลกนี้ คือ อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีขบวนการเกิดของปฏิจจสมุปบาทอยู่แล้ว ผู้ใดรู้ความจริงของโลก ก็จะได้รับสมัญญานามว่า “พุทธ” หรือชื่อของบุคคลพิเศษ ดังนั้นจึงมีข้อสังเกตว่า พระโคตมพุทธ เจ้าได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ เหมือนกันทุกพระองค์ (จุ.พุทธ.33/1-24/718-721) แต่พระศรีอริยมตไตรยได้รับพุทธพยากรณ์เฉพาะจากพระโคตมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น (ประพจน์ อัสววิรุฬหาร, 2533: 4)

คัมภีร์พุทธวงศ์แสดงรายละเอียดว่า พระสมณโคตมพุทธเจ้านั้นในสมัยเป็นพระโพธิสัตว์ เวียนว่ายตายเกิดอยู่นั้น ทรงได้พบและได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าในอดีตมาแล้ว 24 พระองค์ เริ่มตั้งแต่พระทีปังกรพุทธเจ้าจนถึงพระกัสสปพุทธเจ้า คือ ได้รับการพยากรณ์ว่า

...จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก จักออกบวชจากพระนครกบิลพัสดุ์ตั้งความเพียรบำเพ็ญ ทุกกรกิริยา...รับมธุปายาสแล้วจัดเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา เสวยแล้วจักเข้าไปยังแม่น้ำ เนรัญชรา เสวยแล้วจัดเข้าไปที่โคนต้นโพธิพฤกษ์ จักแทงตลอดพระอนุตรสัมมา สัมโพธิญาณที่โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์ (ต้นโพธิ์) พระชนนีจักมีพระนามว่า มายา พระชนก พระนามว่า สุทโชนะ ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตม พระโกลิตเถระ และพระอุปติสสเถระ จักเป็นพระอัครสาวก พระอุปัฏฐากชื่อพระอานนท์ พระเขมาเถรีและพระอุบลวรรณาเถรี จักเป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้เรียกกันว่า อัสสัตถพฤกษ์จิตตคหบดีอุบาสิกและ

หัตถกคหบดีอุบาสกชาวเมืองอาฬวี จักเป็นอัครอุปัฏฐาก นั้นทมารดาอุบาสิกาและ
 อุตตราอุบาสิกา จักเป็นอัครอุปัฏฐากยิกา จักมีพระชนมายุประมาณ 100 ปี...
 (จุ.พุทธ.33/1-24/718-721)

จากข้อความข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก่อนจะมาอุบัติและตรัสรู้นั้น
 ต้องได้รับพุทธพยากรณ์เสียก่อน เพราะมีสัตว์จำนวนมาก เมื่อพบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดแรงบันดาลใจปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า เช่น ในคราวเสด็จลงจากจำพรรษาในดาวดึงส์เทวโลกของพระโคตม
 พุทธเจ้า พระอรธกถาจารย์กล่าวว่าผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้น ไม่มีใครเลยที่ไม่ปรารถนาจะเป็น
 พระพุทธเจ้า (จุ.ธ.อ.1/2/3/317)

...ในขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ปกิณณกัมภ์ ตอนที่ว่าด้วยเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า
 ซึ่งพระสมณโคตมพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าเรื่องพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ มีพระนามพระศรีอริย
 เมตไตรย ด้วยว่า “บัดนี้ เราเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า
 เมตไตรย จักมี (ในอนาคต) พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ทรงเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์
 โลก”... (จุ.พุทธ.33/19/528)

จากข้อความข้างต้นนี้อาจจะกล่าวได้ว่า พระโคตมพุทธเจ้าไม่ได้พยากรณ์ความเป็น
 พระพุทธเจ้าของพระศรีอริยเมตไตรย แต่ได้ตรัสว่า พระศรีอริยเมตไตรยทรงเป็นนักปราชญ์
 อนุเคราะห์สัตว์โลก เหมือนกับเป็นการพยากรณ์ทุกประการ

สรุปแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระไตรปิฎกนั้น ไม่ได้แตกต่างไปจากแนวคิด
 เรื่องพระโคตมพุทธเจ้าเลย พระศรีอริยเมตไตรยกับพระโคตมพุทธเจ้ามีความเหมือนกันอยู่ 5 ด้าน
 คือ 1. การเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ 2. การแสดงธรรม 3. การประกาศพรหมจรรย์ 4. การบริหารภิกษุ
 สงฆ์ 5. การเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์โลก ดังมีตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 การเสด็จขึ้นสู่อุบัติในโลกนี้

พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. เป็นพระอรหันต์	1. เป็นพระอรหันต์
2. เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ	2. เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
3. เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ	3. เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
4. เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว	4. เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว
5. เป็นผู้รู้แจ้งโลก	5. เป็นผู้รู้แจ้งโลก
6. เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม	6. เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
7. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย	7. เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
8. เป็นพระพุทธเจ้า	8. เป็นพระพุทธเจ้า
9. เป็นพระผู้มีพระภาคเจ้า	9. เป็นพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตารางที่ 3 การแสดงธรรม

พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. มีความงามในเบื้องต้น	1. มีความงามในเบื้องต้น
2. มีความงามในท่ามกลาง	2. มีความงามในท่ามกลาง
3. มีความงามในที่สุด	3. มีความงามในที่สุด

ตารางที่ 4 การประกาศพรหมจรรย์

พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. พร้อมทั้งอรธและพญฺชนะ	1. พร้อมทั้งอรธและพญฺชนะ
2. บริสุทฺธิ์	2. บริสุทฺธิ์
3. บริบูรณ์ครบถ้วน	3. บริบูรณ์ครบถ้วน

ตารางที่ 5 การบริหารภิกษุสงฆ์

พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยรูป	1. ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันรูป

ตารางที่ 6 การเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก

พระโคตมพุทธเจ้า	พระศรีอริยเมตไตรย
1. ทรงเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก	1. ทรงเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์โลก

บทที่ 3

พระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง

วรรณคดีไทยเรื่องพระมาลัยคำหลวง เป็นวรรณคดีที่เชื่อกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ความเชื่อมุ่งหมาย คือ เพื่ออุทิศให้พระศาสนาอันจะช่วยให้ผู้ทรงนิพนธ์พบกับ พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นความเชื่อของคนไทยแต่โบราณที่เชื่อกันว่าพระมาลัยนำความมาบอก มนุษย์ให้สร้างกรรมดีจะได้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยที่มนุษย์ทุกคนจะมีความสุข ถ้วนทั่วกัน ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

ที่มาของวรรณคดีไทยเรื่องพระมาลัยคำหลวง

ในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น ได้มีวรรณคดีไทยเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องพระมาลัยคำหลวง ซึ่งอ้าง กันว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2280 ด้วย พระมาลัยคำหลวงเป็นหลักฐานสำคัญ ที่แสดงให้เห็นว่า ในสมัยนี้นิยมเรื่องพระมาลัยกันอย่างแพร่หลาย จึงนำเรื่องพระมาลัยมาแต่งขึ้น เป็นวรรณคดีของราชสำนัก พระมาลัยคำหลวงเป็นวรรณคดีพระมาลัยสำนวนหนึ่งและจัดเป็น วรรณคดีที่สำคัญมากเรื่องหนึ่งในสมัยอยุธยา ฉบับตัวเขียนมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติจำนวน 8 ฉบับ จัดอยู่ในหมวดวรรณคดีหม่อมราชวงศ์ 114 ชั้น 5/1 มัดที่ 24 มีทั้งที่เป็นสมุดไทยดำและสมุดไทยขาว เขียนเป็นอักษรไทยและอักษรขอม นอกจากนี้ยังมีฉบับที่หอสมุดแห่งชาติรับมาจากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี มีลักษณะเป็นสมุดไทยดำ ชำรุดอีก 1 ฉบับ เชื่อกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้า ธรรมธิเบศร์ อย่างไรก็ดี หลักฐานเท่าที่มีอยู่ขณะนี้ยังไม่สามารถยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าผู้นิพนธ์คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เมื่อเปรียบเทียบกับพระนิพนธ์เรื่องอื่นของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จะเห็นว่าถ้อยคำ ที่ใช้ค่อนข้างแตกต่างกันและคำศัพท์บางคำมีลักษณะคล้ายคำศัพท์ที่ใช้ในมหาชาติคำหลวง เนื้อความในต้นฉบับไม่ระบุนามผู้แต่งและไม่ระบุชื่อหนังสือว่าเป็นคำหลวง มีเขียนไว้แต่มีปกว่า พระมาลัยคำหลวง อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากคำศัพท์ที่ใช้เป็นส่วนมากเป็นศัพท์สูง เห็นได้ชัดว่า ไม่น่าจะเป็นวรรณกรรมสำหรับชาวบ้าน ผู้แต่งน่าจะเป็นปราชญ์ราชบัณฑิตซึ่งมีความรู้ในด้าน อักษรศาสตร์เป็นอย่างดี และน่าจะเขียนขึ้นเพื่อใช้สวดในพิธีหลวง

วิธีแต่งมีลักษณะคล้ายกาพย์มหาชาติ คือ ยกศัพท์ภาษาบาลีตั้งแล้วแปลขยายความเป็นภาษาไทยสลับกันไปเรื่อยๆ ส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยสุภาพ มีโคลงสี่สุภาพแทรกอยู่ในตอนต้น 2 บท และตอนท้ายอีก 5 บท โคลงสี่สุภาพ 2 บทแรกมีใจความเป็นบทนมัสการพระรัตนตรัย มีลักษณะเป็นบทสรุปเนื้อความของร้อยที่มาก่อน ส่วน โคลงที่อยู่ตอนท้าย 4 บทแรกเป็นการชี้แจงว่าได้เขียนเรื่องของพระมาลัยซึ่งเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และนำเอาเรื่องราวพระศรีอริยเมตไตรยมาเผยแพร่ผู้แต่งขออำนาจบุญกุศลที่เขียนเรื่องนี้จนสำเร็จนำให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย มีลักษณะเป็นการสรุปเนื้อความของร้อยที่มาก่อนเช่นกัน โคลงบทสุดท้ายบอกระยะเวลาที่แต่งเสร็จว่า เสร็จเมื่อวันพฤหัสบดี แรม 7 ค่ำ เดือน 5 ปีมะเมีย พ.ศ. 2281 ดังนี้ (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2535: 89)

เมื่อเสร็จศักราชได้	สองพัน
สองร้อยแปดสิบสรรค	เศษเหล่า
สิบเบ็ดเดือนหกวัน	พฤหัสบดี
เดือนห้าแรมเจ็ดเช้า	เขตข้างปี มะเมีย

อนึ่งมีสมุดไทย 1 เล่มที่มีโคลงอีก 1 บท ซึ่งบางตอนชำรุด บอกให้ทราบว่าเป็นเรื่องพระมาลัย แต่งเป็นลิลิต และกล่าวถึงผู้แต่ง ดังนี้

สมุดมาลัยเลิศล้ำ	ลิลิต
กรมพระราชวังคิด	ว่าไว้
จบเสร็จเรื่องราวประดิษฐ์	(ประดับ) แต่ง
เพราะพร้าทำยากได้	(แจ่มแจ้ง?) ใจจริง

คำว่า “ลิลิต” ในที่นี้น่าจะหมายถึงแต่งเพียงว่าเป็นบทร้อยกรอง และกรมพระราชวังน่าจะมาจากกรมพระราชวังบวร จากข้อความใน โคลงบทก่อนที่กล่าวถึงปีที่แต่งว่าเป็นปี พ.ศ. 2281 และข้อความใน โคลงบทนี้ที่กล่าวว่ากรมพระราชวังเป็นผู้นิพนธ์ ทำให้มีผู้สันนิษฐานว่าวรรณคดีเรื่องนี้แต่งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ และเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรในสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าโคลงที่ยกมา 2 บทนี้มีอยู่ในต้นฉบับหรือมีผู้แต่งเดิมภายหลัง

ที่มาของเรื่องพระมาลัยคำหลวง ได้เนื้อเรื่องมาจากฎีกามาลัย ซึ่งเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่ออธิบายมาลัยเขตเตรวตฤคอีกทีหนึ่ง มาลัยเขตเตรวตฤคเขียนเป็นภาษาบาลี ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ร.ต.ท. แสง มณีวิฑูร สันนิษฐานว่าเป็นผลงานของพระภิกษุชาวลังกา เพราะเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับลังกา เช่นกล่าวถึงสถานที่บางแห่งในลังกาและชื่อตัวละครบางตัวตรงกับพระเจ้าแผ่นดินของลังกา เป็นต้น ต่อมาพระสงฆ์ของล้านนาชื่อพุทธวิลาสได้เขียนคำอธิบายมาลัยเขตเตรวตฤค เรียกว่า ธิปนีมาลัยเขตเตรวตฤค ซึ่งมักเรียกกันว่า ฎีกามาลัย แต่ (สุภาพร มากแจ้ง, 2524: 106) ซึ่งศึกษาเรื่องนี้เสนอความเห็นว่คำภีร์มาลัยเขตเตรวตฤคเป็นผลงานของภิกษุชาวพม่า มีอายุระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 18 โดยมีที่มาของเรื่องจากคำภีร์หลายฉบับได้แก่ คำภีร์สหัสสวัตตูปกรณ์ คำภีร์รสวาหิณี และคำภีร์มหาวงศ์ และมีรายละเอียดเพิ่มเติมจากพระไตรปิฎก ส่วนพระพุทธรวิลาสซึ่งแต่งฎีกามาลัยนั้นจากการศึกษาของ สุภาพร มากแจ้ง ไม่พบชื่อนี้ในคำภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ของล้านนา แต่ปรากฏชื่อในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย สุภาพร มากแจ้ง จึงเสนอว่าพระพุทธรวิลาสน่าจะเขียนฎีกามาลัยที่สุโขทัยในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทย

ในพระมาลัยคำหลวง มีเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระศรีอริยมตไตรยศรีสแก่พระมาลัยให้มาแจ้งแก่นมนุษย์ว่า หากผู้ใดปรารถนาที่จะเกิดในศาสนาพระศรีอริยมตไตรย ก็ให้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเทศน์คาถาพันให้จบภายใน 1 วัน (สุภาพร มากแจ้ง, 2524: 108) ให้ความว่า

...แม้ผู้ใดจะใคร่พบ จงเคารพตามโอวาท ให้ห้ามหาชาติเนื่องนันต์ เครื่องสิ่งละพันบุชาให้จบในทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพันบุชา ดอกปทุมมาถ้วนพัน บัวเผื่อนอินทนิลา ดอกมณฑา โดยจง เทียนแลธงฉัตร เครื่องบูชาทั้งนี้ จงถ้วนถึสิ่งละพัน คนทลิตนนั้นตามสมโดยนิยมจะบุชา พระกาถาถ้วนพัน ให้สดับธรรม์เคารพ จนจบจบอุทาหรณ์ พระเวสสันดรนฤบาลปัจฉิมกาลสมโพธิ สมภาร โสธอันอุดม เป็นที่สุคสมในชาตินั้น บุชาพระธรรม์จกรบ จึงจะได้ประสพองค์ข้า เมื่อจะลงมาอุบัติ จะได้ดำรงโพธิญาณ อันโอฬารอลังการ อันฝูงมนุสสาเหล่านั้น เขาจึงจะทันศาสนา เฉพาะภักตราวิมลพรรณ ก็จะได้ถึงอรหันตธรรมวิเศษโดยประเภทกุศลา อันเขาล้ำสมมา นั้นแลฯ...

ข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า พระมาลัยคำหลวงมีความสัมพันธ์กับเรื่องมหาชาติทางด้านประเพณี คือ ธรรมเนียมการเทศน์พระมาลัยก่อนการเทศน์มหาชาติ ซึ่งพบในภาคเหนือ ภาคอีสาน พม่า และลาว อย่างไรก็ดี จากหลักฐานต่างๆ ก็ไม่พบว่ามีกรนำพระมาลัยคำหลวงมาสดก่อนการเทศน์มหาชาติ

ดังนั้นหนังสือพระมาลัยกลอนสวดจึงมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเขียนเป็นตัวขอม แต่ปัจจุบันหนังสือพระมาลัยที่แพร่หลายตามวัดต่างๆ เป็นหนังสือสวดที่มีเนื้อความเป็นภาษาไทย คือ คัมภีร์สวดพระมาลัย ฉบับ ศ.ธรรมภักดี ซึ่งใช้แทนฉบับอักษรขอม เพราะในปัจจุบันมีผู้อ่านภาษาขอมได้น้อยเนื่องจากไม่ได้ร่ำเรียนอย่างจริงจังเหมือนในสมัยก่อน คัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับ ศ.ธรรมภักดี ได้จัดให้มีการเรียบเรียงขึ้น แต่ก็ไม่ทราบว่าผู้ที่ช่วยเรียบเรียงมีผู้ใดบ้าง สันนิษฐานว่า มหาปุ๋ย แสงฉาย แห่งวัดคอนงคาราม และสมเด็จพระสังฆราชแพแห่งวัดสุทัศนเทพวราราม คงเป็นกำลังสำคัญในการเรียบเรียง เพราะทั้งสองท่านนี้เป็นบุคคลสำคัญที่รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือให้แก่ร้าน ศ.ธรรมภักดี ในคัมภีร์สวดพระมาลัย ฉบับ ศ.ธรรมภักดี มีถ้อยแถลงเจตนาของ (ศ.ธรรมภักดี, 2503: 89)

...คัมภีร์สวดพระมาลัยเป็นมหาสมบัติอันล้ำค่าของประเทศชาติศาสนาของไทยเราตลอดมาทุกยุคทุกสมัย นับแต่โบราณกาลหลายร้อยปีมาแล้ว ชาวไทยย่อมเคารพสักการะ ถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์มหานิยม จะหาคัมภีร์สวดใดๆ ในพระพุทธศาสนามีประโยชน์เทียบเท่ามิได้ ทั้งนี้เพราะผู้ฟังคำสวดที่ดี ผู้อ่านก็ดีย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้นั้นอย่างมหาศาลที่สุด 2 ประการ คือ เมื่อได้สดับฟังเรื่องสวรรค์ ใจของท่านผู้ฟังก็จะเพลิดเพลิน ชักนำไปสู่ทางสวรรค์สุดดี กลับประพฤติกาย วาจา ใจ ให้ตรงตามคำสอนด้วยดี และเมื่อได้สดับเรื่องนรกเปรตและทุกข์ทรมานเข้า จิตใจก็จะโน้มน้าวให้คลายจากอกุศลกรรม ไม่อยากประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเกรงกลัวละเว้นความชั่วได้ ความดีก็จะหลั่งไหลมา ทั้งไตรทวาร สำนักงานได้พิมพ์ครั้งนี้ด้วยอักษรตัวใหญ่ เพื่อให้เห็นได้สะดวกชัดเจน ทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งได้ตรวจสอบกับฉบับต่างๆ ทั้งขอมและไทยเกือบ 10 ฉบับ 10 ล้านวน เป็นฉบับเดียวที่มีโหฬารที่สุดในยุคปัจจุบันนี้ เพื่อให้อำนวยความสะดวก โดยสมบูรณ์จริงๆ จึงได้เพิ่มเติมคำสวดต่างๆ ขึ้นอีกมากมายถึงเท่าตัวของมาลัยเดิม จะสวดอะไรก็ได้ไม่ขัดข้อง มีฉบับของ ศ.ธรรมภักดีนี้แล้วจะอำนวยความสะดวกสมควรปรารถนาทุกประการ หวังว่าคัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับถาวรโหฬารของ ศ.ธรรมภักดีนี้ คงเป็นที่สบอารมณ์ของท่านเจ้าอาวาส และชาวพุทธบริษัททั้งหลาย และหวังว่า ท่านคงจะช่วยกันจรโลงคัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับนี้ให้แพร่หลายไปในพระราชอาณาจักรไทยทั่วกัน...

เนื้อหาในคัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับ (ส.ธรรมกถึก, 2503: 89) นี้มีหลายตอน มีรายละเอียดดังนี้

บาลีพระวินัย

บาลีพระสูตร

บาลีพระธรรมทั้ง 7 คัมภีร์ (บาลีพระสัตตปกรณาภิธรรม)

บาลีเริ่มเรื่องพระมาลัย (คำสวดพระมาลัย)

ดำเนินประวัติเรื่องพระมาลัย

บาปใช้เจ้าไทย

บาปตีพ่อแม่

บาปบังคับความไม่ตรง

บาปคิดเมียท่าน

บาปหญิงนอกใจ

บาปวัดนาโง

บาปกินสุรา

เปรตสั่งพระมาลัย

บาปฆ่าวัว ฆ่าควาย ฆ่าหมู ยินนกว่าความโง่ อคติ ลงผีเท็จ ปลิ้นสะดม

พระมาลัยรับคำสั่งเปรต

กระตาศชายถวายดอกบัว

พระมาลัยสนทนากับพระอินทร์

พระอินทร์แถลงบุญเทพบุตร 13 องค์

พระศรีอารีย์เสด็จ

พระโพธิสัตว์ 3 จำพวก

พระมาลัยสนทนากับพระศรีอารีย์

ปรารถนาเกิดในศาสนาพระศรีอารีย์

เหตุที่สัตว์อายุสั้น – อายุยืน

บารมีของพระศรีอารีย์เมตไตรย

พระมาลัยโปรดชาวชมพูทวีป

คำสวดนอกพระมาลัย

คำสวดพระธรรมใหม่ 7 บท

คำสวดพระสหัสสนัย
 คำสวดสังคหะอรรถแปล 9 ประการ
 คำสวดศัพท์ อรรถแปล
 คำสวดอทาสิเม อรรถแปล
 คำสวดอรรถแปล ปกิณณกคาถา
 คำสวดภาคพิเศษ
 คำสวดภาคพิเศษ ไชยใหญ่
 คำสวดภาคพิเศษ ไชยน้อย
 คำสวดภาคพิเศษ ยอดมุขหรือพระอภิธรรม
 คำสวดภาคพิเศษ บันตั้น – โพธิสัตว์

จากเนื้อหาในคัมภีร์สวดพระมาลัยฉบับ ส.ธรรมภักดีนี้ เนื้อหาที่นักสวดพระมาลัยใช้ในการสวด ได้แก่ บทเริ่มเรื่องพระมาลัย (สวดพระมาลัย) ดำเนินประวัติเรื่องพระมาลัยจนถึงพระมาลัยโปรดชาวชมพูทวีปคำสวดพระธรรมใหม่ 7 บท และคำสวดพระสหัสสนัย

หนังสือพระมาลัยนี้เมื่อนำไปที่บ้านงานศพแล้ว หากไม่มีการสวดก็จะไม่นำหนังสือออกมา นอกหีบพระอภิธรรม แต่ถ้าเมื่อใดมีการสวด ไม่ว่าจะเป็นสวดพระอภิธรรมของพระสงฆ์ หรือสวดพระมาลัยของชาวบ้าน ถือกันว่าจะต้องนำหนังสือออกมาจากหีบ แล้วเปิดหนังสือพระมาลัยเอาไว้ เพื่อเป็นการบูชาพระธรรม ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนในทุกภาคของประเทศไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระมาลัย ทำให้มีการสืบทอดต่อกันมาในรูปแบบต่างๆ ประเพณีสวดพระมาลัยก็เป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งที่ช่วยสืบทอด เผยแพร่ และรักษาวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยได้เป็นอย่างดี

เนื้อเรื่องโดยย่อ พระมาลัยคำหลวง

เริ่มด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัยแล้วจึงเริ่มส่วนที่เป็นเนื้อเรื่อง กล่าวถึงพระมาลัยเป็นพระเถระรูปหนึ่งอยู่ที่บ้านโรหนคาม ในลังกาทวีป เป็นผู้บรรลอรหันตผล มีอิทธิฤทธิ์เหมือนพระโมคคัลลานะ สามารถเหาะไปในอากาศได้ กอปรด้วยเมตตาคจิต ได้เสด็จไปโปรดสัตว์ในนรกและสวรรค์ ครั้งหนึ่งเสด็จไปโปรดสัตว์ในนรก สัตว์นรกได้ฝากความมายังญาติพี่น้องซึ่งอยู่ในที่ต่างๆ ในเมืองมนุษย์ พระมาลัยก็นำความมาแจ้งให้ทราบ พร้อมทั้งแนะนำให้ทำกุศลกรรม บูชาพระรัตนตรัย ถือศีลและบำเพ็ญทาน และตรวจน้ำอุทิศส่วนกุศลเพื่อให้สัตว์นรกพ้นทุกข์

วันหนึ่ง ขณะที่พระมัลลยเสด็จบิณฑบาต บรูษยาจณผู้หนึ่ง ได้นำดอกบัว 8 ดอกมาถวาย พร้อมทั้งตั้งปณิธานให้ตนพ้นจากความยากจนในชาติต่อไป พระมัลลยรับเอาดอกบัวแล้วก็รำพึงว่า ควรจะนำดอกบัวไปบูชาที่ไหนดี ในที่สุดระลึกถึงพระจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ จึงเหาะไปกระทำสักการะพระจุฬามณีทั้ง 8 ทิศ ขณะนั้นพระอินทร์พาวรีวารซึ่งเป็นเทวดามานมัสการพระจุฬามณี พระมัลลยได้ถามพระอินทร์ว่าเทวดาเหล่านั้นได้บำเพ็ญกุศลมามากจนได้มาเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์แล้วเหตุใดจึงยังบำเพ็ญกุศลอีก พระอินทร์ตอบว่าการที่เทวดายังสร้างกุศลอยู่เสมอไม่ได้หยุดนั้นก็เพื่อจะได้มีความสุขยิ่งขึ้นในภพหน้า และกล่าวเปรียบเทียบว่าเปรียบเหมือนชาวนาผู้มีพันธุ์พืชอันน้อย หากไม่ไถหว่านพืชในท้องนาต่อไป พืชที่มีอยู่ก็จะหมดสิ้นไป พระมัลลยได้ถามพระอินทร์ว่าพระศรีอริยเมตไตรยเสด็จมานมัสการพระจุฬามณีหรือไม่ พระอินทร์ตอบว่าพระศรีอริยเมตไตรยเสด็จมาในวัน 8 ค่ำและ 15 ค่ำ วันนั้นเป็นวันแรม 8 ค่ำ พระมัลลยจึงคอยเข้าเฝ้าพระศรีอริยเมตไตรย ระหว่างที่รออยู่นั้นมีเทพจำนวนมากเสด็จมานมัสการพระจุฬามณีพร้อมบริวาร พระมัลลยได้ถามพระอินทร์ว่าใช่พระศรีอริยเมตไตรยหรือไม่ พระอินทร์ตอบว่าไม่ใช่ พระมัลลยจึงถามถึงบุญกรรมของเทพแต่ละองค์ที่เป็นผลให้เทพเหล่านั้นมาเกิดในสวรรค์มีบริวารมากเช่นนั้นพระอินทร์ได้กล่าวถึงบุญกรรมของเทพสิบองค์ให้พระมัลลยฟังดังนี้

เทพองค์หนึ่งมีบริวารหนึ่งร้อยองค์ ในชาติก่อนเป็นคนยากจนมีอาชีพเกี่ยวหญ้าขาย ได้ให้ทานกาคด้วยข้าวก้อนหนึ่ง

เทพองค์หนึ่งมีบริวารหนึ่งพันองค์ ชาติก่อนเป็นโคบาล ได้ให้ทานอาหารแก่เพื่อนโคบาลด้วยกัน

เทพองค์หนึ่งมีบริวารหนึ่งหมื่นองค์ ชาติก่อนได้ถวายภัตตาหารแก่สามเณร

เทพองค์หนึ่งมีบริวารสองหมื่นองค์ ชาติก่อนได้ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์

เทพองค์หนึ่งมีบริวารสามหมื่นองค์ ชาติก่อนเป็นเศรษฐีเป็นผู้ยึดมั่นในพระรัตนตรัย ได้ถวายผ้า ภัตตาหารและยาแก่พระสงฆ์

เทพองค์หนึ่งมีบริวารสี่หมื่นองค์ ชาติก่อนเป็นช่างทอผ้าอยู่เมืองอนูราช ได้เผาศพคนยากไร้ ถวายภัตตาหาร จีวรและที่นั้งที่นอนแก่พระสงฆ์ อุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

เทพองค์หนึ่งมีบริวารห้าหมื่นองค์ ชาติก่อนมีนามว่าดิษฐราช เป็นน้องพระยาพุทธคามินี แห่งลังกาทวีป ได้ถือศีลห้าเป็นประจำและถือศีลแปดในวันอุโบสถ ให้ทานแก่ยากทั่วไ

เทพองค์หนึ่งมีบริวารหกหมื่นองค์ ชาติก่อนคือพระยาพุทธคามินีแห่งลังกาทวีป เป็นผู้ยึดมั่น ในพระรัตนตรัย ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดูแลบิดามารดา รักษาศีล และให้ทานแก่พระสงฆ์ และคนยากจน

เทพองค์หนึ่งมีบริวารเจ็ดหมื่นองค์ ชาติก่อนเป็นสามเณรน้อย รักษาศีลอยู่เป็นนิจ เคารพ และดูแลครูบาอาจารย์เป็นอย่างดี ยึดมั่นในพระรัตนตรัย หมั่นศึกษาเล่าเรียนพระธรรม

เทพองค์หนึ่งมีบริวารแปดหมื่นองค์ ชาติก่อนเป็นคนยากจน เห็นพระสงฆ์มาบิณฑบาต ก็ถวายภัตตาหาร พร้อมทั้งบอกคนอื่นๆ ให้มาทำบุญกัน นับว่านึกถึงผู้อื่นไม่ทำบุญเฉพาะตัว

เทพองค์หนึ่งมีบริวารเก้าหมื่นองค์ ชาติก่อนอยู่ที่ลังกาทวีป ได้ถวายดอกไม้บูชาพระบรม สารีริกธาตุ อุทิศศีรษะต่างดอกบัว อุทิศดวงตาต่างประทีป อุทิศวาจาต่างดอกไม้และเทียนชัย อุทิศ ใจต่างเครื่องหอม เพื่อบูชาพระรัตนตรัย

เทพองค์หนึ่งมีบริวารหนึ่งแสนองค์ ชาติก่อนอยู่เมืองอนูราช เป็นคนยากจนเกี่ยวหญ้าขาย ได้รักษาศีล ยึดมั่นในพระรัตนตรัย เดินไปตามหาดทรายเห็นกรวดทรายขาวงดงามดั่งแสงเงินก็กอบ มาก่อเจดีย์ แล้วเก็บดอกไม้มาเรียงรายประดับและนมัสการด้วยจิตใจที่แช่มชื่นเบิกบาน

ขณะนั้นพระศรีอริยเมตไตรยได้เสด็จมาถึง พร้อมบริวารจำนวนแสน โกลิแยกเป็นสี่เหล่า บริวาร ที่อยู่เบื้องหน้าแต่งกายเป็นสีขาว ที่อยู่เบื้องขวาแต่งเป็นสีเหลือง ที่อยู่เบื้องซ้ายแต่งสีแดง ที่อยู่เบื้องหลังแต่งเป็นสีเขียว มีขบวนแห่ประกอบด้วยเครื่องสูงงามแพรวพราว และมีเสียงดนตรี ประโคมอย่างไพเราะ พระศรีอริยเมตไตรยเสด็จมากลางบริวารดุจดังดาวล้อมเดือน แต่งกายด้วย เสื้อผ้าอาภรณ์งามวิจิตรมีรัศมีรุ่งเรืองไปทั่ว เป็นที่ชื่นชมตลอดสวรรค์ทั้งหกและโลกมนุษย์ พระมัลลย์เห็นเป็นมหัศจรรย์ได้ถามพระอินทร์ถึงบุญกุศลที่พระศรีอริยเมตไตรยได้ประกอบในชาติ ก่อน พระอินทร์ก็ได้ชี้แจงว่าพระศรีอริยเมตไตรยได้ทรงสร้างสมบารมีอย่างครบครันมาเป็นเวลานาน หลายกัปหลายกัลป์ ประกอบด้วยพุทธบารมี 3 ประการ คือ ปัญญาธิกบารมี ศรัทธาธิกบารมี และ วิริยาธิกบารมี มีสุจริตพร้อมทั้งไตรทวาร ได้กระทำปัญญาบริจาค และประกอบด้วยสมมติสมบารมี

พระศรีอริยเมตไตรยได้นมัสการพระจุฬามณีแล้วทรงปราศรัยกับพระมาลัย ทรงไต่ถามถึง การบำเพ็ญบุญของมนุษย์ในชมพูทวีป ทรงฝากความมายังมนุษย์ทั้งหลายว่า หากผู้ใดปรารถนา จะพบพระองค์ในภายภาคหน้าก็ให้ฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายในหนึ่งวัน พร้อมทั้งตั้งเครื่องบูชาให้ ครบสิ่งละพัน และต้องละเว้นจากบาปทั้งปวง หลังจากนั้นทรงพยากรณ์โลกมนุษย์เมื่อพระพุทธศาสนา ล่วงไปได้ 5,000 ปี ว่าโลกจะว่างศาสนา มนุษย์จะเบียดเบียนรบราฆ่าฟันกัน ลึนความละอายต่อบาป อายุของมนุษย์จะถอยลงตามลำดับจนถึง 5 ขวบ มนุษย์จะฆ่าฟันกันไม่เลือกหน้า เลือดจะไหลนอง แผ่นดินเหมือนน้ำในมหาสมุทร หลังจากคนพาลฆ่ากันตายหมดแล้ว หลังจากนั้นเจ็ดวันคนดี มีศีลธรรมที่หนีไปซ่อนอยู่ตามป่าตามถ้ำก็จะออกมาตั้งบ้านเรือนและสร้างครอบครัวขึ้นใหม่อยู่กันอย่างสันติสุข อายุคนยืนยาวขึ้นตามลำดับจนถึงอสงไขย ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความสุขสบายก็จะตก อยู่ในความประมาท ไม่คำนึงถึงศีลธรรม หลงระเห็จในตัณหาหาคะ อายุของมนุษย์ก็จะหดสั้นลง เหลือแปดหมื่นปี ในเวลานั้นก็เกิดห่าฝนตกลงมา ทำให้ไม้ดอกไม้ผลเจริญงอกงาม ผุ่จนพากัน ตั้งบ้านเรือนเต็มไปหมด บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์และเจริญมั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน มนุษย์และสัตว์มีแต่ ความสุข ไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายกัน พระมหากษัตริย์ ขุนนางและไพร่ฟ้าต่างรักษาศีล ไม่มีโจร ไม่มีคนพาล ไม่มีคนพิการ บรรดาสัตว์ก็มีน้ำใจเอื้ออารีต่อกัน บ้านเมืองรื่นรมย์ด้วยเสียงดนตรีระบำ รำฟ้อนและการขับลำนำร้อยกรองที่ไพเราะเมล็ดข้าวตกถึงแผ่นดินก็งอกขึ้นแตกออกเป็นพันกอดต้น หนึ่งๆ ก็ออกรวงถึงพันรวง ไม่มีใครอดอยาก ยุคนั้นเองพระศรีอริยเมตไตรยจะเสด็จลงมาจาก สวรรค์ มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่นิพพาน เมื่อตรัสจบแล้วพระศรีอริย เมตไตรยก็เสด็จขึ้นสวรรค์ชั้นดุสิต ฝ่ายพระมาลัยก็ทูลลาพระอินทร์เหาะกลับมายังมนุษย์โลก นำพระดำรัสของพระศรีอริยเมตไตรยมาแจ้งแก่ฝูงชน บรรดาชนทั้งหลายต่างทำบุญกุศล เมื่อสิ้นชีวิต ก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ฝ่ายชายที่ถวายดอกบัวแปดดอกแก่พระมาลัย เมื่อเสียชีวิตก็ไปเกิดบนสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ มีชื่อว่าอุบลเทวินทร์ อยู่ในวิมานซึ่งล้วนแล้วด้วยดอกบัว มีนางฟ้าเป็นบริวารถึงพันนาง มีสมบัติมากมาย มีกลิ่น หอมเหมือนกลิ่นดอกบัว เดินไปทางไหนก็มีดอกบัวรองรับ วันหนึ่งได้เข้าไป ไกล่ปราสาทเวชยันต์ของพระอินทร์ พระอินทร์ได้ถามถึงบุญกรรม หลังจากนั้นพระอินทร์ก็นำ ดอกบัวจากสระ โบกขรณีไปบูชาพระจุฬามณี

ตอนท้ายผู้แต่งชี้แจงว่านำเรื่องมาจากคัมภีร์พระมาลัยซึ่งเป็นภาษาบาลีและตั้งปณิธาน ขอให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรยได้บรรลุอรหัตผลและเข้าสู่นิพพาน

สำนวนโวหารที่เกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระมัลลคำหลวง

วรรณคดีพระมัลลคำหลวง ได้สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ในสมัยศรีอยุธยา ได้แก่ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ และความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย ผู้แต่งบรรยายให้เห็นว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีแต่ความรื่นรมย์ และบรรยายถึงบุญกรรมของเทวดา สิโบลค์ที่เป็นอนิสงส์ส่งให้ได้มาเกิดในสวรรค์ เป็นการชี้ชวนให้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติโดยให้ความหวังว่าเมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะได้ไปเกิดเป็นเทวดามีบริวารมากมายดัง เทวดาเหล่านั้น นอกจากนี้ยังบรรยายให้เห็นว่าโลกในยุคพระศรีอริยเมตไตรยเป็นโลกในอุดมคติ มีแต่ความสุขสำราญ ไม่ต้องเผชิญปัญหาใดๆทั้งสิ้น จึงเป็นที่ปรารถนาของทุกคน วรรณคดีเรื่องนี้ น่าจะเขียนขึ้นเพื่อชักจูงให้พุทธศาสนิกชนยึดมั่นในพระรัตนตรัย กระทำแต่ความดี รักษาศีล ให้ ทาน และมีเมตตาต่อกัน เพื่อบ้านเมืองจะได้มีแต่สันติสุข

วรรณคดีเรื่องนี้แต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์หรือสวด

นอกจากจะมีคุณค่าในด้านเนื้อหาสาระแล้วยังมีคุณค่าในด้านวรรณศิลป์ด้วย คำศัพท์ที่ใช้มี ทั้งภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมร มีการเล่นเสียงเล่นคำได้อย่างไพเราะและได้ความหมาย มีศัพท์สูงแทบทุกวรรค แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งไม่ใช่กวีชาวบ้าน แต่งขึ้นสำหรับชาวบ้าน หากเป็นผู้มีความรู้ในด้านภาษาเป็นอย่างดียิ่งระดับเดียวกับมหาชาติคำหลวง เช่นในบทนมัสการพระรัตนตรัย ต่อไปนี้ (อรอนงค์ พัดพาดี, 2522: 156)

...สุดตปภวณมม อันวานมัสการสุเบญจางค์ ด้วยอุตมางคสิโรเพศ โอนวเรเกษ วิสุทธิ์พบ
พระนวลโลกุตรธรรม คืออำมฤตาโมทย์ หลังจากโอยฐ์ทิพยรส พระศรีสุกตสม โโพธิ คัมภี
โรษสุขุมอรรธ อันนำสัตว์จากสงสารโลก สู่บทโมกข์เกษมสุขนฤทุกข์แท็บมีเทวษ นฤเกท
แท็บมีภักย์ ไกลอริราชศัตรู อันกล่าวคือหม่อมกุศล ประทุษฐกตทฤษศ สงฆณูจ นควา ข้าขอ
ประณตบงกชมาลย์ แห่งพระอัยญาจารย์วิเศษอันนฤเกลศผัดแผ้ว นฤรากลเร็ววราคิ ข้าก็
สตุคิพุทโธรสสงฆสมมตสามรรถรงพระจัตุปาริวิสุทธ อุดมทฤษฎีเพท เป็นเกษตรเขต
กุศลอันนรชนขึ้นบาน ถวายซึ่งทานทักษิรา ให้ลู่อิจฉาสัมฤทธิ ประสิทธิสมบัติไตรพิช
ประณิตด้วยวราทาน อันอุตมานยังไซรั คัดสิ่งใดจูงได้ เสรีซึ่งนฤพาน...

บทข้างต้นนี้ได้แสดงถึงการใช้คำมาจากบาลีและสันสกฤต โดยแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยะของพระเจ้าธรรมธิเบศร ลักษณะการแต่งเป็นร้อยสุภาพ บางตอนคล้ายกาพย์ยานี มีคาถาบาลีสั้นๆแทรกอยู่หน้าบท ตอนต้นและท้ายเป็นโคลงสี่สุภาพ

พรรณนายาจากที่ถวายนอกบัวแต่พระมาลัย

... โส ทลิตุทกปุริโส อันว่าชายทูลพล ได้ถวายนอกบัวพระอรหันต์ แปรดอกอันวิจิตร
 ครั้นสิ้นชีวิตมรณา จากมณูชาคตสวรรค์ ดาวดึงส์อัน ไพโรจน์ กระทบวิมานโชติฉัฐกาล
 แล้วด้วยอุบลบาน ไพจิตร ฟ้าประการวิวิธโสภา มีนางอัจฉราบริวาร ถ้วนพันผสวน
 คนตรีปัญจาภคศรีสังคีต โดยจาริตบำเรอ สุขอำเภอนิจกาล เสวยพิสดานคังคาม มีพระนาม
 โดยกลชื่ออุบลเทวรินทร์ หอมสุคันธกลิ่นบุษบง ทั้งโอธองค์สารพวงค์ เมื่อยกย่างบรรบาท
 อุบทชาติบริบรอง ทุกบทลลอลงเฉลิมพรรณ วันหนึ่งเธอจรจัดจรคลา ยังนัคราวชิรฉฐ์ ไกล้วเข
 ยันตปราสาท สหัสสนัยน์นารถเล็งเห็น เทวบุตรเป็นอัศจรรย์ ประดับบุษบันคันธา อินทร์
 หารรยาฤทธิเยนทร์ จึงถามเทเวนท์ถ้วนพลัน ว่ากุศลอันบำเพ็ญ กาลก่อนเป็นฉันใด
 จึงนิยมให้บุษบง เทพทูลองค์อมเรศ เล่าเคิมเหตุแผลงถวาย ข้าเป็นชายประดาษ วันหนึ่ง
 ยাত্রสู่สระหวังชำระสกนธ์ จึงเห็นอุบลโอฬาร แปรดอกบานพรรณราย ข้าเก็บถวาย
 พระอรหันต์ ด้วยบุญคุณเพิ่มผล จึงได้อุบลเป็นลาก ขอพระองค์จงทราบ ถัดถ้วนทูลถวายฯ
 ... (อุคมพร คัมภีรานนท, 2551: 115)

พรรณนาได้ว่า ชายยาจากที่ถวายนอกบัว เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วและท่านผู้นี้ก็ได้ขึ้นไปบนสวรรค์ ได้พบกับพระอินทร์ ชายที่ถวายนอกบัว 8 ดอก แต่พระมาลัย เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ มีวิมานสวยงามเต็มไปด้วยดอกบัวและมีนางฟ้าหนึ่งพันเป็นบริวาร มีความสุขอยู่บนสวรรค์จนถึงอายุขัย

พรรณนาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

วรรณคดีไทยเรื่องพระมาลัยคำหลวง ได้ใช้สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นฉากในการดำเนินเรื่อง ดังข้อความต่อไปนี้

“ครั้นสิ้นชีวิตมรณา จากมนุชาตลสวรรค์ ดาวดึงส์อัน ไพโรจน์ กระหนกวิมาน โขติชชวาลัย แล้วด้วยอุบลบานไพจิตร หัวประการวิวิธโสภา มีนางอัฉาบริวาร ถ้วนพันผสานดนตรี ปัญจางคดิสังคีต”

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ไปเกิดบนสวรรค์จะมีวิมานทอง และมีนางฟ้าเป็นบริวาร ซึ่งความงามของวิมานทองและจำนวนของบริวารนั้น ขึ้นอยู่กับผลบุญที่ได้กระทำมา เทพบุตรและเทพธิดาทั้งหลายบนสวรรค์จึงมีลำดับฐานะต่างกันตามความมากน้อยของผลบุญ ดังเช่น

ลขุมวิมาน (จุ.วิ. (ไทย) 26/173-1841/31-32) วิมานที่เกิดขึ้นแก่นางลขุมมา เพราะได้รักษาศีล ให้ทาน และปฏิบัติธรรมจนบรรลุโสดาปัตติผล จึงไปบังเกิดในวิมานใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

อุโปสถวิมาน (จุ.วิ. (ไทย) 26/861-885/101-104) วิมานที่เกิดขึ้นแก่นางอุโปสถอุบาสิกา เพราะได้ปฏิบัติธรรม รักษาศีลอุโบสถศีลเป็นประจำ และได้ถวายทานแด่พระอรหันต์ด้วยความเคารพ แต่นางมีใจผูกพันกับทิพยสมบัติในสวนนันทวัน ของเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์จนเกินไป มิได้ปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นตามพุทธดำรัส นางจึงไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และอยู่ที่นั่น 60,000 ปี ทิพย์

เรวดีวิมาน (จุ.วิ. (ไทย) 26/886-909/105-109) วิมานที่เกิดขึ้นแก่นันทียอุบาสิกผู้เป็นสามีของนางเรวดี เป็นวิมานอันรุ่งเรืองยิ่งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้ให้ทานตามประสงค์ของผู้รับทาน ต่างกับนางเรวดีผู้ตระหนี่ไม่เคยให้ทานจึงไปทนทุกข์ทรมานในอุสสทนรก

ฉัตตมาถกวิมาน (จุ.วิ. (ไทย) 26/918-925/111-112) วิมานที่เกิดขึ้นแก่ฉัตตมาถกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นวิมานที่รุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะได้พบพระผู้มีพระภาคและประกาศตนขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ทวารपालวิมาน (จุ.วิ. (ไทย) 26/918-925/115-116) วิมานที่เกิดขึ้นแก่คนเฝ้าประตูผู้ชักชวนคนทำบุญ เพราะคอยเปิดประตูนิมนต์พระภิกษุให้เข้ามารับบิณฑบาตที่เรือนั้น เป็นวิมานอันรุ่งเรืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้นเป็นเพียงตัวอย่างที่ให้เห็นผลของการกระทำความดี จากพระมาลัย คำหลวง ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นิพนธ์เรื่องพระมาลัยคำหลวง ต้องการที่สอนให้ผู้คนรู้จักการทำดี รู้จักคุณโทษ และได้แสดงผลของการกระทำความดี โดยได้แสดงในเนื้อให้เห็นภาพนรก สวรรค์ในโลกหน้ามาเป็นเครื่องจูงใจ ทั้งนี้ก็เพื่อความสุขความสบายใจจึงได้แสดงให้เห็นภาพจินตนาการต่าง ๆ นานา

พรรณนาโลกในยุคพระศรีอริยเมตไตรย

ในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยเป็น โลกที่มีแต่ความสงบร่มเย็น ไม้ดอกไม้ผลงามสะพรั่ง พืชพรรณธัญญาหารบริบูรณ์ ประชาชนอยู่กันค้ำคั่ง ไม่มีการเบียดเบียนกัน สามีภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่มีนอกใจ นับเป็นโลกที่มีแต่ความงดงามและน่านรื่นรมย์เป็นอย่างยิ่ง ดังนี้ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2535: 102-103)

...ปรากฏทวีปชมพู บริบูรณ์หมู่พฤกษาชาติ วัลย์ลดาชดวงดอก ต้นลำอก ขอกแพง
ช่อชรัศแซรงชুমชรุก ลูกห้ามสุกเหลืองหล่น กิ่งก้านกลค้อมคด ใบคือมรกตเขียวแข่ง
ผลกลแก้งคิดเต็ม ดอกแยบแย้มเกสร เรณูกรมชมทราบอิงอรอาบเอารส ใบอ่อนระทศ
ระทวยบัตร์ ลำส้างชรดัดลัดฟุ้ง เพียงเมฆมุงเมินสูงยงยงยงยงใหญ่ ลมลาศไล่เลื่องลือ...”

จะเห็นได้ว่า โลกยุคพระศรีอริยเมตไตรยจะมีความสงบสุข และพระศาสนาจะมีความรุ่งเรือง
กว่าพระศาสนาของพระพุทธเจ้าในองค์ปัจจุบันนี้ ประชาชนจะมีความสุขอย่างยิ่ง คือจะไม่มีเรื่อง
ร้อนใจเลย ทุกคนพอใจในความเป็นอยู่ ไม่มีการเบียดเบียน ตอนนอนไม่ต้องปิดประตูก็ได้

พรรณนาพระมหากษัตริย์ เสนาอำมาตย์ในยุคพระศรีอริยเมตไตรย

ถ้ากล่าวถึงพระมหากษัตริย์และเหล่าเสนาอำมาตย์แล้วประชาชนก็ต่างรักชาติ ไม่มีความ
โกรธเคืองอาฆาตพยาบาทกัน ทั้งมนุษย์และสัตว์อยู่ร่วมกันด้วยเมตตาธรรม สัตว์ซึ่งน่าจะเป็นศัตรู
กันก็ไม่เบียดเบียนกัน ได้ยินเสียงคนตรึบรลงเจื้อยแจ้วทุกทิวาราตรี ชาวโลกมีแต่ความรื่นรมย์
เหมือนดังสวรรค์ดังนี้ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2535: 104-105)

...ส่วนกษัตริราช ทั้งหมู่อำมาตย์เสนา อีกไพร่ฟ้าทั้งหลาย ฟุ้งหญิงชายทุกพรรค ก็ชวนกัน
 รักษา ปัญจศีลानิรันดร์ บมีโยยันต์ลงโทษ บได้พิโรธอาฆาตอพยบาทเวลา ทุกมนุสสา
 สัตว์ชาติ ทั้งจัตุบาททวิบาท บประทุษร้ายใจกัน มีแต่ความฉันทเมตตา คือ ฟุ้งกาแลกเกล้า
 รักคลึงเกล้าคลอเคียง แมวมะลิเมียงรักหนู ฟังพอนงูหุหุหุร์ เสือใจฉันทชมเนื้อ สีหราช
 เชื้อเชยทราย สัตว์ทั้งหลายต่างพรรค กะสันด้วยเสนห้สนิท เกิดมิตรจิตใสสุด ฝ่ายฟุ้ง
 มนุษย์หรรษา ภิรมยานิจกาล ชวนกันผสานดุริยางค์ โพนเพลงพลาพิณพาทย์ ฆ้องกลอง
 ฉาบกรับเครื่องคี่บรรเลงเพลงโขน ปี่ แร้วไวเสียงแว่ว ดิดดิงแจ้วดนตรี ทูกราตรีทิว
 ระเบงบรรพรัวร้อน โคลงกาพย์กลอนทำนุก เล่นเป็นสุขนิรันดร์ ดุจชาวสวรรค์เสวย
 สวัสดิ์...

อาจกล่าวได้ว่าพระมาลัยคำหลวงเป็นวรรณคดีที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์คดีไทย
 ในด้านเนื้อหาสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อในเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา
 ของคนไทยในสมัยก่อน ทั้งยังแสดงให้เห็นที่มาของประเพณีการเทศน์มหาชาติอีกด้วย

บทที่ 4

วิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมาลัยคำหลวง เป็นวรรณคดีเล่มหนึ่งที่สะท้อนสภาพสังคมและความเชื่อของคนในยุคราชอาณาจักรล้านนา โดยจะเน้นทางด้านความเชื่อ 5 ด้านด้วยกัน คือ ด้านแนวความคิด ด้านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา ด้านความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในหลักฐานต่างๆ ด้านสังคม และสุดท้ายคือด้านศิลปะ ทั้งที่กล่าวมานี้จะชี้ให้เห็นเด่นชัด คือ ความเชื่อในศาสนา อันเป็นที่พึงพอใจของมนุษย์นั้นมีตรงกันในทุกชนชั้นนับตั้งแต่กษัตริย์จนถึงไพร่ทาส ส่วนประกอบของศาสนาที่ทำให้เกิดศรัทธาก็คือพิธีกรรม เช่น การทำบุญต่างๆ อันเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสามัคคี ความเข้มแข็งในจิตใจ ดังนั้นจึงได้แสดงความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยที่มีในพระมาลัยคำหลวงต่อไปนี้

ด้านแนวความคิด

สิ่งที่สะท้อนลักษณะให้เห็นว่าพระศรีอริยเมตไตรยกับพระมาลัยคำหลวง จึงจะเน้นแนวความคิดเรื่องบุญ เรื่องบาป หรือเรื่องของศีล ซึ่งก็เป็นรากฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาและยังมีความเชื่อเรื่องสังคมอุดมคติ คือ ศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งความเชื่อดังกล่าวสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย (กรมศิลปากร, 2521: 63) ดังมีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกหลายหลัก ดังนี้

34 “...อันหนึ่งโศคนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุ

นี้ไปเมื่อหน้า ได้

35 แก่สิบเก้าปีถึงในปีกุน อันว่าพระปิฎกไตรนี้จัก

หายแล หากคนจัก_

36 กรู้แท้แลมิได้เลย ยังมีคนรู้ต้นสแล็ก

สน้อย ไชรัธรรมเทศ_

37 นาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแล_

มิได้เลย...” (ศิลาจารึกหลักที่ 1, 2521: 63)

เมื่อพิจารณาแล้วความศรัทธาและความเชื่อของประชาชนสมัยก่อนที่มีต่อศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่า สังคมทุกคนขึ้นจากระดับสูงตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงระดับต่ำ คือ 'ไพร่' มีสิ่ง ที่เชื่อมโยงกันอยู่คือสถาบันศาสนา เพราะถือกันว่าศาสนาเป็นที่รวมแห่งความเคารพนับถือสูงสุด ของมนุษย์ ทั้งยังเป็นที่พักทางใจของมนุษย์อีกด้วย ทั้งช่วยขจัดความกลัวสิ่งลึกลับ หรือปรากฏการณ์ ซึ่งกระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ และยังทำหน้าที่ประสานหรือติดต่อระหว่างคนและ บรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนประกอบของศาสนาอย่างหนึ่งคือ พิธีกรรม ซึ่งก็มีส่วนช่วยให้มนุษย์มี ความสามัคคีภายในกลุ่ม ทำให้เกิดความแข็งแกร่ง และเกิดความพอใจเนื่องจากการร่วมพิธีกรรม ทางศาสนา (ทิศยา สุวรรณะชัย, 2509: 320-321)

การที่ประชาชนศรัทธาเลื่อมใสในศาสนานั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกของปัจเจกชน ไม่มี ผู้ใดบังคับ แม้ชนชั้นสูงก็ไม่มีการขู่ข่มขู่ใดที่บังคับให้ยึดมั่นถือมั่นในศาสนา พระพุทธเจ้าศาสดา ของศาสนาพุทธเอง ก็ได้ทรงบังคับให้เชื่อทั้งยังให้แนวทางการพิจารณาความเชื่อที่ถูกที่ควรไว้ใน "กาลามสูตร" องค์พระมหากษัตริย์สมัยโบราณทุกพระองค์ก็ยังคงทรงเคารพในสถาบันทางศาสนา ดังนั้นศาสนาดังกล่าวจึงไม่ได้รับใช้ชนชั้นใดชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะการยึดถือเรื่องพรหมลิขิต หรือกรรมในชาติ ปางก่อนเป็นเรื่องปกติสำหรับคนทั่วไปในสมัยโบราณ คำสอนของพระพุทธเจ้าท่านนั้นเป็นที่ยอมรับ กันในปัจจุบันว่า เป็นแนวคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วยเหตุและผลที่สัมพันธ์สอดคล้องกัน โดยมีความเชื่อเรื่องกรรมเป็นพื้นฐาน มิใช่ความคิดหรือคำสอนที่เหลวไหล ไร้สาระ ดังที่บุคคลบาง กลุ่มเข้าใจ

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2517: 38-39) กล่าวถึงลักษณะวรรณศิลป์ที่มักพบในวรรณคดี โบราณว่า

... ในยุคที่นักอ่านเชื่อถือความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมดาที่ปรากฏ อาทิอำนาจของเทวดา ของผี เวทมนตร์ จะมีลักษณะระคนความเชื่อถือเหนือธรรมดากับลักษณะชีวิตตามสภาพ จริง โดยมากวรรณคดีโบราณจะแสดงถึงกิเลสทั้งของมนุษย์และเทวดา และอมมนุษย์ชนิด อื่นที่ใกล้เคียงกับกิเลสของมนุษย์ตามที่ผู้สังเกตชีวิตได้ประสบ กวีและผู้ประพันธ์วรรณคดี แบบโบราณจะทำให้เข้าใจว่าอมมนุษย์และมนุษย์คล้ายคลึงกันที่กิเลส ทั้งที่อิทธิฤทธิ์ ไม่เสมอกัน และเรื่องราววรรณคดีโบราณเป็นเรื่องก่อนมีความเชื่อถือทางวิทยาศาสตร์ จึงมีเหตุการณ์เหนือจริงตามความเชื่อของสมัยนั้น ผู้ประพันธ์และผู้อ่านเชื่อตรงกันว่า เหตุการณ์เหล่านั้นอาจเกิดได้ ดังนั้นจึงมีตัวละครที่เป็น ภูติ ผี เทวดา อมนุษย์ ต่างชนิดมีบท ร่วมกับมนุษย์ในวรรณคดีไทยอยู่เป็นปกติ...

การใช้ตัวละครที่มีลักษณะเหนือจริง เช่น เปรต เทวดา นางฟ้า หรือ พระศรีอริยเมตไตรย อันเป็นบุคลลาธิฐานทางฝ่ายศาสนาใช้ในบทประพันธ์นั้นผู้อ่าน ผู้ฟัง เชื่อถือในกฎแห่งกรรมของ พุทธศาสนา ดังกล่าวได้โดยไม่มีปัญหาขัดแย้ง อนึ่งลักษณะของตัวละครฝ่ายเทพ คือเทวดาบน สวรรค์นั้นมีผู้ให้ข้อสังเกตว่า มีลักษณะคล้ายสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่ง ที่อาจพัฒนาฐานะของตนให้ สูงขึ้น และมีได้สูงส่ง เลิศลอยจนเกินไป (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2506: 286-287) ดังความเห็นที่ว่า

...ส่วนเทวดาโดยกำเนิด หรือเทวดาบนสวรรค์อย่างที่ศาสนาทั้งหลายยกย่องยกย่องให้เป็น เลิศนั้น แม้ทางพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงไว้บ้าง ก็มีได้ยกย่องให้เป็นเลิศ คงถือเพียง สิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่สามารถพัฒนาฐานะของตนให้สูงขึ้นไปได้ แต่ก็มิใช่จะเที่ยงแท้ แน่นอน ย่อมตกอยู่ในอำนาจของกาลและเวลาเปลี่ยนแปลงเมื่อหมดแรงส่ง คือ บุญ แล้วก็อาจตกต่ำหรือถูกแรงส่งคือบาปส่งให้ต่ำลง ไป อย่างไรก็ได้ สุดแต่ได้ทำความดี ความชั่วไว้มากน้อยเท่าไร และการเป็นเทวดานั้น ก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องค้ำประกันว่า จะไม่มีความเห็นผิด จะไม่ทำผิด... อุดมคติสูงสุดทางพระพุทธศาสนาจึงมิใช่อยู่ที่ความ เป็นเทวดาแต่อยู่ที่การละกิเลส คือ ความไม่ดี ไม่งาม หรือ ความเศร้าหมองในจิตใจ...

ดังนั้นเนื้อเรื่องพระมาลัยคำหลวงต่างก็เน้นเรื่องกรรม เรื่องการทำบุญ แม้แต่ตัวละครที่เป็น เทวดา ก็ยังมีกิเลส เช่น มนุษย์สามัญ เช่นเนื้อเรื่อง เมื่อเทพบุตรองค์หนึ่งผ่านไปเห็นวิมานของเทพบุตร อีกองค์หนึ่งเต็มไปด้วยดอกบัว ส่งกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่ววิมาน ทุกอย่างก้าวที่เทพองค์นั้นดำเนินไป จะมี ดอกบัวมารองรับ จึงได้ถามกุศลแต่หนหลังที่เทพบุตรนั้นทำไว้ เทพนั้นจึงเล่าว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ได้ถวายดอกบัวพระอรหันต์รูปหนึ่ง 8 ดอก ผลการถวายดอกบัวแก่พระอรหันต์จึงมาเกิดบนสวรรค์ มีวิมานเต็มไปด้วยดอกบัว เทพบุตรองค์แรกจึงกลับไปเก็บดอกบัวที่สระ โบกขรณีไปบูชาพระเจดีย์ จุฬามณี เพื่อจะได้มีวิมานดอกบัวบ้าง หรือเปรียบเทียบการทำบุญกุศลของเทวดาเหมือนการสะสมข้าว ในยุ้งฉาง คือ ต้องขวนขวาย นำข้าวไปเติมในยุ้งอยู่เสมอๆ เพราะเมื่อข้าว คือ บุญไปใช้ ข้าวในยุ้งฉาง ก็จะพร่องไป ถ้าไม่นำไปเติมไว้ สักวันหนึ่ง ข้าวหรือบุญที่สะสมไว้ก็อาจหมดไป ดังนั้น ตัวละคร ที่เป็นเทวดา ก็ยังมีกิเลสที่ไม่ต่างจากมนุษย์ แต่ใช้บุคลลาธิฐานให้เห็นความแตกต่างภายนอก คือ รูป หรือสภาพแวดล้อม ก็เพื่อเน้นให้เห็นผลบุญว่ามีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมให้มนุษย์มีโอกาส สมประสงค์ คือ มีชีวิตที่สะดวกสบายได้ในชาติหน้า และในชาติปัจจุบันทั้งยังเน้นการทำบุญตาม คำสั่งครุฑาซึ่งไม่ทำให้ผู้ทำบุญต้องเดือดร้อน คือให้ผู้ทำบุญพอใจในผลบุญที่ตนกระทำ และวิธี ทำบุญมีหลายรูปแบบ เช่น ให้ทาน รักษาศีล ถวายนามธรรม ยิ่งไปกว่านั้นการทำบุญทางพุทธศาสนา ไม่มีการจำกัดชนชั้น ผู้ที่ทำความดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน เช่น เหตุการณ์ที่พระอินทร์เล่าอานิงส์

ของเทพบุตร 12 องค์ ที่มาบูชาพระเจดีย์จุฬามณี และการสังฆมบารมีของพระศรีอริยเมตไตรย แสดงระดับของผลตอบแทนที่ได้รับจากกุศลกรรมที่ทำได้ เช่น (วัดนา ณ นคร, 2526: 136-138)

กุศลกรรมในอดีตชาติ

ผล

ให้ข้าวก้อนหนึ่งแก่กา	เกิดเป็นเทพมีบริวารหนึ่งร้อยองค์
ให้ทานเพื่อมนุษย์	เป็นเทพมีบริวารหนึ่งพันองค์
ถวายอาหารสามเณร	เป็นเทพมีบริวารหนึ่งหมื่นองค์
ถวายอาหารพระสงฆ์	เป็นเทพมีบริวารสองหมื่นองค์
มีศรัทธาในพระรัตนตรัย	
ถวายผ้า อาหาร และยาแก่พระสงฆ์	เป็นเทพมีบริวารสามหมื่นองค์
เผาศพไม่มีญาติ ถวายบาตร จีวรที่นอน	
ที่นั่งเป็นทานแก่พระสงฆ์	เป็นเทพมีบริวารสี่หมื่นองค์
ถือศีลแปด ศีลสิบ	
และให้ทานคนยากจน	เป็นเทพมีบริวารห้าหมื่นองค์
ทำทาน อุปถัมภ์พระรัตนตรัย	
ทำนุบำรุงพระศาสนา บำรุงพระศรีมหาโพธิ์	
และพระสถูปอุปถัมภ์บิดา มารดา	
ปิดกวาดกุฏิถวายจตุปัจจัยไทยทานถวาย	
ทานพระสงฆ์ ให้ทานคนยากจน	เป็นเทพมีบริวารหกหมื่นองค์
รักษาศีล อภิบาลอุปัชฌาย์	
ปรนนิบัติด้วยการนวดพั้น กวาดผง	
เสนาสนะ ตักน้ำ กลางคืนเรียนธรรม	
กลางวันปรนนิบัติพระอาจารย์และ	
เคารพครูอาจารย์	เป็นเทพมีบริวารเจ็ดหมื่นองค์
บอกบุญให้ประชาชนใส่บาตร	
พระสงฆ์และถวายบิณฑบาตร	เป็นเทพมีบริวารแปดหมื่นองค์
มีศรัทธาไหว้พระสถูปบรรจุพระบรมธาตุ	
บูชาด้วยดอกไม้ อุกิศจีระแทนดอกบัว	
ดวงตาแทนประทีปวาจาแทนเทียน	

ใจต่างดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย	เป็นเทพมีบริวารเก้าหมื่นองค์
รักษาศีลห้า เก็บกวาดทรายมา	
ก่อเป็นเจดีย์ขวงสรวงด้วย	
ดอกไม้ธูปเทียนสังฆทาน กราบไหว้บูชาเจดีย์	เป็นเทพมีบริวารแสนองค์
สร้างกุศลและทำทานทุกสิ่ง	เป็นเทพบุตรและเทพธิดามีบริวาร
บูชาพระรัตนตรัย ด้วยสิ่งของสี่เดิยวล้วน เช่น	
เช่น ถวายผ้า อาหารและผลไม้แก่พระสงฆ์	พระศรีอริยเมตไตรย มีผิวกายสีต่างๆ
ถวายดอกบัวแปดดอกแก่พระอรหันต์	อุบลเทวินทร์เทพบุตร
บำเพ็ญบารมี 8 อสงไขยแสนกัลป์	บังเกิดเป็นปัญญาริกโพธิสัตว์
บำเพ็ญบารมี 16 อสงไขยแสนกัลป์	บังเกิดเป็นศรัทธาริกโพธิสัตว์
บำเพ็ญสมถิงสวารมี คือ ทศบารมี	บังเกิดเป็นวิริยาริกโพธิสัตว์
ทศอุบารมี และทศปรมัตถบารมี	ตรัสรู้เป็นพระศรีอริยเมตไตรย
กระทำปัญจมหาบริจาค คือ ทรัพย์บุตร	
ภรรยา เลือดเนื้อและชีวิต	สัมมาสัมพุทธเจ้า

จะเห็นได้ว่าการหมั่นทำบุญทำทาน โอกาสที่จะมีความสุข ความสบาย ก็ยิ่งทวีมากขึ้น ดังนั้นวิธีการสร้างบุญกุศลส่วนใหญ่จะสัมพันธ์กับสถาบันทางศาสนา และทางโลก ทั้งสำนวนวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณคดี กล่าวถึง การทำบุญกุศลของชาวชมพูทวีป ที่จริงแล้วก็คือมนุษย์ทั่วไป นั่นเอง หลักใหญ่ของการทำบุญกุศล คือ การรักษาศีล และการบริจาทาน การรักษาศีลคือการตั้งใจสงบ การบริจาทาน คือ การละเว้นความโลภ คือ เป็นผู้ให้มากกว่าที่จะเป็นผู้รับ เมื่อจิตใจสงบไม่เกิดความทะเยอทะยาน ความโลภ ผลที่ได้ก็คือความสุข

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงวิธีที่จะทำให้บุคคลไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย สรุปความได้ 3 วิธี คือ

1. รักษาศีล เน้นศีล 5 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม และเว้นจากการกล่าวเท็จ ตีฆ่ามารยาธ ศีล 5 ถือเป็นรากฐานของการดำรงชีวิต เป็นจริยธรรมขั้นต้นของชาวพุทธ ซึ่งทุกคนจะประพฤติและปฏิบัติตามได้ง่าย

2. ฟิงธรรม คือ ฟิงเทศน์มหาชาติวันเดียวจบ 13 กัณฑ์ ถวายดอกไม้ รูปเทียน ฉัตรธง ฯลฯ อย่างละ 1 พัน

3. อุปถัมภ์สถาบันศาสนา ประณิบัติพระสงฆ์ ภิกษุ ภิกษุณี ไม่เบียดเบียนทรัพย์สมบัติของสงฆ์ หรือตัดไม้มหาโพธิ์ ไม่ประมาทในการทำบุญ และไม่ทำร้าย คำ ดี บิดา มารดา พระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชา

นักวรรณคดีวิจารณ์บางท่านเห็นว่าวรรณกรรมเป็นเครื่องสะท้อนสังคมเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนสภาพสังคม (เจตนา นาควัชระ, 2520) แต่ควรรำลึกว่า ทิศทางที่ตั้งกระจกนั้นหันเหไปในแนวใดภาพสะท้อน จะเป็นเพียงภาพบางส่วน ไม่ใช่ภาพรวม เพราะกวีเป็นผู้จัดวางตำแหน่งกระจกนั้น ภาพสะท้อนสังคมพระศรีอริยเมตไตรยจึงเป็นภาพสะท้อนของสังคม โดยผ่านทัศนคติของกวี ซึ่งทั้งสำนวนวรรณกรรมพื้นบ้านและสำนวนวรรณคดี สะท้อนภาพตรงกัน คือ มีลักษณะเป็นสังคมที่ปราศจากข้อบกพร่อง ปราศจากชนชั้น และที่สำคัญคือมีปัจจัย 4 สมบูรณ์แบบ อย่างที่มนุษย์ต้องการ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถหาพบในโลกทางกายภาพ จึงต้องอาศัยจินตนาการเป็นสื่อเชดเชยสร้างความหวังกับโลกของอนาคต ปัจจัย 4 ของมนุษย์โดยทั่วไป ได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้ว่ามนุษย์จะมีสิ่งเหล่านี้ในโลกปัจจุบัน แต่กิเลสเป็นสิ่งบงการความโลภของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เกิดความไม่พอใจในสภาพที่ตนมีอยู่เป็นอยู่ และสิ่งนั้นมักจะตรงกันข้ามกับสภาพความจริงที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น บ้านเรือนในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยนั้น “...อยู่ไม่ไกล แต่พอไต่บันถึงกัน” กวีน่าจะหมายความถึงการดำรงชีวิตอยู่อย่างอบอุ่น เพราะมีเพื่อนบ้านอยู่ใกล้ๆ ทั้งนี้สภาพบ้านเรือนในสมัยก่อนอาจจะตั้งอยู่ห่างๆ (วิภา กงกะนันท์, 2520: 82) เป็นผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเรือนสมัยพระศรีอริยเมตไตรยว่า

...การที่ผู้นิพนธ์มีความคิดว่าชนบทที่อุดมคือชนบทที่เต็มไปด้วยผู้คนบ้านเรือน ที่ติดกันจนไต่บันไม่ตกดินเป็นสังคมที่พึงปรารถยานั้น เห็นจะมาจากประสบการณ์จริงของท่านที่ว่าประชากรในสมัยที่ท่านนิพนธ์พระมัลลย์มีเป็นจำนวนน้อยบ้านเรือนก็มีน้อยหลังคาจนทำให้เกิดความอ้ำว้าง ความรู้สึกนี้ก่อให้เกิดจินตนาการ ถึงสภาพสังคมที่ (คิดว่าจะ) อบอุ่นกว่าคือสังคมที่เต็มไปด้วยผู้คนและบ้านเรือนหากท่านผู้นิพนธ์พระมัลลย์สร้างงานของท่านขึ้นในกรุงเทพฯ สมัยปัจจุบันแล้วแน่นอนที่สุดที่สภาพสังคมที่พึงปรารถนาจะเป็นสังคมที่มีผู้คนน้อยลง และรอบบ้านแต่ละหลังจะมีที่ว่างสำหรับปลูกต้นไม้ หรือทำสวน...

ด้วยอาหารการกิน มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องปลูกต้องหว่าน โดยเฉพาะข้าวอันเป็นอาหารหลักของคนไทย ก็จะเจริญเติบโตขึ้นเอง เมื่อรวงแก่ก็จะกลายเป็นข้าวสารเอง มีอาหารทิพย์น้ำท่าบริบูรณ์ ดินไม่ผลิดอกออกผลทุกฤดูกาล ไม่ต้องเก็บให้เหนื่อยยาก เพราะกึ่งจะโน้มลงมาให้เก็บได้สะดวก ทั้งยังมีดินไม่วิเศษ คือดินกัลปพฤกษ์ขึ้น 4 มุมเมือง ผู้ใดปรารถนาสิ่งใดก็ไปขอได้จากดินกัลปพฤกษ์ มีผู้ให้ความเห็นว่าดินกัลปพฤกษ์นั้นเป็นสัญลักษณ์ของความดีลัทธิสังคมนิยม เป็นวิธีจัดทรัพย์สมบัติส่วนกลาง พลเมืองทุกคนมีสิทธิใช้ทรัพย์สินร่วมกัน (อรอนงค์ พัดพาดิ, 2522: 100) ผู้คนมีเครื่องแต่งกายงดงาม มีเครื่องประดับเป็นทิพย์ มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตทุกประการตามแต่จะปรารถนา รูปร่างหน้าตาทุกคนสวยงามเหมือนกันหมด ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อพิจารณาลักษณะสภาพสังคมศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยแล้ว จะเห็นว่า สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้คนในอดีต (และกวี) ได้ว่ามนุษย์ต้องการความสุขทางโลก ความดีสวยงาม ความสุขเป็นเรื่องของสวรรค์ ผู้ที่จะไปสวรรค์ได้ก็เป็นเพียงเฉพาะผู้ที่ประกอบกุศลกรรม และที่สำคัญคือมนุษย์ระดับชาวบ้านนั้นปรารถนาเพียงแต่ดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุก ไม่ต้องการนิพพานขอเพียงมีปัจจัย 4 ครบสมบูรณ์ บ้านเมืองก็ร่มเย็น มีสภาพดุจ “สวรรค์บนดิน” ทั้งนี้ปัจจัยขั้นต้นของการดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุก คือ ใช้ศีล 5 เป็นหลักกรรม ละเว้นอกุศลกรรมประเภทต่างๆ มนุษย์ก็จะมีความสุขและสภาพสังคมสมัยพระศรีอริยเมตไตรยนั้นก็ยังถูกกำหนดอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเช่นกัน ผู้ที่ประกอบอกุศลกรรมนานาประการ จะไม่มีโอกาสไปเกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย การเกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยนั้นมนุษย์ก็ยังไม่พ้นสังสารวัฏ คือ ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด ไปไม่ถึงนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะสามารถพ้นจากสังสารวัฏ คือ ไม่ต้องเกิดอีก

ด้านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา

ลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งของวรรณกรรมพระมาลัยคำหลวง คือ มีความสัมพันธ์กับทางด้านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา มาแต่โบราณ พิธีกรรมดังกล่าวยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เช่น

เทศกาลและพิธีเทศน์มหาชาติ ธรรมเนียมการเทศน์มหาชาตินั้นในข้อเท็จจริงแล้วน้อยนักที่คนคนเดียวจะได้เป็นเจ้าของกัณฑ์หมดทั้งสิบสามกัณฑ์ โดยทั่วไปนั้นมักจะเป็นหัวหน้างานคอยถวายไทยธรรมทุกกัณฑ์และบอกบุญไปตามผู้ที่สมัครมารับเป็นเจ้าของกัณฑ์จัดไทยธรรมมาสดหัวหน้างานจะหมายเอานิโครธารามเป็นมูลเหตุ และมีฉัตรมีธงเล็กครบพันทิ้งปักไม้ระกำ ประดับ

ประคา มีต้นกล้วย ต้นอ้อย และราชประวัติจักรพรรดิและดาบใหญ่ร้อยปึกที่ทางเข้าออกขึ้นลงในที่แสดงมหาชาติตกแต่งเครื่องประดับประคาศักการะให้รุ่งเรืองมีทั้งเครื่องแก้วลายคราม และเครื่องโลหะเงินทองต่างๆ ทั้งผูกเบาะเสียบปักบุปผาลดาวัลย์ มีฉากประจำกัณฑ์เขียนรูปแบบเรื่องในกัณฑ์นั้นๆ แขนงไว้โรงธรรมทั้งตามประทีปจุดโคมไฟ ตั้งตะเกียง และจัดหาดอกบัวต่างๆ บางทีก็ถึงพันดอกและเครื่องบูชาธรรมอย่างอื่นตามที่เชื่อกันว่า พระศรีอาริย์เมตไตรย มีเทวโองการสั่งไว้ในวันตรงธรรมาสน์ออกมานั้นตั้งชั้นสาครใหญ่ตักน้ำลงไว้สำหรับทำน้ำมนต์ เมื่อถึงกัณฑ์ไหนก็จุดธูปเทียนเท่ากาลาในกัณฑ์นั้นติดเทียนที่รอบปากขันน้ำมนต์ ธูปนั้นปักในกระถางที่ตั้งไว้ริมชั้นใหญ่ นั้น น้ำมนต์ก็ถือว่าเป็นของสวัสดิมงคลอย่างหนึ่ง

จำนวนคาถาและเพลงประกอบกัณฑ์ เวสสันดรชาดก แบ่งเรื่องออกเป็น 13 กัณฑ์ มีจำนวน 1,000 คาถา และเพลงประกอบ ดังนี้

1. กัณฑ์ทศพร ประดับด้วยพระคาถา 19 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงสาธุการ
2. กัณฑ์หิมพานต์ ประดับด้วยพระคาถา 134 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงดวงพระธาตุ
3. กัณฑ์ทานกัณฑ์ ประดับด้วยพระคาถา 209 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงพระยาโสภ
4. กัณฑ์วนประเวศ ประดับด้วยพระคาถา 57 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงพระยาเดิน
5. กัณฑ์ชูชก ประดับด้วยพระคาถา 79 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงเช่นหว่า
6. กัณฑ์จุลพน ประดับด้วยพระคาถา 35 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงดุกพาท
7. กัณฑ์มหาพน ประดับด้วยพระคาถา 80 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงเชิดกลอง
8. กัณฑ์กุมาร ประดับด้วยพระคาถา 101 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงโอดเชิงฉิ่ง
9. กัณฑ์มัทรี ประดับด้วยพระคาถา 90 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงทยอยโอด
10. กัณฑ์ลักกบรรพ ประดับด้วยพระคาถา 43 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงกลม
11. กัณฑ์มหาธาต ประดับด้วยพระคาถา 69 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงกราวนอก
12. กัณฑ์กษัตริย์ ประดับด้วยพระคาถา 36 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงตระนอน
13. กัณฑ์นครกัณฑ์ ประดับด้วยพระคาถา 48 พระคาถา ปี่พาทย์ทำเพลงกลองโยน

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2484: 21)

เชื่อกันว่าผู้ที่ฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง 13 กัณฑ์ ภายในวันเดียว พร้อมทั้งบริจาคทาน เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน จักร ธง สิ่งละพัน จะมีโอกาสไปเกิดทันศาสนาพระศรีอาริย์เมตไตรย ประเพณีการเทศน์มหาชาตินี้เป็นประเพณีที่สำคัญของทุกท้องถิ่นบางท้องถิ่นที่เช่น ภาคเหนือ และ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และในประเทศใกล้เคียงเช่น ประเทศพม่า ลาว มีธรรมเนียม การเทศน์พระมาลัยก่อนการเทศน์มหาชาติ

ประเพณีการเทศน์มหาชาตินั้น จัดเป็นประเพณีและพิธีกรรมสำคัญของทางราชสำนัก ด้วยดั่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้จัดเป็นประเพณีทางพิธีกรรม ประจำปีบางรัชกาล เจ้านายนิยมหัด เทศน์มหาชาติด้วย (สถิต เสมานิล, 2513: 105) การเทศน์ มหาชาตินั้น นิยมเทศน์ในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ และไม่จำกัดฤดูกาล ในการเทศน์อย่างในชนบท ภาคกลางนิยมเทศน์ระหว่างเทศกาลออกพรรษาถึงเดือนสิบสอง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีในเดือนสี่ เรียกว่า งานบุญเขวส ภาคเหนือมีการตั้งธรรมหลวงเทศน์ มหาชาติในเดือนยี่ หรือเดือนพฤศจิกายน และประเพณีเทศน์มหาชาติในเดือนสามเหนือ คือ เดือนธันวาคม ภาคใต้นั้นนิยมเทศน์มหาชาติในเดือนอ้าย (อรอนงค์ พัดพาดิ, 2522: 106)

เมื่อสัปบุรุษรับฎีกามหาชาติกำหนดวันเทศน์แล้ว ที่จัดเตรียมสิ่งของที่จำเป็นคือ จี๊ฝิ่งพั้น เทียนเท่าจำนวนคาถาแห่งกัณฑ์ที่รับ ดอกไม้ รูป เทียน และธงกระดาษเล็กเป็นของบูชากัณฑ์เทศน์ เท่าจำนวนคาถา มีขนมเครื่องกัณฑ์ เช่น ขนมกง ขนมโก๋ ตังเม มะพร้าวอ่อน กล้วยทั้งเครือ อ้อยทั้ง ลำ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ผลไม้เชื่อม ข้าวตู ข้าวสาร น้ำตาลหม้อใส่ถาดโอ่งมังกร หรือใส่กระเจาด คานหาม การเทศน์มหาชาตินั้นต้องมีปีพาทย์ประกอบประจำกัณฑ์ เมื่อพระเทศน์ขึ้นธรรมาสน์ และ เมื่อเทศน์จบผู้เทศน์จะประกาศบอกชื่อและจำนวนคาถากำกับ (สถิตย์ เสมานิล, 2513: 93-94) มีข้อความตอนหนึ่งในสำนวนวรรณคดีกล่าวถึงการเทศน์มหาชาติว่า

...แม้ผู้ใดจะใคร่พบ จงเคารพตามโอวาท ให้ทามหาชาติเนืองนิตย์ เครื่องสิ่งละพั้น
จงบูชา ให้จบในทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพันบุษาดอกปทุมมาถ้วนพั้น บัวเพื่อนผันอินทนิลา
ดอกมณฑาโดยจง เทียนแลธงฉัตร เครื่องบูชาทั้งนี้ จงถ้วนถึสิ่งละพั้น คนทลิตนั้น
ตามสม โดยนิยมจะบูชา พระคาถาถ้วนพั้น ให้สดับธรรม์เคารพ จนจบจบอุทาหรณ์
พระเวสสันดรนฤบาล ปังฉิมกาลสมโพธิ์ สมภาร โสคอันอุดม เป็นที่สุดสมในชาตินั้น
บูชาพระธรรมจรงครบ จึงจะได้ประสพองค์ข้า... (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2525: 295)

พิธีกรรมการสวดพระมาลัย ในสมัยโบราณนิยมสวดพระมาลัยในงานแต่งงานก่อนส่งตัว บ่าวสาวเข้าหอ เพื่อสั่งสอนคู่บ่าวสาวให้รู้จักเกรงกลัวบาป (สัมภษณ์ พระครูธรรมวิศาลโสภิต, 2524) ตอนที่นิยมสวดคือตอนมีขูขึ้นต้นจั่วเพื่ออบรมคู่บ่าวสาวมิให้ล่วงละเมิดผิดประเวณีสามิ

ภรรยาผู้อื่น (สัมภายณ์ พระโสภณธรรมาจารย์, 2524) ต่อมานำมาใช้ในงานศพเพียงอย่างเดียว เมื่อพระสวดพระอภิธรรมจบแล้ว จึงสวดพระมาลัยเพื่อออกบาป บอกรบุญ การสวดมีพระสงฆ์ 4 รูป โบราณนิยมสวดตลอดคืน เพื่อให้ผู้ที่มาอยู่เป็นเพื่อนศพฟัง โดยจะมีบทสวดที่สนุกสนานแทรก สลับการสวดพระมาลัย โดยเลียนแบบทำงานการสวดพระมาลัย แต่สวดโดยฆราวาส มีทั้งชายและหญิง เรียกว่า สวดคฤหัสถ์ หรือฆราวาสออกนอก (สัมภายณ์ พระครูธรรมวิศาล โสภิต, อ้างแล้ว) ฆราวาส 4 คน จะแต่งกายตามชุดที่ใช้แสดง เช่น ชุดสิบสองภาษา คือ แยก จีน มอญ ฉวน ฯลฯ และถือตาลบัตร์ไว้เกาะจิงหะ บางครั้งก็ใช้ตาลปัตรตีกัน การสวดฆราวาสนี้ เดิมพระสงฆ์สวดก็มี ต่อมาพระสงฆ์ประพฤตินั้นไม่เหมาะสม เช่น สวดตลกคะนอง สองแง่สองง่าม และละเมียดวินัยสงฆ์ ทำให้สถาบันสงฆ์ขาดวินัย อนึ่ง การสวดพระมาลัยมีทำนองสวดหลายทำนอง สมัยต่อมาห้ามปราม เพราะฟังดูเหมือนพระร้องเพลง ซึ่งไม่เหมาะสม (สถิต เสมานิล, 2513: 87-90)

การจัดเครื่องบูชาภัณฑ์ การจัดเครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์ที่เรียกกันว่า เครื่องกัณฑ์นั้น ไม่มีแบบแผนตายตัว เครื่องไทยธรรมสำหรับกัณฑ์ จะตั้งบูชาไอ้อวดไว้ให้สัปบุรุษทั้งหลายอนุโมทนา เครื่องกัณฑ์นั้นมักมีเครื่องสรรพาหาร ผลไม้ กับวัตถุปัจจัย คือ เงินตรา และผ้าไตร ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ขาดไม่ได้ ที่มีเครื่องบริวารอื่นๆ เพิ่มเติมอีกด้วยก็มีมาก บริวารสำหรับมหาชาติก็ถือกัน ถูกแบบแผนนั้น มักจัดเป็นจตุปัจจัย คือ ผ้าไตรนั้น อนุโลม เป็นตัวจิวปัจจัย สรรพาหาร ผลไม้ อนุโลมในบิณฑบาตปัจจัย คือ ผ้าไตรนั้น อนุโลมเป็นตัวจิวปัจจัย สรรพาหาร ผลไม้ อนุโลมในบิณฑบาตปัจจัย เสื้อสาธอาสนะและไม้กราดเลื่อยลี้ววานอนุโลมในเสนาสนะปัจจัย ยาและเครื่องยาต่างๆ น้ำผึ้ง น้ำตาล อนุโลมในคิลานปัจจัยบริวาร เป็นตัวจิวปัจจัย สรรพาหาร ผลไม้ อนุโลมในบิณฑบาตปัจจัย เสื้อสาธอาสนะและไม้กราดเลื่อยลี้ววานอนุโลมในเสนาสนะปัจจัย ยาและเครื่องยาต่างๆ น้ำผึ้ง น้ำตาล อนุโลมในคิลานปัจจัยบริวาร เครื่องไทยทานการมีมหาชาตินี้ มักมีมากผิดไปกว่าเทศนาสามัญที่เรียกกันว่า เทศน์ธรรมวัตร เงินประจำกัณฑ์ ใช้ติดบนเทียนปักบนเชิงรองพานตั้งไว้ผู้มาฟังสมัครจะบริจาคเรียกว่า “หมากพนม” เป็นธรรมเนียมมักใช้ตั้งกันในโรงธรรมที่มีมหาชาติหมากพนมนี้ประดับด้วยหมากพลู เป็นรูปทรงฝาชีตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าสองชั้น มีใบตองเจิมรอบประดับด้วยฟักทอง มะละกอ เครื่องสด แกะบ้าง ทองอังกฤษกระจกมีบ้าง มีดอกไม้สดปนด้วย แต่บางแห่งก็ไม่มีหมากพนมเช่นนี้มีแต่จัดหมากพลูลงพานเป็นเครื่องตั้งอังกาสหรือบูชาเฉยๆ ก็มี ไม่เป็นของจำเป็น เหมือนดังฉัตรธงรูปเทียน และดอกไม้อย่างละพันหนึ่ง ฉากรูปภาพประจำกัณฑ์อีกอย่างหนึ่ง มักแขวนไว้ขาดไม่ได้ ทั้งนี้เพราะทำตามเทพยบัญชา ศรีอริยเมตไตรยเทวบุตร เพื่อจะได้พบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย จะได้สมบุญด้วยความสุขอันประเสริฐ

ธรรมเนียมที่เทศน์มหาชาติ มักจะเรียง 13 กัณฑ์ ก่อนหลังตามที่ได้เรียงไว้นี้ คือ

1. ทศพร
2. หิมพานต์
3. ทานกัณฑ์
4. วนประเวศ
5. ชูชก
6. จุลพน
7. มหาพน
8. กุมาร
9. มัทรี
10. สักกบรรพ
11. มหาราช
12. ฉกษัตริย์
13. นครกัณฑ์

อนึ่งถือกันว่า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงชาดกเทศนาจบลงแล้ว ย่อมทรงแสดงจตุราริยสังข์ กล่าวคือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เป็นข้อธรรมที่พระพุทธองค์ประกาศสั่งสอนมี ทุกข์ สมุทัย นิโรค มรรค ต่อไปทุกๆเรื่องจึงปรากฏเป็นธรรมเนียมที่ใครมีมหาชาติแล้ว ย่อมเทศนา จตุราริยสังข์ต่อไปในวันรุ่งขึ้น แท้จริงจตุราริยสังข์นั้น เป็นอนุตรธรรมสมควรจะศึกษาและสดับ ตรีบฟัง ย่อมจะเกิดบุญราศีแก่ผู้ฟังโดยมิต้องสงสัย อีกประการหนึ่งเมื่อเราทั้งหลายได้รื่นเริงบันเทิงใจในขณะหนึ่งแล้วก็ควรจะสำรองเวลาอีกขณะหนึ่งไว้สำหรับลงสดับพระสัทธรรมที่ดีที่แท้จริง อันสามารถจะช่วยบรรเทาทุกข์ และประเทืองสุขแก่คนทั้งหลาย เพื่อเป็นบุญราศี เพราะฉะนั้นจึงได้นำพระจตุราริยสังข์ ซึ่งรวมลงเป็นกัณฑ์หนึ่ง มาลงไว้ในท้ายเวสสันดรชาดกนี้ด้วยตามประเพณีที่ชอบ (ดูรายละเอียดในพระพิมลธรรม, ปรีทศน์เวสสันดรชาดก) เรื่องพระเวสสันดรแพร่หลาย ในแง่ที่นำมาแต่งเป็นวรรณคดีไทยหลายสำนวน นอกจากจะเป็นฉบับราชสำนักหรือฉบับหลวง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติกลอนเทศน์ กาพย์เรื่องมหาชาติ หรือรายยาวเรื่องพระเวสสันดร แล้ว ยังมีการแต่งเป็นเฉพาะสำนวนในแต่ละถิ่นด้วยและในขณะเดียวกันก็ปรากฏในจิตรกรรม ฝาผนังเป็นจำนวนมากกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ

อิทธิพลจากเรื่องพระเวสสันดรทำให้เกิดประเพณีการเทศน์มหาชาติขึ้นและเกิดเพลงประกอบการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ด้วย ความเชื่อในการฟังเทศน์มหาชาติถือว่าสำคัญมาก เพราะเชื่อว่าถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบคาถาพันหรือครบ 13 กัณฑ์ จบภายในเวลา 1 วัน ก็จะได้เกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นยุคที่บุคคลปรารถนาที่จะไปเกิด เพราะมีแต่ความสุขความสบายก่อนที่จะไปบรรลุนิพพานอันเป็นจุดสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

การเทศน์มัลลย์ นิยมเทศน์ในโอกาสต่างๆ เป็นการเทศน์ 3 ธรรมาสน์ แบ่งบทพระผู้สวดเจรจาโต้ตอบกัน เช่น เมื่อจะเทศน์ภาคกรก พระรูปหนึ่งจะรับบทเป็นพระมัลลย์ อีกรูปหนึ่งเทศน์บทสัต์วันรกร และอีกรูปหนึ่งแทนพระยายม หากเทศน์ภาคสวรรค์ก็จะมีพระ 3 รูป รับบทเป็นพระมัลลย์ พระอินทร์ และพระศรีอริยเมตไตรย ระหว่างการเทศน์จะมีลักษณะการโต้ตอบ ซักถาม มักแทรกเรื่องเล่าเพิ่มเติม เช่น เหตุการณ์บ้านเมือง บุคคลที่น่าสนใจ โดยนำมาเป็นตัวอย่าง เทียบเคียงเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นหลักธรรมเด่นชัดขึ้น ประเพณีการเทศน์มัลลย์ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะตามชนบทในกรุงเทพมหานคร มีการฟื้นฟูประเพณีการสวด และเทศน์มัลลย์ที่วัดดาวดึงษาราม

การทำบุญตักบาตร และการทำบุญอื่นๆ การตักบาตรเป็นวิธีทำบุญวิธีหนึ่งที่เชื่อกันมาแต่โบราณว่า เป็นวิธีการที่คนเป็นจะติดต่อกับคนตายได้ คือ ผู้ตายสามารถรับผลบุญหรือสิ่งของที่ผู้อื่นอุทิศให้ โดยผ่านตัวกลางคือ พระ และอานิสงสนันสามารถบรรเทาความเดือดร้อนได้ด้วย ดังเช่น สัต์วันรกรสั่งความพระมัลลย์บอกญาติพี่น้องให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ เมื่อพระมัลลย์กลับมาโลกมนุษย์บอกบรรดาญาติมิตรสัต์วันรกรทั้งหลายให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแล้ว สัต์วันรกรทั้งหลายที่ได้รับโทษทนทุกข์ทรมานในนรก ก็บรรเทาความเดือดร้อนลงกว่าแต่ก่อน จากเรื่องพระมัลลย์ ผู้ที่ถวายบิณฑบาตรแก่พระสงฆ์ เมื่อตายไปได้ไปเกิดบนสวรรค์เป็นเทพบุตร มีบริวารแปดหมื่นองค์ ชายเงี้ยวใจถวายดอกบัว 8 ดอก แก่พระมัลลย์ บังเกิดเป็นอุบลเทวินทร์เทพบุตร และคนโบราณบางคนยังเชื่อว่าการทำบุญตักบาตรจะเป็นปัจจัยทำให้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยด้วย คือ ก่อนจะทำบุญใส่บาตร ให้ยกขันขึ้นจบ พร้อมกล่าวอธิษฐานตั้งความประสงค์ให้ไปเกิดทันศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ดังความว่า (สัมภษณ์ สมภารหล่อ เจ้าอาวาสวัดโปรดสัตว์ ต.เกาะเรียน จ. พระนครศรีอยุธยา 18 ตุลาคม 2523)

...ชั้นข้าวเดียวดาว ข้าพเจ้ายกถวาย ยกไว้เป็นทาน
 พระศรีอริยเมตไตรยอย่าให้แคล้ว ขอให้ได้วิมานแก้ว
 เจ็ดชั้นเนื่องนอง ชั้นข้าวชั้นทองพูนเกิดมาเอง พระพุทธ
 ชำนาญ พระธรรมช่วยแต่ง เทวดาเลี้ยงแข่งยื่นให้ถึงมือ...

พิธีกรรมให้ผู้ตายถือกรวยดอกไม้ พิธีกรรมดังกล่าวมีทั้งในพระราชสำนักและพิธีของ
 สามัญชน เมื่อคนเจ็บใกล้ตาย ญาติพี่น้องจะนำดอกไม้ รูป เทียน บรรจุกรวยใบตองให้คนเจ็บถือ
 พนมมือไว้ เพื่อตั้งสติให้นำกรวยดอกไม้ นั้นไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ และจะได้บูชา
 พระศรีอริยเมตไตรยด้วย คือ กำหนดจิตไปสู่สุคติภูมิ เมื่อดับจิตตราสังข์ศพเสร็จแล้วก็นำกรวย
 ใบตอง ใส่ดอกไม้ เทียนอย่างละ 1 เล่ม บางแห่งใส่หมากพลูลงไปด้วย และมีเรื่องเล่ากันต่อมา
 บางท้องถิ่นว่า ดอกไม้ รูป เทียน ที่ใส่มือให้ผู้ตายไปนั้นได้ไปกองเป็นอันมากอยู่โคนต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง
 ไม่ค่อยได้ไปถึงพระจุฬามณีเจดีย์ (สัมภษณ์ สมภารหล่อ เจ้าอาวาสวัดโปรดสัตว์ ต.เกาะเรียน
 จ. พระนครศรีอยุธยา 18 ตุลาคม 2523) ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว ก็จะเข้าทำนองกฎแห่งกรรม คือ ผู้ตาย
 ทุกคนย่อมปรารถนาที่จะบังเกิดในสุคติภูมิ แต่เมื่อยังเป็นมนุษย์นั้น บางคนอาจก่อกรรม ทำชั่วอยู่
 มาก จึงไม่อาจไปบังเกิดบนสวรรค์ได้ทันทีต้องไปชดใช้กรรมในนรกก่อน ดังนั้นก็น่าจะเป็นไปได้
 ที่ว่าผู้ตายไม่มีโอกาสนำดอกไม้ นั้นไปบูชาให้ถึงพระเจดีย์จุฬามณี ดอกไม้ รูป เทียน เหล่านั้นจึงไป
 อยู่ที่โคนต้นโพธิ์ดังกล่าว

นอกจากนี้พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนายังมีบทบาทต่อสังคมไทย คือ ทำให้เกิด
 ความสัมพันธ์ ใกล้ชิดในหมู่ประชาชน เกิดความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันสร้างบุญกุศล เสริมสร้าง
 ค่านิยมต่างๆ ในสังคม เช่น มีศีล 5 เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต และยังช่วยควบคุมพฤติกรรมทาง
 สังคม นำไปสู่ความสงบเรียบร้อย อันเป็นวัฒนธรรมร่วมของพุทธศาสนิกชน ดังมีผู้ให้ความเห็นว่า

...ชาวพุทธเป็นผู้มีอิสระในการที่จะนำหลักพระพุทธศาสนา มาปรับใช้กับชีวิต
 ของตน ใครจะสนใจหลักพระธรรมให้ลึกซึ้งแค่ไหนเพียงใดย่อมเป็นสิทธิของผู้นั้น
 แต่ส่วนใหญ่แล้วจะรู้จักศีล 5 รู้จักเรื่องราวของพุทธประวัติ รู้จักการทำบุญ
 ประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับศาสนา และรู้ว่าประพฤติกรรมเช่นไรถึงจะได้ขึ้นสวรรค์
 หรือลงนรก การไปทำบุญเป็นเรื่องที่น่ายินดี น่าสนุกสนานเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ
 ซึ่งรวมเรียกว่าวัฒนธรรมไทยอย่างแท้จริง... (รัชนีกร เศรษฐโง, 2523: 27)

ลักษณะด้านความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในหลักฐานต่างๆ

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย ที่ปรากฏตามวรรณคดีเรื่องพระมัลลย์คำหลวง คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อนาคตวงศ์ ถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทยมาเป็นเวลายาวนาน ดังจะเห็นได้จากความเชื่อในเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนี้ทำให้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นรูปธรรม เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติโดยมุ่งหวังที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยมีหลากหลาย แตกต่างกันไปตามบริบททางวัฒนธรรม ภูมิทางประวัติศาสตร์ วรรณคดีไทยของแต่ละท้องถิ่นในสังคมไทย ซึ่งมีความเชื่อได้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์จนกระทั่งจวบจนปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาต่างๆ ที่ผ่านมามีรูปแบบ และความรุนแรงในสังคมไทยอยู่ในระดับต่างกัน โดยมีปัจจัยหลายๆ ด้านในการผลักดันมาจากระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมือง ระบบการปกครอง และระบบวัฒนธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง จึงแยกออกมาในแต่ละภูมิภาค ให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมัลลย์คำหลวง ดังนี้

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมัลลย์คำหลวงในภาคกลาง

คนในภาคกลาง มีความเชื่อที่ผสมผสานที่ต่างกันไป ทั้งด้านการศึกษา การเจริญทางด้านเทคโนโลยี ด้านอาชีพ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้จึงมีความเชื่อที่ปรากฏในกลุ่มแนวความคิดในเรื่องบุญวาสนาที่มีความสัมพันธ์กัน ถึงแม้จะมีลักษณะสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองตามแนววรรณคดีไทย ดังเรื่องไตรภูมิพระร่วงและพระมัลลย์คำหลวง แต่อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนั้นกลับมีบทบาทน้อย เพราะรัฐได้เข้าไปควบคุมสถาบันทางศาสนาซึ่งมีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยเลียนแบบการปกครองของรัฐ แต่การแสดงออกในเรื่องดังกล่าวมีเพียงในพิธีบวงสรวง เพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีหรือปฏิบัติพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น การนำเอาเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยไปใช้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของภาคกลางนั้นจึงไม่ค่อยเห็นชัด แต่ในอดีตนั้นมีความชัดเจน เพราะมีการใช้ศาสนาเป็นเครื่องส่งเสริมคุณสมบัติของตัวบุคคลเท่านั้น เพื่อจะได้สร้างภาวะผู้นำทางการเมืองในท้องถิ่นขึ้นดังมีหลักฐานต่อไปนี้

1. จารึกวัดส่องคบ 1 (อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท) อักษรขอมอยุธยาพุทธศักราช 1951 ได้กล่าวถึง ความปรารถนาของผู้เขียนไว้ว่า “...หนังสือนี้ผู้ชื่อเจ้าสามิหรพงศ์เขียน ชเลขขอหื้อทัน พระพุทธศรีอารียเมตไตรย ขอจงมีพระปรีชาด้วยอสง ไชย ออย่าเลง ปู้สิข...คลานไปหนใดก็ดี จงพระศรีอริยเมตไตรย”

2. จารึกวัดส่องคบ 3 อักษร ไทยอยุธยา และขอมอยุธยา พุทธศักราช 1976 (อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท) ได้กล่าวความไว้ว่า การปรารถนาเพื่อได้พบพระศรีอริยเมตไตรย 3 ครั้ง คือ “ขอจงได้ทันพระศรีอารย์ไมตรีโพธิสัตว์...ขอจงทันพระศรีอารียไมตรี ทุกชาติแล...ขอจงได้ทันพระศรีอารียไมตรีแล” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และบำเพ็ญ ะวิน, 2540: 83)

3. จารึกส่องคบ 3 อักษร ไทยอยุธยา และขอมอยุธยา พุทธศักราช 1976 (อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท) มีความกล่าวถึงการปรารถนาเพื่อได้พบพระศรีอริยเมตไตรย 3 ครั้งว่า “ขอจงได้ทันพระศรีอารย์ไมตรีโพธิสัตว์...ขอจงทันพระศรีอารียไมตรี ทุกชาติแล...ขอจงได้ทัน พระศรีอารียไมตรีแล” (สินีนาล วิจิตรการลิขิต, 2549: 187)

จากข้อความข้างต้นทั้งหมดจะเห็นว่า ในอดีตนั้นความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยที่มีความเกี่ยวโยงกันหลายๆ ด้านในภาคกลางจึงมีอิทธิพลมาก แต่ปัจจุบันได้ลดลงไป ทั้งด้านค่านิยมและทางอำนาจการเมืองไม่ค่อยจะประสบผลสำเร็จมากนัก เช่น ความพยายามของเหล่านักการเมืองทั้งหลายต่างพยายามจะตั้งพรรคการเมืองที่มีความสอดคล้องหรือให้ความหมายไปในทางยุคของพระศรีอริยเมตไตรย (ฉลอง สมุทรวานิชย์, 2527: 31)

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมอญคำหลวงในภาคเหนือ

ความเชื่อของคนในภาคเหนือ ในปัจจุบันมีอยู่หลากหลาย เช่น มีการก่อกบฏของพระยาปราบสงครามที่เกิดขึ้นทางภาคเหนือของประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 2432 มีปัจจัยมาจากสภาพตกต่ำของเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่ขณะนั้น และส่งผลถึงสภาวะสังคม การเมือง และการปกครอง โดยผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้เคลื่อนไหว เพื่อไปสู่สภาวะปกติของสังคม ในความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการสร้างอุดมการณ์เพื่อรวบรวมสมาชิก ได้มีการนำเอาความเชื่อในเรื่องผู้วิเศษที่มีแนวความคิดมาจากพระศรีอริยเมตไตรยเข้าไปมีส่วนหนึ่งของการดำเนินการ

การเกิดกบฏขึ้นมานั้นสืบเนื่องมาจากการเรียกเก็บภาษีจากเจ้าภาษีของรัฐบาลไทย ในลักษณะที่เข้มงวด จนทำให้คนส่วนหนึ่งไม่สามารถชำระภาษีได้ (พิชัย วงศ์กลม, 2539: 23) จากข้อความที่กล่าวมานี้เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า การก่อกบฏขึ้นนั้นถึงแม้จะไม่ได้แสดงตัวว่าเป็นพระศรีอริยเมตไตรย หรือ ผู้มีบุญ แต่พฤติกรรมบ่งบอกชัดเจน คือ การแสดงตัวเป็นผู้วิเศษซึ่งลักษณะอย่างนี้จะได้รับอิทธิพลแนวคิด ความเชื่อในเรื่องผู้มีบุญหรือสังคมอุดมคติในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยนั่นเอง จึงสามารถเป็นผู้นำกบฏได้ ทางภาคเหนือ เช่น คนไทยชาวสุโขทัยมีความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยที่มีต้นกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้บัญญัติ ได้รับความเผยแพร่ผ่านทางพระพุทธศาสนาเถรวาทภายใต้ความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าจะมาตรัสรู้ในอนาคตคือ พระศรีอริยเมตไตรย โดยรับความเชื่อนี้ผ่านจารีตประเพณีท้องถิ่น มีเทศน์มหาชาติเกี่ยวกับพระมาลัยโปรดสัตว์ มหาชาติคำหลวง และไตรภูมิพระร่วง อยู่ดั้งเดิมมาช้านานแล้ว

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวงในภาคใต้

ความเชื่อของคนไทยในภาคใต้ได้สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาท และ ลัทธิขงจื้อ ผสมกับพราหมณ์ (จิราภรณ์ ภัทรานุกัทร, 2541: 68) และศาสนาอิสลามอย่างแยกออกไม่ได้ แต่ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย ชาวบ้านเชื่อมานานแล้วว่า แม้พระพุทธรูปเจ้าจะเสด็จนิพพานไป พระพุทธศาสนาจะยังคงอยู่ 5,000 ปี และยังเชื่อชาดกต่างๆ นั้น เป็นพระชาติก่อนของพระพุทธรูปเจ้าจริง ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2452-2454 มีลักษณะที่เป็นพฤติกรรมทำนองกบฏที่สร้างขึ้นเพื่อต่อต้านการปกครองจากรัฐบาลไทย โดยใช้ความเชื่อในเรื่องผู้วิเศษเป็นสิ่งปลุกเร้าประชาชน

เรื่องขบวนการกบฏผู้วิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้น เนื่องด้วยสาเหตุจากการประกาศใช้ข้อบังคับสำหรับการปกครองหัวเมืองของรัฐบาลไทยเข้าไปมีบทบาทในดินแดนที่เป็นเขตดูแลของเจ้าเมือง ทำให้เจ้าเมืองเก่าต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ประกอบกับเศรษฐกิจตกต่ำมาก (พิชัย วงศ์กลม, 2539: 23) เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นว่า สังคมไทยเมื่อถูกบีบคั้น หรือมีความทุกข์มากมายแล้วจะแสดงจุดยืนของตน โดยการพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการอ้อนวอน ถ้าไม่ได้สิ่งดังกล่าว มักเอาความเชื่อของคนส่วนมากมาเป็นเครื่องต่อรอง อย่างปัญหาการร้ายที่เกิดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน

ได้มีการรวมตัวกันของกลุ่มเจ้าเมืองพร้อมทั้งปลุกระดมประชาชนขึ้นต่อต้านรัฐบาล มีการปะทะกันรุนแรง บุคคลเหล่านั้นใช้วิธีปลุกระดมโดยอาศัยความเชื่อของผู้มีศรัทธาในศาสนาอิสลาม และความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยเป็นเครื่องมือ โดยเรียกตัวเองว่า เป็นผู้วิเศษ พยายามกล่าวหาสภาพสังคมขณะนั้นว่า เป็นสภาพกลียุค และได้หยิบยกสังคมในอุดมการณ์เหมือนโลกของพระศรีอริยเมตไตรยขึ้นเป็นเครื่องล่อใจให้ผู้คนเข้าร่วมอุดมการณ์ จะเห็นได้ว่า แนวคิดนี้ได้มีอิทธิพลต่อการก่อร้ายในยุคนี้เหมือนกัน

ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมัลลย์คำหลวงในภาคอีสาน

ชาวอีสานส่วนใหญ่นับถือผีสาวเทวดาต่างๆ ฉะนั้นสังคมของชาวอีสานจึงมีลักษณะที่เป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนากับความเชื่อผีสาวเทวดา นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ กรรมดี กรรมชั่วและบาป บุญ คุณ โทษ ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยมีต้นกำเนิดมาจากสถาบันพระพุทธศาสนา โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้บัญญัติขึ้นมา จากนั้นก็ถูกเผยแพร่ออกไปโดยหมอลำ ข่าวลือ แล้วจึงถึงบทบาทของกลุ่มคนที่นำเอาแนวคิดในเรื่องดังกล่าวไปใช้ในการสร้างอุดมการณ์ เพื่อก่อการในสังคมชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย จึงทำบุญเพื่อต้องการอานิสงส์โดยตั้งความปรารถนาจะไปเกิดศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนั้นในภาคอีสาน เป็นความเชื่อที่เน้นการมีชีวิตอยู่และการเกิดใหม่ในโลกหน้าก็คือ โลกพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นโลกที่ดีกว่า ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในภาคอีสาน มีขบวนการเผยแพร่ผ่านทางพระพุทธศาสนาเถรวาทภายใต้ความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต คือ พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งชาวอีสานได้ยินได้ฟังอยู่เสมอในงานประเพณีบุญเดือนสี่ เรียกว่า บุญพระเวสหรือบุญเวส และเรื่องวรรณคดีอื่นๆ เช่น มัลลย์หมิ่นมัลลย์แสนเลียบโลก มัลลย์เทวนุตร และมัลลย์โจทย์ มาใช้เป็นเครื่องมือในการปลุกระดมสื่อมวลชนเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ และผลประโยชน์ด้านอื่นๆ โดยเรียกกลุ่มตัวเองว่า กบฏผีบุญบ้าง ผู้มีบุญบ้าง ผู้วิเศษบ้าง เป็นต้น

จากการที่กลุ่มคน หรือบางคนได้นำเอาความเชื่อในเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยมาสร้างเป็นปรากฏการณ์ขึ้นทั้งเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัวและต้องการช่วยเหลือสังคมอีสาน ความเชื่อดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างอุดมการณ์ให้ประชาชนมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อจะทำการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอำนาจรัฐ เศรษฐกิจและระบบชนชั้นทางสังคม

ด้านสังคม

สังคมได้มีส่วนในการสร้างงานวรรณกรรม และในทำนองเดียวกันวรรณกรรมก็มีส่วนในการกำหนดและสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของสังคม สังคมไทยเป็นสังคมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเรื่องนี้จึงชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อถือของคนในสังคมว่ามีความเชื่อในสมัยของพระศรีอริยเมตไตรย เช่น เรื่องผลบุญ ผลกรรมที่ได้สร้างไว้ ฯลฯ นอกจากนี้จากการบรรยายเรื่องปรต น่าเชื่อได้ว่าวิถีความต้องการสะท้อนความขาดความยุติธรรมสอพลอประจบประแจงเจ้านาย ผู้ที่ชอบกินสินบน และความเชื่อเรื่องหมอดู เป็นเจ้าเข้าทรง อันขัดกับคำสอนของพระพุทธองค์ก็ควรจะสาปแช่งโดยอาศัยงานวรรณกรรมเป็นเครื่องมือว่าเมื่อตายไปแล้วจะต้องได้รับโทษที่ตัวก่อไว้ ก็เป็นปรตที่มีลักษณะที่น่าตาน่าเกลียด ลักษณะความเป็นไปของสังคมดังกล่าวนี้เชื่อว่าคงจะมีจริงในสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ ไม่เช่นนั้นแล้วผู้แต่งจะไปเอาข้อมูลเหล่านี้มาจากไหน นับว่าการเรียกร้องความเป็นธรรม การกินสินบนของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองนี้คงจะมีมานานแล้ว โดยอาศัยหลักฐานจากวรรณกรรมเรื่องนี้ประกอบด้วย

จากคติความเชื่อเรื่องพระมาลัยของคนในสังคมไทย สามารถสะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยมีอิทธิพลต่อจิตใจในสังคมแทบทุกภูมิภาค ซึ่งถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของประเพณีการสวดพระมาลัยในแต่ละภูมิภาค

ภาคเหนือ คือ ประเพณีการตั้งธรรมซึ่งจะจัดให้มีการฟังเทศน์ ธรรมเรื่องหรือธรรมชาดกต่างๆ ถ้าไม่ใช่เรื่องมหาชาติจะใช้เวลาในการตั้งธรรมไม่เกินสามวัน แต่ถ้าเป็นเรื่องมหาชาติจะใช้เวลาถึงเจ็ดวันจนครบ 13 กัณฑ์

ภาคอีสาน การสวดและพองวนจะถึงวันสุดท้ายหนึ่งวันจะมีการเทศน์ คาถาพันมาลัยต้นมาลัยปลาย แล้วจึงมีการเทศน์มหาชาติมาลัยจะเกี่ยวเนื่องกับการเทศน์มหาชาติในงานทำบุญพระเวสซึ่งการทำพิธีจะจัดขึ้นเป็นสองวัน โดยวันแรกจะเทศนา มาลัยหมื่น มาลัยแสน วันที่สองจึงจะมีการเทศนาเวสสันดรชาดก ซึ่งหลังจากฟังเทศน์ มาลัยหมื่น มาลัยแสนแล้วจะให้ประชาชนกลับไปพักหรือชมมหรสพตามอัธยาศัย

ภาคใต้ การสวดมาลัยในภาคใต้จะเป็นการเล่นในงานศพ ทำนองเดียวกันที่ภาคกลาง เรียกว่า สวดคฤหัสถ์ ส่วนใหญ่จะเล่นหลังเสร็จพิธีสงฆ์ รูปแบบคูกรีกครั้นสนุกสนานมีการนำเอา ทำนองเพลงไทยต่างๆ มาผสมผสานเพื่อไม่ให้งานศพดูเศร้าจนเกินไป

ภาคกลาง เดิมทีการสวดมาลัยจะเป็นการสวดโดยคณะสงฆ์ซึ่งเป็นการสวดหน้าศพ แต่เนื่องจากทำนองและรูปแบบการสวดเป็นการประพจน์ที่ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป จึงมีการออกกฎหมายห้ามสวดมาลัยในงานศพและต่อมาจึงส่งผลให้ฆราวาสเป็นผู้สวดมาลัยแทนพระสงฆ์ โดยจะเรียกว่าสวดคฤหัสถ์หรือฆราวาสออกนอก ซึ่งจะมีการแต่งชุดตามทำนองเพลงที่นำมาผสม ในการสวดเช่นชุดลิปสองภาษา ก็จะแต่งกายตามชนชาติต่างๆ เป็นต้น

ลักษณะการสวดพระมาลัยอาจจะแตกต่างกันไปบ้างในแง่ของรูปแบบวรรณกรรมประเพณี ตามที่ได้มีการเปรียบเทียบไว้แล้วข้างต้น ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น ในภาคอีสาน คือ วรรณกรรมมาลัยหมิ่น มาลัยแสน ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยภาษาท้องถิ่น เพื่อให้ง่ายและสะดวกในการถ่ายทอดเนื้อเรื่องของพระมาลัยให้เข้าใจได้ตรงกัน แต่ในแง่ของเรื่อง พระมาลัยจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ มุ่งเน้นเรื่องบาปบุญคุณโทษและการสร้างสมความดีเป็นหลักสำคัญ

ทั้งนี้จึงขอยกตัวอย่างสถานที่สำคัญในภาคกลาง ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับสังคมและความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย, ประเพณีแห่ การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ไปศึกษายังสถานที่จริง ในชุมชน คือ วัดไผ่ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี ที่ยังมีความยึดถือประเพณีและความเชื่อของพระศรีอริยเมตไตรยเป็นอย่างมาก ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ภาพที่ 2 วัดไผ่

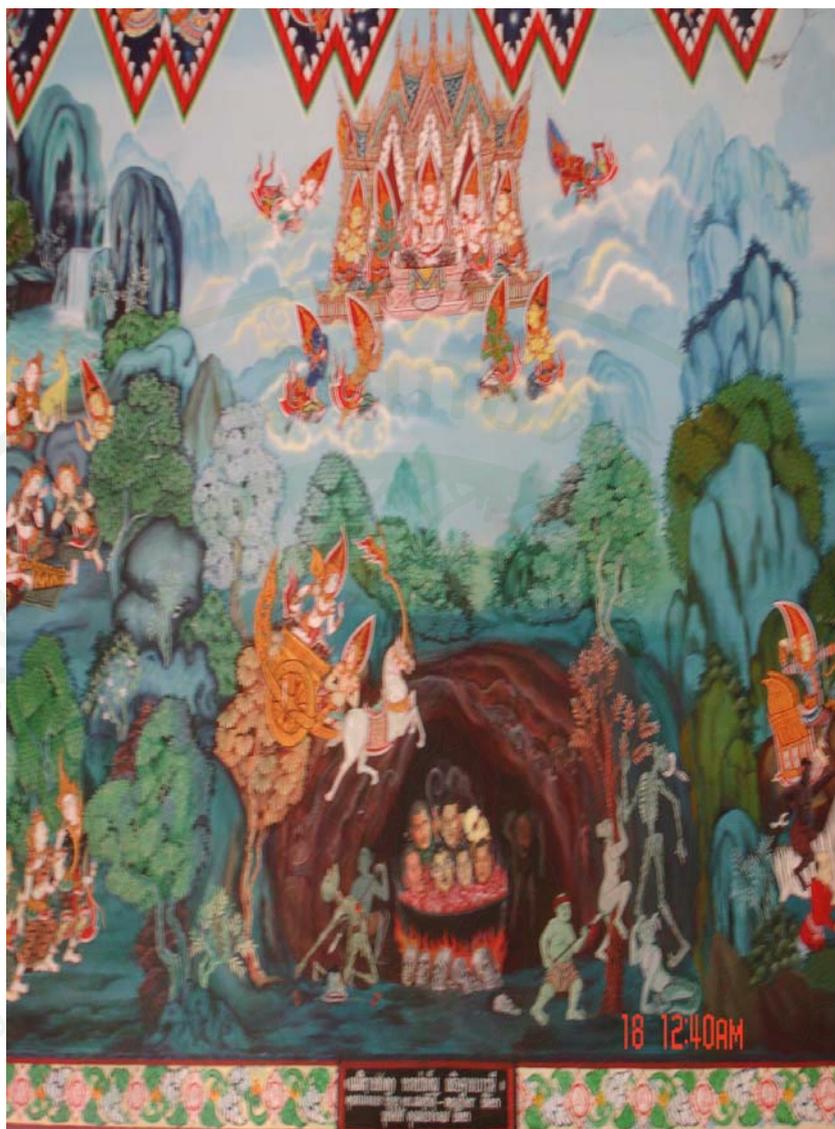
ที่มา: วัดไผ่ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) พ.ศ. 2552

วัดไผ่เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น สิ่งสำคัญในวัดนี้คือ ลายปูนปั้นประดับวิหาร เป็นงานศิลปกรรมที่งดงามและมีคุณค่ายิ่ง ภาพปูนปั้นที่ผนังวิหารด้านทิศตะวันออกเป็นทศชาติ ด้านทิศตะวันตกเป็นเรื่องปฐมสมโพธิ ประมาณอายุว่า อยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น พระประธานในพระวิหาร เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ มีซุ้มเรือนแก้วคล้ายกับซุ้มพระพุทธรูปชินราช ที่จังหวัดพิษณุโลก กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนวัดไผ่เป็นโบราณสถานของชาติเมื่อ พ.ศ. 2479

ภาพที่ 3 พระวิหารพระศรีอาริยมุตไตรย

ที่มา: วัดไผ่ ตำบลเขาสมคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) พ.ศ. 2552

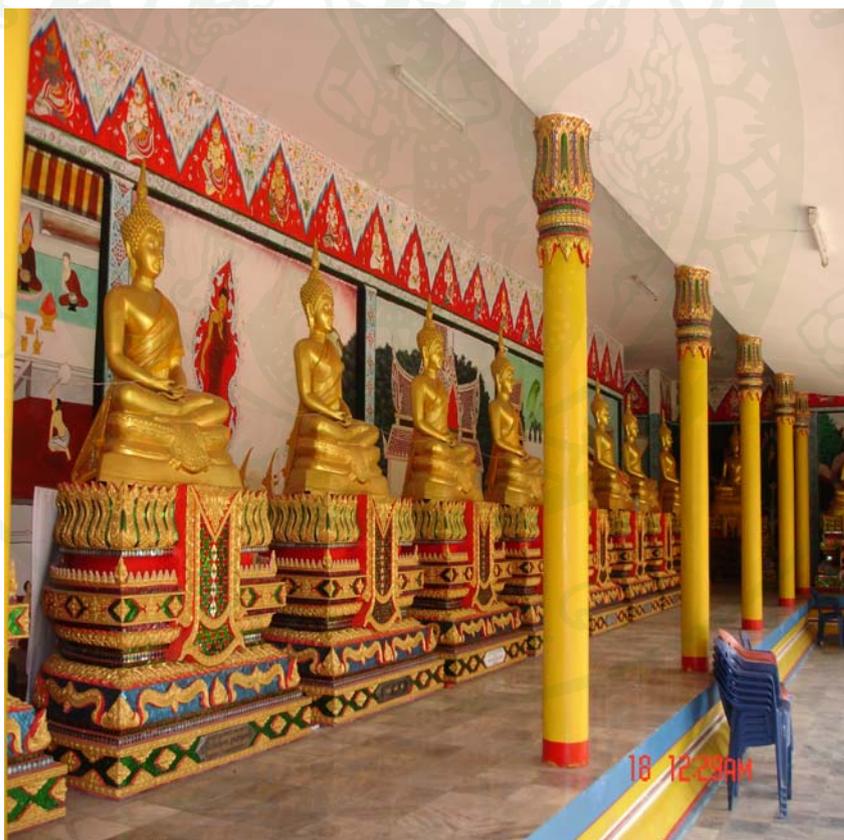
ภาพที่ 4 ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านทิศตะวันออก

ที่มา: วัดไลย์ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) พ.ศ. 2552

ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับจังหวัดสิงห์บุรี ณ พื้นแผ่นดินบริเวณนี้ มีประวัติจารึกในคัมภีร์ในโบราณเทศนาว่า เป็นหมู่บ้านท่าลาด แขวงเมืองปาวา อันเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและเป็นที่มาของ “พระศรีอริยเมตไตรย” อันว่าประวัติ “พระศรีอริยเมตไตรย” หรือ “พระอารีย์” วัดไลย์ ว่ากันมาว่า เดิมที่ท่าน “จารย์” ไว้ในโบราณเป็นอักษรขอมต่อมาทางวัด (จะเป็นสมัยใดไม่ปรากฏ) ได้คัดลอก เขียนเป็นอักษรไทยไว้ในโบราณ สำหรับไว้แสดงแก่ญาติโยมผู้มีความเลื่อมใสศรัทธา มากกราบไหว้นมัสการ มีความประสงค์ใคร่จะทราบประวัติของท่าน

ตำนานพระศรีอริยเมตไตรยคือเรื่องราวที่มีการเล่าขานสืบต่อกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน เรื่องราวของตำนานเป็นสัมมานุสติต่อพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าได้สดับถึงผลแห่งการบำเพ็ญคุณความดี และการครองตนอยู่ในศีลธรรมอันดี จึงได้รับผลแห่งกุศลกรรม โดยตำนานของชาวบ้านท่าโหลง ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี มีความเชื่อว่า การมาจุติบนโลกมนุษย์ของพระศรีอริยเมตไตรยในครั้งนี้ ก็เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระสมณโคดมพระศาสดา ให้สถิตอยู่ยาวนานชั่วพุทธกาล

“ขอคุณความดี	อัญเชิญ มายล
สงบดับชั่วพุทธกาลลง	อยู่ยัง
ผลแห่งกุศลกรรมจิต	ช่วยส่ง
พุทธสมณ โคดม	สถิตอยู่ชั่วนิรันดร์กาล”

ภาพที่ 5 ระเบียบภายในอุโบสถ

ที่มา: วัดไถ่ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) พ.ศ. 2552

(พระครูวิลาศวัฒนคุณ เจ้าอาวาสวัดไผ่ตง อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี) ได้กล่าวถึงตำนานของพระศรีอริยเมตไตรยไว้ว่า อดีตกาล ในกาลครั้งหนึ่งมีสามีภรรยาคนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หมู่บ้านท่าลาดแขวงเมืองปาวา เป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ประชาชนทั้งหลายก็มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติศฤงคาร ประชาชนทั้งหลายต่างอยู่เย็นเป็นสุขสบายตลอดมา

ฝ่ายสามีชื่อว่า บริสุทธกุมาร ภรรยาชื่อว่า ปทุมนารี ทั้งสองรักใคร่ทะนุถนอมกันฉันท์สามีภรรยาที่ดีทั่วไปจะพึงมีต่อกัน ประกอบการเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรซื่อสัตย์สุจริต แต่ทั้งสองครองรักกันมาช้านานจะได้มีบุตรธิดาสักคนหนึ่งก็หาไม่ได้เหตุที่เธอทั้งสองประกอบอยู่ในสัมมาทิฐิ มีศรัทธาประสาทะ ความเชื่อเลื่อมใสในพระบรมพุทธานุภาพเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นเมื่อจะประกอบกองการกุศลสิ่งหนึ่งสิ่งใดแม้แต่น้อย เธอทั้งสองก็ตั้งความปรารถนาที่จะได้ซึ่งบุตรธิดาเป็นต้นประธาน

เมื่อทั้งสองได้กระทำกองการกุศลต่างๆ ยิ่งๆ ขึ้น ความปรารถนาที่จะได้บุตรก็แก่กล้าขึ้นทุกที จนบันดาลให้ร้อนไปถึงท้าวสหัสสนัยเทวราช ผู้เป็นจอมแห่งเทพยดาทั้งหลายพระองค์ทรงทราบด้วยทิพยจักขุว่าเป็นเพราะบริสุทธกุมารและปทุมนารี สองสามีภรรยาที่มีความปรารถนาจะได้ซึ่งบุตร ได้กระทำกองการกุศลเป็นจำนวนมาก เธอทั้งสองประกอบด้วยกุศลศรัทธา กระทำแต่กุศลกรรม เมื่อพระองค์ทรงทราบเช่นนี้แล้ว จึงทรงดำริว่า จะทำความปรารถนาของเธอทั้งสอง ให้สำเร็จสมประสงค์ พระองค์จึงเสด็จไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นที่ประทับของพระศรีอริยเมตไตรยเทพบุตรบรมโพธิสัตว์ เมื่อเสด็จถึงแล้วทรงทำความเคารพซึ่งกันและกัน ครั้นสนทนาเป็นธรรมสักัจฉาตามสมควรแล้ว จึงทรงเชื้อเชิญพระศรีอริยเมตไตรยเทพบุตร เพื่อจะให้ไปทรงถือกำเนิดในมนุษยโลก เมื่อพระศรีอริยเมตไตรยเทพบุตร ได้สดับพระดำรัสเช่นนั้นแล้วจึงตรัสถามว่า “ดูก่อนท้าวสักกเทวราช บัดนี้พระศาสนาของสมเด็จพระสมณโคดมสัมพุทธเจ้าล่วงไปเท่าไรแล้ว” ท้าวสักกเทวราชตรัสตอบว่า “บัดนี้พระศาสนาล่วงไปมากแล้ว เพราะเหตุนี้ข้าฯ จึงใคร่ขอเชิญเชิญพระองค์เสด็จไปยังมนุษยโลกจะได้ช่วยเติมศรัทธาประสาทะของมหาชน พุทธบริษัททั้งจะเป็นเหตุให้พระบรมพุทธานุภาพเจริญรุ่งเรืองตลอดไปถ้วนทั่วพื้นพิภพตามคติพุทธทำนาย”

พระศรีอริยเมตไตรยตรัสว่า “ดูก่อนองค์อัมรินทร์ราชธิดาดังนั้นข้าฯจะลงไปยังมนุษยโลกตามคำเชิญขอเพิ่มเติมกุศลศรัทธาแก่มหาชนพุทธบริษัทให้มีวิริยะอุตสาหะพากเพียรพยายามในการทำกุศลกรรมความดีทั้งหลาย อันจะเป็นมรรคาที่จะพาไปให้ได้ประสบพบพระศาสนาของข้าฯ ในอนาคตกาล และจะได้อบรมสั่งสมบารมีของอาตมาเองให้ยิ่งๆ ขึ้นไป” เมื่อพระศรีอริยเมตไตรยตรัสดังนั้นแล้ว ท้าวสักกเทวราชจึงทูลลาเสด็จกลับสู่ดาวดึงส์เทวโลก

ฝ่ายบริสุทธกุมาร เมื่อได้ฟังภรรยาเล่าถึงเช่นนั้น ได้พิจารณาไปแล้ว มีความดีใจด้วยคิดว่า ครั้งนี้ตัวเราเห็นที จะได้บุตรสมความปรารถนาเป็นแน่แท้ ทั้งบุตรนี้คงจะเป็นผู้มีบุญญาธิการอัน ยิ่งใหญ่ ปราภฏแก่มหาชน ไปทั่วทุกทิศานุทิศ จุพระอาทิตย์ส่องสว่างไปทั่วสากลโลกฉะนั้นจึง กล่าวกับภรรยาว่าคงจะเป็นลาภอันประเสริฐของพวกเราทั้งหลายแล้ว ครั้งนี้เห็นทีที่ท้าวสักกเทวราช จะทรงประทานความปรารถนาของพวกเราทั้งสองให้สำเร็จดังที่ตั้งไว้คือเราจะได้นุตรเป็นหน่อเนื้อ เชื้อไขแห่งผู้มีบุญญาธิการ บริสุทธกุมารและนางปทุมনারี ได้ช่วยกันทะนุถนอมเลี้ยงดูกุมารเป็น อย่างดีให้ได้รับแต่ความสุขสนุกสบายตลอดมาจวบจนอายุกุมารได้ประมาณ 7 ปี ด้วยบริสุทธกุมาร และนางปทุมনারีมีอาชีพในการทำนา อยู่วันหนึ่งนางปทุมมารีได้ไปสุ่นา เพื่อทำการไถ่นกหนู และบรรดาสัตว์ทั้งหลายที่จะทำอันตรายแก่ข้าวในนา พระโพธิสัตว์ได้ขออนุญาตมารดาติดตามไป ด้วย เพื่อจะช่วยให้ไถ่นกและสัตว์ทั้งหลาย ที่เคยมากัดกินทำอันตรายแก่ข้าวในนา จะได้พากันมากัด กินเหมือนกาลก่อนก็หาไม่ได้ เป็นที่อัศจรรย์แก่มารดาเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่พระโพธิสัตว์อยู่ที่นา กับ มารดาในวันนั้นเธอได้ทัศนเห็นฝูงปลาเป็นอันมากว่ายน้ำไปมาอยู่ที่ชานา จึงได้ออกปากว่าวันนี้ เราจะตกปลา จึงได้แสวงหาเบ็ดและเหยื่อได้มาพร้อมแล้ว จึงเอาเหยื่อมาเกี่ยวที่เบ็ดทอดสายลงไป ในกระแสน้ำพร้อมกับอธิษฐานว่า “หากปลาตัวใดเคยเป็นอาหารของข้าพเจ้าฯ ขอปลาตัวนั้น จงมา กินเหยื่อที่เบ็ดนี้เถิด ถ้าปลาตัวใดไม่เคยเป็นอาหารของข้าฯ ขอปลาตัวนั้นจงอย่ามากินเหยื่อนี้เลย เพราะมันมีเบ็ดคมกล้า จะเกี่ยวเอาปากของเจ้าให้ได้รับบาดเจ็บปวด” ในขณะนั้นมีปลาตัวหนึ่ง อาจสามารถให้ชีวิตเป็นทาน จึงว่าย เข้าไปคาบเหยื่อที่เบ็ดนั้นมา เมื่อพระโพธิสัตว์รู้ว่ามิปลามากิน เหยื่อที่เบ็ดเช่นนั้น จึงวัดคันเบ็ดขึ้นมาปรากฏว่า มีปลาคูกติดขึ้นมาตัวหนึ่ง แต่เป็นที่น่าอัศจรรย์ ที่ปรากฏว่า ปลาคูกนั้นกลับร้องด้วยความเจ็บปวดเป็นภาษามนุษย์ว่า “อ๊วย เจ็บจริงพระเจ้าข้า พระเจ้าข้าเจ็บจริงๆ” เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ฟังเช่นนั้นก็เกิดความสงสัยแปลกใจว่า เป็นด้วยเหตุใด จึงทำให้ปลาคูกตัวนี้ร้องเป็นภาษามนุษย์ กิดต่อไปควรที่เราจะไปถามท่านผู้รู้ ผู้ประกอบด้วยปัญญา สามารถ คงจะรู้ถึงเหตุอัศจรรย์ในครั้งนี้

พระกุมาร โพธิสัตว์เมื่อกลับมายังเคหาแล้ว จึงบอกเรื่องนั้นแก่บิดามารดาของตน ทั้งสอง เกิดความประหลาดใจสงสัยไม่ทราบว่าจะมีเหตุใดเหตุร้ายประการใด จึงได้จัดเตรียมดอกไม้รูปเทียน เทลธังขาสแล้วพากัน ไปยังอวาสวัดไลย์ ซึ่งเป็นอารามที่อยู่ในหมู่บ้านท่าลาดใกล้กับเคหาสถาน ของตน ครั้งถึงแล้วจึงเขาสู่ที่ใกล้ กราบบนัสการพระสงฆ์ผู้เป็นใหญ่ เป็นประธานในอวาสวัดไลย์ พร้อมกับถวายดอกไม้รูปเทียนและศิลาเนลธัง พระผู้เป็นเจ้าจึงถามว่า “ดูก่อนอุบาสกอุบาสิกา ทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีธุระสิ่งใดหรือ จึงได้มาหาอาตมาในวันนี้” บริสุทธกุมารและนางปทุมมารี จึงได้เล่าความตั้งแต่ต้นที่ตนทั้งสองไม่มีบุตรธิดา เพราะความปรารถนาใครจะได้นุตร เมื่อจะ

ประกอบกองการกุศลสิ่งอันใดก็ตั้งจิตต่อชัชฐานใครจะได้แต่บุตรธิดา ตลอดถึงความฝันที่นางปทุมনারี ได้นิมิตฝันไปก่อน เมื่อจะตั้งครรภ์กุมารตลอดถึงความอัศจรรย์เมื่อกุมารไปตกปลา ปลาจับร้องไห้ เป็นภาษามนุษย์ในวันนี้ พร้อมกับเล่าว่า เรื่องนี้เป็นที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างนักขอให้พระคุณเจ้าโปรด กรุณาทำนายดูว่าจะมีเหตุดีเหตุร้ายเป็นประการใด

พระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นประธานสงฆ์ในอารามวัดไลย์นั้น ครั้นได้รับฟังเรื่องราวต่างๆ ที่ทั้งสอง สามิภรรยาเล่าให้ฟังแล้วนั้น จึงได้พิจารณาไปคลุมเหตุ ก็ได้ทราบที่อันว่ากุมารนั้นเป็นผู้ประกอบด้วย บุญญาบารมีหาใช่บุคคลสามัญธรรมดาไม่หากเป็นหน่อเนื้อเชื้อบรมวงศ์โพธิสัตว์ พระองค์เสด็จลงมา ยังมนุษย์โลกก็เพื่อจะทรงบำเพ็ญบารมีโพธิญาณ และเพื่อจะทรงอนุเคราะห์มหาชนพุทธบริษัทฯ ให้ดำรงมั่นอยู่ด้วยศรัทธาประสาทะในพระรัตนตรัย อันจะเป็นเหตุให้สำเร็จพระโพธิญาณใน อนาคตกาลต่อไป เมื่อทราบเช่นนั้นแล้วจึงคิดว่า หากอาตมาจะทำนายทายทักให้พิศดารตามมูลเหตุ ก็เกรงว่ากิตติศัพท์อันนี้จะจรขจายไปเป็นที่แตกตื่น โกลาหลแก่มหาชนพุทธบริษัททั้งหลาย ควรที่ อาตมาจะทำนายพอให้หายเหตุที่กังวลสงสัย และเป็นทีที่เบิกบานร่าเริงใจแก่ทั้งสองก่อน เมื่อคิด ดังนั้นแล้วจึงกล่าวกับคนทั้งสองว่า คุณก่อนท่านทั้งสอง อันว่าบุตรของท่านผู้นี้ เป็นผู้มียุญาธิการ อันได้อบรมสั่งสอนไว้มากในอดีตชาติที่ล่วงแล้วมา อาตมาพิจารณาเห็นว่าเธอไม่เหมาะสมที่จะอยู่ เป็นฆราวาสครองเรือนต่อไป ถ้ากระไรก็ขอให้เธอได้บรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนา ต่อไปจะ ได้ปรากฏเกียรติคุณเจริญรุ่งเรืองในพระบวรพุทธศาสนา เป็นที่ศรัทธาประสาทะของมหาชน พุทธบริษัทสืบไป สองสามิภรรยาได้ฟังคำพยากรณ์ของพระคุณเจ้าเช่นนั้นก็เกิดปีติโสมนัส อย่างยิ่ง จึงพร้อมกันมอบกุมารแก่พระผู้เป็นเจ้า เพื่อให้กุมารบรรพชาต่อไป

ฝ่ายพระศรีอริยเมตไตรยบรมโพธิสัตว์ ครั้นได้บรรพชาเป็นสามเณรในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ก็อุตสาหวิริยะเล่าเรียนศึกษาพระธรรมวินัยเป็นพระปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ มีชื่าก็คือผู้แตก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ เป็นผู้มีความรอบรู้ในพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม สามารถที่จะ วิไลขนาดัดความสงสัยของมหาชนพุทธบริษัทผู้ยังมีความกังวลสงสัยเสียได้ ทำให้เกิดศรัทธา ประสาทะความเชื่อความเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา ยินดียิ่งนักในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาต่างๆ ขึ้นไป จำเดิมแต่บรรพชา มา พระโพธิสัตว์ได้ปฏิบัติกรณียกิจต่างๆ มิได้ขาดตก บกพร่อง ได้เจริญความเพียรอบรมบารมีโพธิญาณอยู่ ณ อารามวัดไลย์จบจนอายุได้ 20 ปีบริบูรณ์ เมื่อพระโพธิสัตว์ศรีอริยเมตไตรยมีชนมาขุครบที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้ จึงได้รับการอุปสมบท ณ อารามวัดไลย์นั้น พระองค์ได้รับการอุปสมบทแล้วจะได้ตั้งอยู่ในความประสาทะแม้แต่น้อยหนึ่ง ก็หาไม่ได้ พระโพธิสัตว์ได้เจริญพุทธบารมีอยู่ ณ อารามวัดไลย์นั้น กาลต่อไปจึงได้เป็นใหญ่

เป็นประธาน เป็นอาจารย์แนะนำอบรมสั่งสอนภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา มหาชนพุทธบริษัท สืบมา มหาชนพุทธบริษัททั้งหลายได้จัดงานพิธีสมโภชน์รูปหล่อพระศรีอริยเมตไตรยตามสมควรแก่ศรัทธาแล้ว จึงได้อัญเชิญรูปหล่อนั้นประดิษฐาน ณ สถานที่อันเหมาะสมและสมควร เพื่อมหาชนพุทธบริษัทผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระองค์จะได้นมัสการกราบไหว้บูชาสักการะสืบต่อไปชั่วกาลนาน ๆ จากที่ตำนานเรื่องเล่าของวัดไลย์นั้นได้แสดงถึงความศรัทธาของชาวบ้านว่ามีความเชื่อในเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีประเพณีการแห่พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะกำหนดวันแรม 4 ค่ำ เดือน 11 (ของทุกปี)

ภาพที่ 6 ประเพณีงานแห่พระศรีอริยเมตไตรย

ที่มา: วัดไลย์ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) วันที่ 7-8 พฤษภาคม

พ.ศ. 2552

ภาพที่ 7 พระศรีอริยเมตไตรย

ที่มา: วัดไลย์ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี (ภาพถ่าย) พ.ศ. 2552

ตามตำนานเล่าว่า รูปหล่อพระศรีอริยเมตไตรยขององค์นี้ หล่อขึ้นมาจากการหลอมอัฐิธาตุ ซึ่งเป็นทองแดงของพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ โดยทำวสัฏกเทวราชแปลงพระองค์เป็นตาศิปะขาวเสด็จจากดาวดึงส์เทวโลก ลงมากระทำการหลอมอัฐิธาตุหล่อให้จนสำเร็จอย่างสวยงาม อันว่า “พระศรีอริยเมตไตรย” หรือที่ประชาชนส่วนมากทั่วไปนิยมเรียกว่า “พระศรีอาริย์” นั้นเป็นพระรูปหล่อแบบ “พระพุทธรูปสาวก” คือ มีศีรษะโล้น ไม่มีเปลวรัศมี นั่งขัดสมาธิคล้ายพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีลักษณะสวยงามมาก ประดิษฐานที่วัดไลย์ ตำบลเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดลพบุรี จังหวัดใกล้เคียงและทั่วๆ ไป

เป็นอย่างยิ่ง ในปีหนึ่งๆ จะมีพุทธศาสนิกชนมานมัสการจากสถานที่ใกล้และไกล เป็นจำนวนมาก ทุกๆปี นับว่าเป็นปูชนียวัตถุสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของจังหวัดลพบุรีทีเดียว ทางวัดจัดให้มีงานนมัสการองค์พระศรีอริยเมตไตรย ประจำปีๆ ละ 3 ครั้ง โดย

ครั้งที่ 1 กำหนดวันขึ้น 14 ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 3

ครั้งที่ 2 กำหนดวันขึ้น 14 ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 6

ครั้งที่ 3 กำหนดวันแรม 4-5 เดือน 11

ในการจัดงานนมัสการประจำปีนั้น แต่โบราณกาลมา ทางคณะกรรมการจัดงาน จะอัญเชิญองค์พระศรีอริยเมตไตรย ออกจัดขบวนแห่ๆไปตามเส้นทางเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้นมัสการก่อนที่จะมาเปิดจะมาเปิดงานนมัสการที่วัด ปีละ 2 ครั้ง โดยในครั้งแรกกำหนดในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 เป็นการแห่ทางบก ครั้งที่ 2 กำหนดวันแรม 4 ค่ำ เดือน 11 เป็นการแห่ทางน้ำ สำหรับประเพณีการแห่ทางน้ำนี้ เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่า เมื่อถึงกำหนดเดือน 11 ค่ำโบราณว่า “เดือน 11 น้ำนอง เดือน 12 น้ำทรง พอถึงเดือนอ้าย เดือนยี่ น้ำก็รีไหลลง” นั้น ไม่มีเสียแล้วเมื่อติดขัดด้วยเรื่องน้ำและพาหนะทางน้ำ คือไม่มีการใช้เรือเป็นพาหนะแล้ว ประเพณีการแห่พระศรีอริยเมตไตรยจะแห่ไปนั้น เป็นเส้นทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางขาม ในเขตตำบลบางขาม อำเภอบ้านหมี่ ซึ่งการแห่ในเดือน 6 นั้น จะแห่ไปทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางขาม การฟื้นฟูการแห่เดือน 11 นี้เริ่มแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

สำหรับประเพณีการแห่พระศรีอริยเมตไตรย เดือน 11 ซึ่งมีกำหนดตรงกับวันแรม 4 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ที่คณะกรรมการฯ ได้จัดขึ้นมาใหม่จากที่ต้องหยุดไปโดยปริยาย ประมาณ 30 ปี นั้น มีกำหนดการดังที่คณะกรรมการฯ ได้ประชาสัมพันธ์ไว้ในตอนที่ว่าด้วยประเพณีการแห่เดือน 11 แล้ว ในวันขึ้น 14 ค่ำ ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 6 ของทุกๆ ปี ทางคณะกรรมการวัด ซึ่งมีท่านเจ้าอาวาสเป็นประธาน จะจัดการอัญเชิญรูปหล่อพระศรีอริยเมตไตรยออกมาประดิษฐานยังปรั้มพิธิเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้นมัสการปิดทอง และเป็นที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่งที่คณะกรรมการจัดงานของวัดไลย์ และประชาชนทั้งหลายได้ช่วยกันรักษาประเพณีอันเก่าแก่ไว้ได้เป็นอย่างดี คือประเพณีแห่พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเมื่อถึงวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกๆ ปี ก่อนที่จะเปิดงานนมัสการซึ่งเป็นประจำปีนั้น ทางคณะกรรมการจัดงานและประชาชนก็จะได้อัญเชิญรูปหล่อพระศรีอริยเมตไตรยขึ้นประดิษฐานบนตะเข้ ชนิดไม่มีล้อ จัดขบวนแห่ด้วยการให้ประชาชนมาร่วมขบวนคุดลากไปตามเส้นทางที่กำหนดไว้เมื่อถึงที่สุดทางที่จะแห่ไปก็เปิดให้โอกาสให้ประชาชนได้สร่งน้ำ

พระศรีอริยเมตไตรยแล้วให้ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสได้นมัสการปิดทอง เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็จะนำขบวนแห่กลับไปประดิษฐานยังปราสาทเพื่อเปิดงานนมัสการต่อไป

อันประเพณีการแห่พระศรีอริยเมตไตรย ท่านผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังว่า เป็นงานประจำปีอันสนุกสนานครึกครื้นมากที่สุดงานหนึ่ง เพราะเมื่อถึงกำหนดวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกๆ ปี ประชาชนทั้งหลายจะจัดประดับตกแต่งช้างม้าเสวยสวยงามเช่นนั้น ก็เพื่อจะเอาม้ามาล่อช้างร่วมการแสดงต่างๆ เกาะกลุ่มกันไปเป็นกลุ่มๆ ซึ่งมีทั้งบันเทิงบ้องกลองยาว เพลงฉ่อย เพลงพวงมาลา และการละเล่นต่างๆ ซึ่งแล้วแต่ทางผู้ใดจะถนัดการแสดงทางไหนก็แสดงกันไปอย่างสนุกสนาน ส่วนผู้ที่ไม่แสดงอะไรก็ทำการจุดลากตะเข้ไป ดูการละเล่นต่างๆ ไปด้วย เป็นการสนุกสนานที่สุดตั้งแต่เริ่มขบวนแห่ออกจากวัด ปัจจุบัน การแห่พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งได้จัดให้มีการแห่มาโดยตลอดทุกปี ก็ยังนับว่าเป็นงานเทศกาลที่สนุกสนานมาก ถึงแม้ว่าการละเล่นบางสิ่งบางอย่างจะไม่มีเหมือนสมัยโบราณเพราะกาลเวลาและภูมิประเทศเปลี่ยนแปลงไปแต่ก็ยังนับว่าทางคณะกรรมการจัดงานและประชาชนยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ดีมาก คือเมื่อถึงวันกำหนด ดังกล่าวทางคณะกรรมการจัดงานก็จะอัญเชิญรูปหล่อพระศรีอริยเมตไตรยขึ้นประดิษฐานบนตะเข้ ใช้เชือกขนาดใหญ่ผูกสองเส้นเป็นสองแถว และประชาชนทั้งหลายที่มาร่วมในขบวนแห่ก็ช่วยกันจุดลากไปตามเส้นทางที่กำหนดไว้ เมื่อไปถึงสถานที่ซึ่งสุดเส้นทางที่กำหนดไว้แล้ว ก็จะให้ประชาชนได้สรงน้ำพระศรีอริยเมตไตรยและนมัสการปิดทองเมื่อได้เวลาอันสมควรแล้วก็จะนำขบวนแห่กลับวัดเพื่อเปิดงานนมัสการต่อไป

ในขบวนแห่จะมีแถว และวงกลองยาวเล่นกันไปตลอดทางที่แห่ทั้งไปและกลับ ซึ่งก็นับว่าเป็นการสนุกสนานมากที่สุด และประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่ยังมีอยู่ในปัจจุบันแต่โบราณกาลมาคือประเพณีทำโรงทาน ซึ่งตามระยะทางที่ขบวนแห่ผ่านไปนั้น จะมีโรงทานตั้งอยู่เรียงรายไปโดยตลอดเส้นทาง แต่ละโรงทานจะจัดหาอาหารไว้ไม่เหมือนกัน จะมีทั้งข้าวต้ม ข้าวแกง ขนมจีน น้ำยา มีอาหารจำพวกน้ำแข็งน้ำหวาน และเครื่องคั้นต่างๆ ชนิด ผู้ที่ไปร่วมกับขบวนแห่ถ้าหากว่าจะทดลองรับประทานทุกๆ โรงทานที่ผ่านไปแล้ว กว่าจะตลอดทางก็เห็นจะมีอันกลับมาที่ขบวนแห่ไม่ได้เป็นแน่เพราะมีอันจะต้องท้องอืดเดินไม่ไหวเสียก่อน ก็เป็นอันว่าทุกท่านที่ไปร่วมกับขบวนแห่นั้น จะต้องไม่ประสบกับความหิวโหยกลับมาเป็นอันขาด ทั้งเลือกรับประทานได้ตามอัธยาศัยเมื่อขบวนแห่กลับมาถึงวัดก็จะเป็นเวลาประมาณ 15.00-16.00 น. จะเปิดให้ประชาชนได้สรงน้ำอีกครั้งหนึ่ง ท่านที่ชอบการเล่นรำเมิงบ้องกลองยาว ก็จะได้แสดงกันอย่างเต็มที่เป็นการสนุกสนานที่สุด

นอกจากความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยของสังคมชุมชนวัด ไล้แล้วผู้วิจัยยังนำเอาแนวคิดหลักปรัชญาทำให้ชุมชนนี้ยั่งยืนเป็นสุขมาอธิบายดังจะมืองค์ประกอบ 7 ด้านด้วยกัน คือ

1. หลักความเป็นองค์กรร่วม คือ ความเป็นองค์กรร่วมของสรรพสิ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ชีวิตและสังคมที่สมดุล ในระดับบุคคล หมายถึง การมีสุขภาพดีแบบองค์กรร่วม ที่ให้ความสำคัญทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์และกระทบซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะสุขภาพทางจิต ทางสังคม และปัญญา ที่จะนำความสุขสู่ตนเองและสังคม ในระดับสังคม หมายถึง การสร้างและพัฒนาสังคมแบบองค์กรร่วม ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิถีทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางวัตถุ ทั้งนี้ ความเจริญทางวัตถุเปรียบเสมือนร่างกาย ความเจริญทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา เปรียบเหมือนจิตใจ สังคม และปัญญาของสังคม

2. หลักความพอเพียง คือ เพราะความไม่รู้จักร่างกายของมนุษย์ นำไปสู่ความอยู่ร้อนและทุกข์ การกำหนดระดับที่พอเพียงของชีวิตประกอบด้วยสองระดับ คือ ความพอเพียงในระดับบุคคล คือ การกำหนดระดับของปัจจัยที่พอดีของชีวิต เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงและดำเนินชีวิตได้อย่างสะดวก มีความมั่นคง ไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น ความพอเพียงในระดับสังคม คือ การกำหนดระดับความเจริญของสังคมในระดับพอดี ที่จะทำให้สังคมมีความสะดวก มั่นคง ปลอดภัย และทำให้คนในสังคมปราศจากความทุกข์และมีความสุข ความยากในหลักการข้อนี้คือ การกำหนดระดับความพอดี

3. หลักการดุลยภาพของการพัฒนา คือ การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้องไม่ล้ำหน้าการพัฒนาทางสังคม และนำไปสู่ความเป็นธรรมในสังคม ที่ลดช่องว่าง ความแตกต่าง และไปด้วยกันอย่างมีดุลยภาพกับความก้าวหน้าของมนุษย์ ที่มีศักยภาพและอิสรภาพในการตัดสินใจและเลือกบริโภค มีความคิดไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ไม่ยึดติดกับสิ่งร่ำจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ประกอบกับการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อถ่วงดุลกิเลสของมนุษย์จากความเจริญทางเศรษฐกิจ

4. หลักการระบบคุณค่าดั้งเดิมของสังคมไทย คือ การทบทวนระบบคุณค่าดั้งเดิมและวิถีชีวิตในอดีตเพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตในปัจจุบัน จะช่วยให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างยั่งยืนในอนาคต เช่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นอกเห็นใจกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย การเคารพบุพการี ฯลฯ

5. หลักการศาสนา คือ การ ไม่ยึดติดตัวตนและวัตถุ ซึ่งเป็นอิสระจากกิเลสที่ไม่สิ้นสุด นำไปสู่ฉันทะของความพอและการให้ ซึ่งเป็นรากฐานของความสงบสุขในจิตใจ

6. หลักการวิถีคิด ได้แก่ การคิดเชิงบวก สร้างสรรค์ และใช้เหตุผล

7. หลักการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม คือ จะนำไปสู่ความสมานฉันท์และสันติสุข เป็นการเสริมพลังซึ่งกันและกันในการพัฒนาประเทศ

องค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุข กล่าวคือ ความสุขภายในของแต่ละคน มักได้รับผลกระทบมาจากปัจจัยภายนอก องค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุขจึงประกอบไปด้วยสองส่วน

ความสุขภายใน คือ ความสุขที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นกับการมีหรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง ความสุขภายในมักเป็นความสุขในระดับจิตและปัญญา แบ่งออกเป็น ความสุขจากการมีอิสรภาพ ความภาคภูมิใจ การเข้าถึงหลักศาสนา(ศีล) ความสงบ(สมาธิ) ความไม่ยึดมั่นถือมั่น (ปัญญา) ความสุขภายในส่วนใหญ่สามารถเรียนรู้และเกิดขึ้นเฉพาะตน แต่อาจจะต้องอาศัยกลไกการสนับสนุนจากระบบสังคมภายนอก โดยเฉพาะเรื่องของการมีอิสรภาพที่มักผูกกับระบบสังคม การเมือง เศรษฐกิจ

ความสุขภายนอก มักสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม แบ่งออกได้เป็น การมีปัจจัยสี่พอเพียง มีความมั่นคงในชีวิต ครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง มีสิ่งแวดล้อมที่ดี

ปัจจัยเอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อความอยู่เย็นเป็นสุข มีปัจจัยมากมายในสังคมที่กระทบต่อความอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งในส่วนของเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับผลกระทบมาจากปัจจัยพื้นฐาน คือ กระแสค่านิยมของคนในสังคม ซึ่งสัมพันธ์กับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ผ่านมาในรูปแบบของกลไกต่างๆ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและความสุขของคนในสังคม หากต้องการสร้างปัจจัยที่เอื้อต่อการอยู่เย็นเป็นสุข จำต้องปรับวิถีทางของระบบเศรษฐกิจ สร้างความเข้มแข็งทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา ปรับอิทธิพลของสื่อที่เอื้อต่อการสร้างค่านิยมแห่งความสุขพอเพียง เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปัจจัยเชิงบวกเหล่านี้จะเอื้อต่อสังคม ชุมชน ครอบครัวที่อยู่เย็นเป็นสุข

องค์ประกอบสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขในการปรับองค์ประกอบของปัจจัยที่กระทบต่อความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในสังคมจำเป็นต้องมีการมองปัจจัยต่างๆ ให้การสนับสนุนไปในทิศทางเดียวกัน คือ สร้างสมดุลให้กับการพัฒนา เน้นสร้างความเข้มแข็งทางสังคมวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับเศรษฐกิจ ทั้งนี้ กลไกที่สำคัญประกอบด้วย

ค่านิยมทางสังคม จำเป็นต้องมีการสร้างค่านิยมใหม่ ที่วัดความสำเร็จจากความสุขในครอบครัว ความสุขจากการอยู่ร่วมกันในสังคม และการสร้างค่านิยมแห่งความพอเพียง การใช้ชีวิตเรียบง่าย บริโภคเท่าที่จำเป็น และส่งเสริมค่านิยมการให้ระบบการเรียนรู้และเครือข่าย ทั้งในด้านระบบการเรียนสำหรับเด็กและเยาวชน พัฒนาความมีระเบียบวินัยและจิตสำนึกการอยู่ร่วมกันในสังคม การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ขยายวงจากชุมชนเล็กๆ ไปยังชุมชนอื่นๆ

ระบบเศรษฐกิจ ส่งเสริมระบบธุรกิจที่ไม่เน้นผลกำไรเป้าหมายสูงสุด แต่สามารถรักษาสมดุลระหว่างความอยู่รอดของธุรกิจกับคุณประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างเหมาะสม มีการเล่าเรื่องราวของความสุขเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายทางเศรษฐกิจ พัฒนาเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรม และพัฒนาระบบเศรษฐกิจพอเพียง

ระบบวัฒนธรรม ส่งเสริมการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

ระบบสื่อสารมวลชน สร้างกระแสค่านิยมใหม่ให้กับสังคม ในการสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข และเป็นช่องทางในการเรียนรู้ของคนในสังคม นโยบายรัฐและผู้กำหนดนโยบาย ส่งเสริมระบบการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาลในทุกกระดับ เชื่อมโยงผู้นำประเทศในการผลักดันให้รัฐมีนโยบายสร้างกระแสค่านิยมในการสร้างความอยู่เย็น พร้อมกับให้รัฐสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร และกิจกรรม

ครอบครัว ส่งเสริมการใช้เวลาร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว การเชื่อมโยงสายสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ และสนับสนุนในสมาชิกในครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจของเด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ชุมชน สร้างชุมชนเข้มแข็งที่มีอิสระทางความคิด สามารถตัดสินใจเลือกวิถีที่เป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจกระแสหลักโดยพึ่งพาตนเองเป็นหลัก

รวมทั้งสร้างระบบการเรียนรู้ในชุมชนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างชุมชนปลอดภัย สุข และอาชญากรรม

สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ยับยั้งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริหารจัดการให้มีพื้นที่ธรรมชาติให้มีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมกับเมืองและชนบท รวมทั้งพัฒนาให้เกิด “เมืองน่าอยู่” อย่างทั่วถึง

สถาบันศาสนา ส่งเสริมให้ศาสนามีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนผ่านการยกระดับจิตใจ และมีการนำหลักศาสนาที่ว่าด้วยการลดอัตราและความโลภ รวมทั้งเรื่องของความเมตตา กรุณา ปลอ่ยวาง เข้าสู่วิถีชีวิตประจำวัน

ส่วนด้านกลไกการขับเคลื่อนไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข การสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุขอาจต้องดำเนินการหลายอย่าง หลายระดับไปพร้อมกัน เช่น การสร้างกระแสความคิด ผ่านการสื่อสารสู่สังคมวงกว้าง เริ่มต้นจากจุดเล็ก คือ บุคคลและครอบครัว หรือการสร้างชุมชนขนาดเล็กให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นกรณีตัวอย่าง พัฒนาเครื่องมือในการสร้างความสุขให้แก่บุคคล ครอบครัว รวมทั้งการพัฒนาเครื่องมือและเครื่องชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม เพื่อใช้ติดตามผลสัมฤทธิ์ ปรับระบบสังคม โดยการออกแบบโครงสร้างและระบบสังคมโดยรวม เช่น ระบบสังคมที่ป้องกันความชั่ว ส่งเสริมความดี ทั้งด้วยกลไกสังคมและกลไกทางกฎหมาย เชื่อมโยงฝ่ายนโยบาย ทั้งกับผู้นำระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และประเทศชาติ เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายและการระดมทรัพยากรสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุข และสร้างอิทธิพลในการสื่อสารสู่สังคมโดยรวม ขยายเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อค้นหาสังคมอยู่เย็นเป็นสุข โดยเริ่มต้นจากระดับชุมชนแล้ว ขยายสู่ชุมชนอื่น ๆ รวมทั้ง การรวมภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาคธุรกิจ ศาสนา ชาวบ้าน นักวิชาการ และผู้บริหาร เข้าเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน การขับเคลื่อนไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขเป็นการเดินทางที่ยาวไกล ต้องอาศัยความร่วมมือของที่ภาคส่วนพร้อมใจกันขับเคลื่อนสังคม ผ่านการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มจากจุดเล็ก ๆ ในครอบครัว ชุมชน แล้วขยายวงออกไป โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมในภาพรวมที่ต้องได้รับการสนับสนุนจากภาคนโยบายและการสร้างค่านิยมใหม่ในสังคม

ด้านศิลปะ

ด้านศิลปะนั้นก็ถือเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งของวรรณคดีที่ปรากฏให้สังคมไทยในปัจจุบัน ได้ศึกษาศิลปะหลายๆสาขา เช่น จิตรกรรม ปฏุมกรรม และคีตศิลป์เบื้องต้นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมหรือวรรณคดีโบราณจะพัฒนาควบคู่กันไปกับจิตรกรรมสมุดไทยโบราณ เรื่องพระมอลัย จะมีภาพวาดกำกับ ฝาผนัง โบสถ์วิหารหลายแห่งมีภาพวาดเรื่องพระมอลัยโปรดสัตว์นรก เป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพ สื่อสารด้วยเส้น แสง สี และเงา อันเป็นส่วนประกอบในการสร้างจิตรกรรม จิตรกรรมดั้งเดิมของไทยนั้นเป็นศิลปะที่ใช้เชิดชูพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์ทางศิลปะอย่างเดิยวเท่านั้น (สุกัญญา สุจฉายา, 2523: 190) จิตรกรรมนำเนื้อหาหรือเรื่องราวที่ใช้เขียนมาจากแหล่งเดียวกัน

วรรณคดี คือ ศาสนา ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างผลงานด้านจิตรกรรมตาม โบสถ์วิหารนั้น มีทั้งพระและฆราวาส สถาปนสงฆ์ และสถาปนิกษัตริย์ มักเป็นแหล่งผลิตหรือให้การศึกษาฝึกฝนแรงงานที่ต้องใช้มือ (วารุณี โอสถารมย์, 2524: 23) พระสงฆ์นั้นเมื่อว่างจากการศึกษาพระธรรมบท ไม่ได้ศึกษาอักษรวิธีก็มักฝึกงานช่างสร้างสรรคงานศิลปะ ที่อุทิศให้แก่พุทธศาสนา นอกจากนี้ชนชั้นสูงในสังคมที่มีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา ก็ได้สร้างวัด โดยช่างช่างฝีมือวาดจิตรกรรมฝาผนังก็มีเป็นจำนวนมาก นอกจากเราจะสามารถศึกษาเรื่องราวของวรรณคดีจากจิตรกรรมแล้ว ภาพเหล่านั้นยังแสดงวิวัฒนาการทางศิลปะ แสดงลักษณะการเขียนของแต่ละยุคแต่ละสมัย และแสดง “ระดับ” ของช่างฝีมือหรืออัจฉริยะของช่างเขียน ภาพจิตรกรรมเรื่องพระมอลัยที่ปรากฏส่วนใหญ่ มักจะแทรกปะปนกับภาพเรื่องทศชาติ ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักที่จิตรกรรมมาใช้วาดในโบสถ์วิหาร และพระอารามหลวงต่างๆ ไป เช่น ที่วัดหงส์รัตนาราม ฝั่งธนบุรี มีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระมอลัย อยู่ที่มุมเสาทั้ง 4 ด้าน ของพระอุโบสถเช่นเดียวกับที่พระอุโบสถของวัดอรุณราชวรารามมหาวิหาร บางแห่งจะอยู่ที่ด้านหลังพระประธาน เช่นที่วัดเปาโรหิตย์ และที่มีชื่อเสียงมากคือที่วัดดาวดึงษารามเพราะจิตรกรจินตนาการภาพนรกไว้อย่างน่าสะพรึงกลัว ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดคูสิดารามว่า มีภาพพระมอลัยลงไปโปรดเมืองนรก มีเทพนครของพระยายมราชอยู่ด้านซ้าย และได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับภาพวาดของนรกไว้ว่า

...สำหรับภาพเรื่องไตรภูมิ ส่วนที่น่าสนใจที่สุดก็คือเมืองนรก ณ ที่นี้ช่างเขียนได้ใช้ความนึกคิดส่วนตัวของเขาแสดงภาพการลงโทษทุกชนิดแก่ผู้กระทำบาปส่วนมากก็จะหันหน้าไปยังพระมอลัย และทำการเคารพเพื่อจะขอให้หลุดพ้น

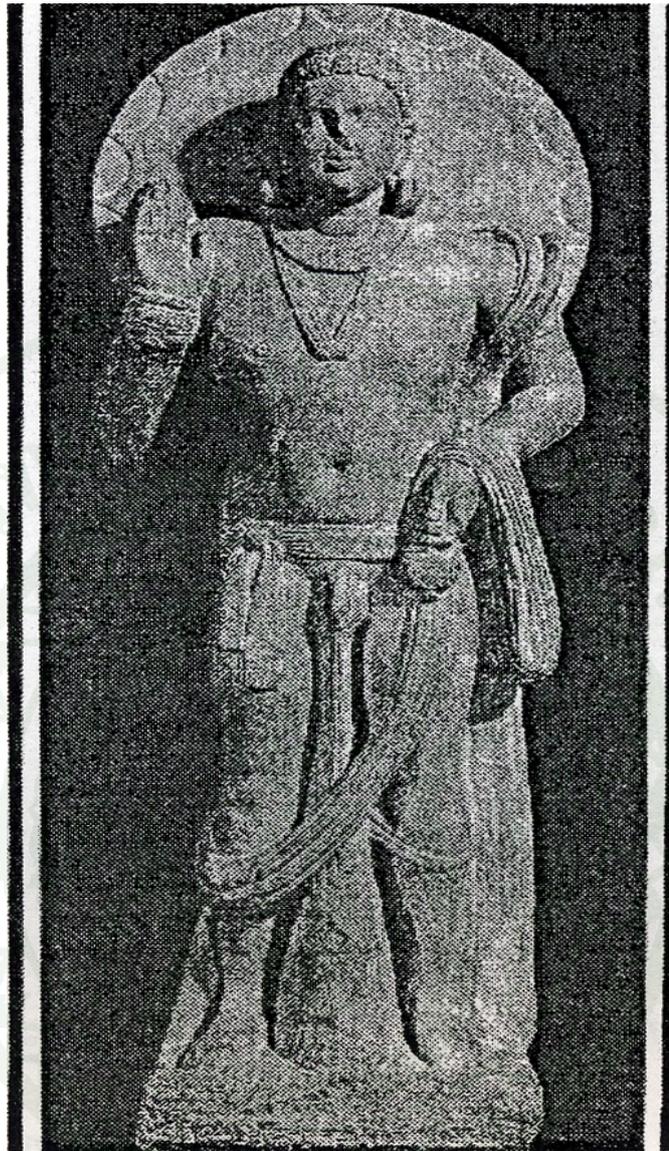
จากทุกขเวทนา ภาพเรื่องไตรภูมินี้มีเขียนอยู่เกือบทุกวัดที่มีจิตรกรรมฝาผนัง แต่
ก็ไม่มีแห่งใดเลยที่ภาพเมืองนรกจะได้รับการวาดขึ้นอย่างน่ากลัว และให้ความรู้
มากเท่ากับวัดคูสิตาราม... (ศิลป์ พีระศรี, 2502: 25)

ศิลปะด้านปฏิมากรรมเกี่ยวกับพระมาลัย มีหลักฐานมาแต่โบราณครั้งสมัยพระญาติไท
แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์ทรงหล่อรูปพระศรีอริยเมตไตรยไว้ในเทวาลัย ณ ตำบลปามะม่วง
(ประชุมศิลาจารึกหลักที่ 1, 2521: 63) ปัจจุบันนี้ที่มีศิลปะด้านประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง
พระมาลัยอยู่บ้านแต่เป็นฝีมือช่างสมัยใหม่ ไม่ประณีตนัก เช่น ที่วัดไฟโรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี

ความสัมพันธ์ของศิลปะอีกแขนงหนึ่งกับเรื่องพระมาลัยคำหลวงก็คือความสัมพันธ์ด้าน
คีตศิลป์ เรื่องพระมาลัยนี้จะมุ่งที่จะใช้สวดทำนองสวดต่างๆ มีบทบาทต่อการเปลี่ยนอารมณ์และ
ความรู้สึก ศิลปะการใช้ภาษาเสียงประกอบจังหวะ คือ ทำนองสวด มีผลทำให้เนื้อเรื่องแพร่กระจาย
ได้รวดเร็ว เพราะในหมู่คนระดับชาวบ้านสมัยโบราณที่ไม่รู้หนังสือมักมีความสามารถด้าน
การจดจำจังหวะทำนองต่างๆ เป็นพิเศษ แม้เมื่อเริ่มเขียนบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ในสมุดไทย
แล้วทำนองสวดยังมีผลสัมพันธ์กับจังหวะการอ่าน เพราะน้ำคำที่กระทบอารมณ์ผสมผสานกับ
ทำนองจังหวะ และน้ำเสียงของผู้สวด เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังจับใจ และจดจำกันต่อๆ มา

ต่อมาเมื่อคีตศิลป์พัฒนาขึ้นมีการใช้มือประกอบจังหวะ เช่น การเล่นเพลงพื้นบ้านประกอบ
นาฏการเบื้องต้น คือ ทำร่างกาย การละเล่นพื้นเมืองบางชนิด เช่น เพลงฉ่อยได้เนื้อเรื่องพระศรีอริย
เมตไตรยมาใช้ แต่เนื่องจากเป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพจึงใช้กล่าวถึงในบทไหว้ครู เช่น บทไหว้ครู
เพลงฉ่อย ของ นายเพชร กฤษณพันธ์ พ่อเพลงชาวสิงห์บุรี ว่า

...ลูกจะไหว้พระพุทธที่ล้ำ ลูกจะไหว้พระธรรมที่เลิศ
จะไหว้พระสงฆ์องค์ประเสริฐ ที่ท่านเป็นยอดพิเศษ
ขอให้ลูกทะเลอุปรูปร่างให้เหมือนยังกับองค์พระเมต เออ เออ
เอิง เงย ไตรย... (สุกัญญา สุจฉายา, 2523: 363)

ภาพที่ 8 พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมะตไตรยจากอหิฉัตตรา (Ahicchattra) ศิลปะสมัยมกุรา
 มีจารึกภาษาสันสกฤตกล่าวว่า “รูปเมตไตรยะนี้ สร้างขึ้นเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของสัตว์
 โลก” กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ 7
 ที่มา: ดำรงวิชาการ หนังสือรวบรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี (2545)

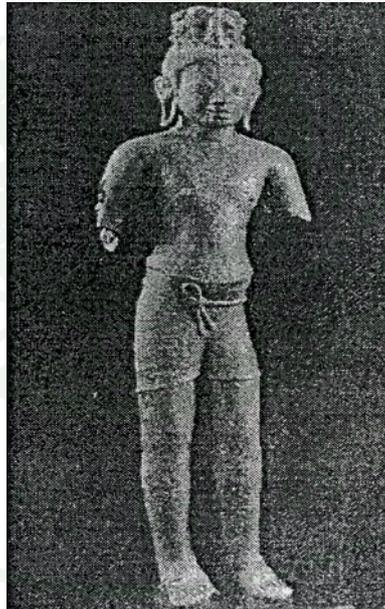
ภาพที่ 9 พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมุตไตรยจากกลุ่มรูปเคารพ 3 องค์ วัชรานะ-พุทธ-ภักฏารกะ, เมืองวิญญูประ สมัยปาละ พุทธศตวรรษที่ 15
ที่มา: ดำรงวิชาการ หนังสือรวบรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี (2545)

ภาพที่ 10 พระโพธิสัตว์พระศรีอริยมุตไตรยจากวัดอัมปิลตึก ศิลปะสมัยพระโค
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 15
ที่มา: ดำรงวิชาการ หนังสือรวบรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี (2545)

ภาพที่ 11 เศียรพระโพธิพระศรีอริยมตไตรยจากเขามอรัตน์ ศรีเทพ พุทธศตวรรษที่ 13-14
ที่มา: ดำรงวิชาการ หนังสือรวบรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี (2545)

ภาพที่ 12 ประติมากรรมสำริดพระโพธิสัตว์พระศรีอริยมตไตรย จากบ้านฝ้าย จังหวัดบุรีรัมย์
พุทธศตวรรษที่ 13
ที่มา: ดำรงวิชาการ หนังสือรวบรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี (2545)

อิทธิพลร่วมของพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวง อาจนำมากล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นอิทธิพลที่เกิดจากแนวความคิด ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน คือ มีแนวคิดร่วมเรื่องกรรม เรื่องบาป สอดคล้องกัน เป็นประสบการณ์ร่วมคือเข้าไปมีบทบาทในประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับสิ่งเหล่านี้อย่างแยกไม่ได้ ตั้งแต่เกิดจนตาย และเมื่อตายไปแล้วก็ยังมีชีวิตในภพหน้า เรื่องกรรมติดตามไปอีก และลักษณะร่วมประการสุดท้าย คือ เป็นศิลปะร่วมเป็นที่มา หรือเป็นที่สนับสนุนศิลปะแขนงอื่นๆ อีกหลายสาขา จากปัจจัยเหล่านี้เอง มีผลทำให้เนื้อเรื่องพระมาลัยได้รับความนิยมอย่างมากมาในอดีต แต่สาเหตุที่เรื่องดังกล่าวไม่เป็นที่รู้จักกัน ในปัจจุบันเพราะอิทธิพลร่วมดังกล่าวไม่มีการนำมาใช้ และเสื่อมไปตามกาลเวลา ผู้ที่ตระหนักในเรื่องกรรมบาป บุญ มีเพียงพระสงฆ์ และประชาชนเพียงส่วนน้อย เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง และความเจริญทางเทคโนโลยี ทำให้คนมีเวลาให้กับศาสนาน้อยมาก โดยเฉพาะด้านพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่มักเป็นคนชรา และศิลปะที่เกี่ยวข้องก็สูญไปตามกาลเวลา อาจกล่าวได้ว่า เหตุที่เรื่องพระมาลัยกลายเป็น “เรื่องโบราณ” ไปแล้วนั้น เพราะขาดผู้สืบทอด ลำพังผู้สืบทอดทางศาสนา คือ พระสงฆ์ฝ่ายเดียวนั้นก็คงจะพอประคับประคองให้เรื่องดังกล่าวดำรงอยู่ได้บ้าง แต่ในสังคมชนบทที่คนไทยมีความผูกพันกับศาสนา และพิธีกรรมอย่างแน่นแฟ้น สิ่งเหล่านี้จึงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวชนบทเป็นส่วนใหญ่ และเป็นที่น่าเสียดายว่า หากคนรุ่นหลังไม่ช่วยรักษา กระจุกสะท้อนสังคมแบบนี้ไว้ สักวันหนึ่งวรรณกรรมหรือวรรณคดีเรื่องหนึ่งของชาติเราคงจะสูญหายไปในเวลาอีกไม่นานนัก

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาพระศรีอริยมตไตรยในพระมัลลคำหลวง ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาพระศรีอริยมตไตรยที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพระศรีอริยมตไตรยที่ปรากฏในพระมัลลคำหลวงและ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยที่การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารศึกษาค้นคว้าเอกสารจากหนังสือพระมัลลคำหลวง และตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทำให้ได้บทสรุป บทวิจารณ์และข้อเสนอแนะดังนี้

บทสรุป

การศึกษาวเคราะห์เรื่อง พระศรีอริยมตไตรยในพระมัลลคำหลวง ทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดังนี้

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องพระศรีอริยมตไตรยที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า “พระศรีอริยมตไตรย” สามารถแบ่งออกเป็น 3 คำ คือ ศรี+อริย+มตไตรย สองคำแรกเพิ่มมาที่หลังคำว่า “เมตเตขุ” แปลว่า ผู้มีเมตตา ดังนั้นเมื่อรวมกันสามคำเข้าด้วยกัน ได้คำว่า “ศรีอริยมตไตรย” ผู้วิจัยได้ประมวลเอาความหมายว่า ผู้มีเมตตา ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง เป็นทั้งผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และพระองค์จะมาตรัสรู้ในยุคที่มีความเจริญถึงขีดสุดกว่ายุคของพระพุทธเจ้าซึ่งเคยเสด็จอุบัติขึ้นในภัทรกัปปีเดียวกัน

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยมตไตรยในคัมภีร์อนาคตวงศ์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยมีความคิดว่าคัมภีร์อนาคตวงศ์นั้นมีพระพุทธเจ้าหลายองค์ ไม่ใช่มีเพียงพระโคตมพุทธเจ้าเพียงรูปเดียว เพราะพระพุทธเจ้านั้นเป็นผลที่เกิดจากการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งค้นพบและเข้าถึงกฎที่มีอยู่ตามอุดมการณ์ของตนปฏิบัติการตามอุดมการณ์นั้นๆ เพื่อสร้างความดี หรือ เหมือนกับเป็นขบวนการเกิดของปฏิจัสมุบาท และอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งมีอยู่แล้ว ผู้ใดรู้ความจริงของโลก ก็เป็นพระพุทธเจ้า

ส่วนแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระไตรปิฎกนั้น แสดงถึงเรื่องการเสด็จอุบัติขึ้น เพื่อเป็นผู้บริหารพระภิกษุสงฆ์ ผู้วิจัยประมวลความคิดเองว่า พระศรีอริยเมตไตรยนั้นก็ไม่ได้ แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องพระโคตมพุทธเจ้าเลย ดังนั้น พระศรีอริยเมตไตรยกับพระโคตมพุทธเจ้ามีความเหมือนกันอยู่ 5 ด้าน คือ 1. การเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ 2. การแสดงธรรม 3. การประกาศพรหมจรรย์ 4. การบริหารภิกษุสงฆ์ 5. การเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์โลก ทั้งนี้ด้วยทรงธรรมอันดงามในเบื้องต้น

จากการศึกษาแนวคิดพระศรีอริยเมตไตรยที่ปรากฏในพระมาลัยคำหลวง ผู้วิจัยได้แยกความสำคัญหลัก 3 ประเด็น ดังนี้

1. ที่มาของเรื่องพระมาลัยคำหลวง คือ เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่ไม่มีในพระไตรปิฎก เชื่อกันมาแต่เดิมว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐาสุริยวงศ์ได้นำมาจากมาลัยสูตร ทรงนำมาแปลแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาไทย เรียกว่า พระมาลัยคำหลวง กล่าวกันว่า เรื่องพระมาลัยคำหลวงนี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเพื่อจะล้างอกุศลกรรมที่ได้ทรงวางอุบายเจ้าฟ้าพระกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ด้วยทรงระแวงว่าเจ้าฟ้าพระจะทรงได้รับราชสมบัติจากสมเด็จพระชนกนาถ อีกประการหนึ่งก็คือ ทรงต้องการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้งยังทรงปรารถนาที่จะเกิดให้ทันสมัยพระศรีอริยเมตไตรยและได้บรรพชาเฉพาะพระพักตร์พระศรีอริยเมตไตรยด้วย

2. เนื้อเรื่องโดยย่อของเรื่องพระมาลัยคำหลวงแบ่งออกได้เป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นตอนที่ว่าด้วยประวัติและคุณสมบัติของพระมาลัยพระภิกษุชาวลังกา ที่สามารถเดินทางไปโปรดสัตว์นรกและขึ้นสวรรค์ได้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เหมือนพระโมคคัลลานะ เมื่อครั้งสมัยพุทธกาล

ตอนที่ 2 ว่าด้วยภคานรก พรรณนาถึงการเดินทางไปโปรดสัตว์นรกในขุมต่างๆ ของพระมาลัย เมื่อพระมาลัยไปถึงสัตว์นรกเหล่านั้นก็จะพันทุกขชั่วขณะหนึ่ง พอพระมาลัยจากไปก็ได้รับทุกข์ทรมานหรือส่วยวิบากกรรมตามเดิมและได้พรรณนาถึงบาปที่กระทำอันเป็นเหตุให้ตกนรก และโทษทัณฑ์ที่ได้รับในนรกขุมนั้นๆ โดยละเอียด เมื่อพระมาลัยจะจากไปสัตว์นรกในแต่ละขุมก็จะส่งความฝากพระมาลัยไปถึงญาติพี่น้องของตนมิให้ญาติพี่น้องกระทำความชั่วนั้นๆ อีก

ตอนที่ 3 ว่าด้วยภาคสวรรค์ เมื่อพระมาลัยโปรดสัตว์นรกในขุมต่างๆ แล้วจึงกลับขึ้นมา ยังโลกมนุษย์ เล่าความที่สัตว์นรกส่งมาแก่ญาติพี่น้องและคนทั่วไป จากนั้นพระมาลัยได้พบกัน ชายเก็บฟืนขณะที่ออกบิณฑบาต ชายเก็บฟืนเก็บดอกบัวแปดดอกถวาย พระมาลัยหว่านสวรรค์ นำดอกบัวทั้งแปดนั้นไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณี และรอที่จะเฝ้าพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาไหว้ พระเจดีย์ด้วย ขณะรอก็ได้สนทนาสอบถามพระอินทร์เกี่ยวกับเทวดาองค์ต่างๆ ที่เดินทางมาไหว้ พระเจดีย์จุฬามณีว่าเทวดาเหล่านั้นเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ได้กระทำความดีเช่นไรจึงได้มาเกิดเป็นเทวดา ในระดับต่างๆ ซึ่งพระอินทร์ก็ได้เล่ารายละเอียดให้ฟัง

ตอนที่ 4 ว่าด้วยพระศรีอริยเมตไตรยและโลกในยุคพระศรีอริยเมตไตรย หลังจากได้ สอบถามเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาองค์ต่างๆ แล้ว พระมาลัยก็ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย พระศรีอริยเมตไตรยสอบถามถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์โลก พระมาลัยจึงทูลให้ทราบและทูลถามถึงเวลาที่พระศรีอริยเมตไตรยจะลงไปตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระศรีอริยเมตไตรยจึงบอกถึงมูลเหตุแห่ง ความเสื่อมของศาสนาพระโคตมอันจะนำไปสู่การสิ้นอายุพระศาสนาเมื่อเวลาล่วงไปได้ 5,000 ปี ว่ามีมูลเหตุมาจากคนทำบาปมากกว่าทำบุญ คนไม่รักษาศีลภาวนา คู่คนฆ่าฟันกันไม่เว้นแต่ละวัน จนซากศพเกลื่อนกลาด เหลืออยู่เฉพาะผู้ที่หลบหนีไปรักษาศีลอยู่ตามถ้ำตามป่าตามเขา หลังจาก เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกิดมีฝนเจ็ดห้าตกเป็นเวลาเจ็ดวันเพื่อชำระล้างความเลวร้าย ทั้งปวง แล้วจึงเกิดเป็นโลกยุคใหม่ที่เริ่มต้นด้วยความสงบสุข จากนั้นพระศรีอริยเมตไตรยก็พรรณนาถึง มนุษย์โลกยุคใหม่ที่มิชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และมีอายุยืนขึ้นตามลำดับ อันเป็นผลมาจากการจำศีล ภาวนาจนสามารถมีอายุยืนยาวได้ถึงอสงไขย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้มนุษย์ลืมนิ้ว ตั้งอยู่ในความประมาท ละเว้นจากจำศีลภาวนา อายุของมนุษย์จึงสั้นลงตามลำดับ เมื่อถึงเวลานั้นพระศรีอริยเมตไตรยก็จะ เสด็จลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เข้าสู่ยุคพระศรีอริยเมตไตรย

3. สำนักนโฆหารพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวง ผู้วิจัยได้แยกสำนักนออกเป็น 4 สำนัก ดังนี้

3.1 พรรณานาบุพกรรมเทพองค์หนึ่ง จะกล่าวถึงเทพผู้อยากไปเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งในอดีตเคยเกี่ยวหญ้าขาย ได้บำเพ็ญกุศลยิ่งใหญ่ คือ ได้นำกรวดทรายขาวมาก่อเป็นเจดีย์แล้วบูชาด้วยดอกไม้

3.2 พรรณนาขบวนเทพบริวารสี่ขบวนของพระศรีอริยเมตไตรย พรรณนาถึงความยิ่งใหญ่ ความสว่างงามอย่างสวยที่สุด

3.3 พรรณนาโลกในยุคพระศรีอริยเมตไตรย ว่ามีแต่ความสงบร่มเย็น ไม้ดอกไม้ผลงามสะพรั่ง มีประชาชนอยู่ค้ำคั่ง นับว่าเป็นโลกที่มีแต่ความน่ารื่นรมย์ยิ่งนัก

3.4 พรรณนาพระมหากษัตริย์เสนาอำมาตย์ในยุคพระศรีอริยเมตไตรย กล่าวได้ว่ายุคนั้นไม่มีความโกรธเคืองอาฆาตพยาบาทกัน ทั้งมนุษย์และสัตว์อยู่ร่วมกันอย่างสงบ มีเมตตาซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอริยเมตไตรยในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้แยกออกเป็น 5 ข้อด้วยกัน ดังนี้

1. ลักษณะร่วมด้านแนวความคิด เรื่องการทำบุญ เรื่องบาป หรือเรื่องของศีล ซึ่งก็เป็นรากฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาและยังมีความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย จะเห็นได้ว่า สังคมชนชั้นจากระดับสูงตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงระดับต่ำ คือ ไพร่ มีสิ่งเชื่อมโยงกันอยู่ คือ สถาบันศาสนา เพราะถือกันว่าศาสนาเป็นที่รวมแห่งความเคารพนับถือสูงสุดของมนุษย์
2. ลักษณะร่วมด้านประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา เรื่อง พิธีเทศน์มหาชาติ การจัดเครื่องบูชาภัณฑ์ การเทศน์มาลัย การทำบุญตักบาตรและการทำบุญอื่นๆ พิธีกรรมให้ผู้ตายถือกรวยดอกไม้ซึ่งไม่ห่างหายไปจากสังคมไทย ยังคงได้เห็นการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาโดยตลอด ด้วยความเชื่อที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเสมอมา เพราะต่างคนต่างความคิดก็เชื่อกันว่าทำแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์
3. ลักษณะทางด้านความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในหลักฐานต่างๆ มีทั้งหมด 4 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ ทั้งหมดนี้เป็นความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยที่มีความแตกต่างกันออกไปทางวัฒนธรรม ภูมิประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความเชื่อได้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์จนกระทั่งจวบจนปัจจุบัน

4. ลักษณะแนวคิดด้านศิลปะ ถือได้ว่าเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งของวรรณคดีในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตรกรรม ปรัชญากรรม โดยเฉพาะเรื่องพระมาลัย จะมีภาพวาดกำกับบนฝาผนัง อุโบสถหลายแห่ง เป็นการดำเนินเรื่องแบบเล่าเรื่องด้วยภาพ สื่อสารด้วยเส้น แสง สี และเงา ดังนั้นศิลปะจะใช้ในการเชิดชูพระพุทธศาสนามีใช่เป็นทางศิลปะเพียงอย่างเดียว

5. ลักษณะแนวคิดด้านสังคม สังคมได้มีส่วนในการสร้างงานทางวรรณกรรมและในทางกลับกันวรรณกรรมก็มีส่วนในการกำหนดและสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของสังคม สังคมไทยเป็นสังคมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเรื่องนี้จึงชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อถือของคนในสังคมว่ามีความเชื่อในสมัยของพระศรีอริยเมตไตรย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระศรีอริยเมตไตรยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์อย่างกว้างๆ ของการศึกษาเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในพระมาลัยคำหลวงในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้นทางการศึกษาในเรื่องนี้จะมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่มากมาย ซึ่งถ้าหากมีการศึกษาในส่วนรายละเอียดแล้ว อาจจะมีการศึกษาได้หลายด้าน อาทิเช่น การศึกษาแนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยในภูมิภาคต่างๆ โดยเจาะจงไปเลย ก็จะเป็นผลดีและเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอเสนอตัวอย่างเรื่องที่มีความน่าสนใจในการทำวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

1. แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความเชื่อในพระมาลัยคำหลวงในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. แนวคิดเรื่องหลักธรรมคำสอนพระศรีอริยเมตไตรยในสำนวนต่างๆ
4. การวิเคราะห์คัมภีร์อนาคตวงศ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทพระศรีอริยเมตไตรยกับพระเมตไตรยโพธิสัตว์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กตัญญู ชูชื่น. 2527. **ประวัติวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

กรมศิลปากร. 2521. **ประชุมศิลาจารึกหลักที่ 1**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

เกษม ขนบแก้ว. 2540. **แนวคิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

จิราภรณ์ ภัทรานุกัทร. 2541. **สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจตนา นาควัชระ. 2520. **วรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

เจือ สตะเวทิน. 2506. **วรรณคดีพุทธศาสนา**. พระนคร: คลังวิทยา.

_____. 2513. **เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ : พระประวัติและพระนิพนธ์บทร้อยกรอง**. พระนคร: โรงพิมพ์ศิลปะบรรณาการ.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. 2527. **ประวัติศาสตร์แรงงานไทย: ฉบับผู้ศึกษาค้นคว้า**.

กรุงเทพมหานคร: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชฎาลักษณ์ สรรพานิช. 2524. **พระมอญ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทวีศักดิ์ ฉญาณประทีป. 2524. **วรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ทิตยา สุวรรณะชัย. 2509. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ธรรมธิเบศร์, เจ้าฟ้า. 2509. พระมัลลย์คำหลวง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. 2525. วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2545. ก่อนยุคพระศรีอริย์: ว่าด้วยศาสนา ความเชื่อ และศีลธรรม.
กรุงเทพมหานคร: มติชน.

_____ และ บำเพ็ญ ระวิน. 2540. ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎรภาค 3 พระคัมภีร์
อนาคตวงศ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. 2517. วิเคราะห์วรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร:
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

บำเพ็ญ ระวิน. 2542. พระอนาคตวงศ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

ประคอง นิมมานเหมินท์. 2535. นิทานพื้นบ้านศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประทีป ชุมพล. 2515. วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

ประทีป เหมือนนิล. 2519. วรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.

ประพจน์ อัสวีรุพการ. 2533. โภธิสัตว์จรยา : มรรคาพ้อมหาชน. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประภาส สุระเสน. 2540. พระคัมภีร์อนาคตวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุรวัดน์.

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. 2544. วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

_____. 2521. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี.

ผ่าน วงษ์อ้วน. 2522. **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1-10 : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์.**

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุคพรรณ สุขพันธ์. 2529. **การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพุทธเจ้าในปรัชญาเถรวาท**

กับพุทธปรัชญามหายาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พงษ์จันทร์ คล้ายสมบูรณ์. 2528. **วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี.** กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น.

พรพรรณ ธารานุมาศ. 2515. **วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา.** พระนคร: บรรณกิจ.

พรเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย. 2527. **ความเชื่อพระศรีอารีย์ และ กบฏผู้มีบุญ**

ในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สร้างสรรค์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2543. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.**

พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). 2539. **มุขินาถปิณี.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามัคคีสาร.

พระมหาประกิต ประทุมรัตน์. 2543. **ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัม**

พุทธเจ้าของพระสมณโคดมพุทธเจ้า ศึกษากรณีการแสวงหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก และ

พระสุตตันตปิฎก. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาอักษรศาสตร์,

มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาสุสวัสดิ์ จันทปัญญา. 2547. **พระโพธิสัตว์ เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

พิชัย วงศ์กลม. 2539. **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระศรีอารียะเชโคทิวเชเคียว: ศึกษากรณี**

ศูนย์สุโขทัยเคียวโค ตำบลบ้านหลุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลป

ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ไพศาล เขาวนดี. 2523. พระมัลย์คำสวด : วรรณกรรมชาวบ้าน โครงการสังสรรค์วรรณภาษา
และวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2525. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิกข์.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2532. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2535. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2539ก. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่
11,22,25,26,33. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2539ข. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. 2539ค. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์วิญญาน.

_____. 2534. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รัชนีกร เศรษฐโชติ. 2523. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วัฒนา ณ นคร. 2526. ลักษณะร่วมของเรื่องพระมัลย์ในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมัลย์
คำหลวง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิภา กงกะนันทน์. 2520. วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

- วารุณี โอสถารมย์. 2524. การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- ศิลป์ พีระศรี. 2502. ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลปะโดยสังเขป = A bare outline of History and styles of art. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สถิต เสมานิล. 2513. มหากวีนิพนธ์นวนิวิจารณ์. พระนคร: โรงพิมพ์ไตรณสาร.
- ส. ชรรณภักดี. 2503. พรหมชาติฉบับหลวงประจำบ้านดูด้วยตนเอง : ประชุมจาก สรรพคำราโบราณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- ส.พลายน้อย (นามแฝง). 2541. พระศรีอารีย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์น้ำฝน.
- สมสมร ศิริกุล. 2536. พระโพธิสัตว์กวนอิม. กรุงเทพมหานคร: เทียนวัฒนา.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. 2484. ปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สินีนาด วิจิตรการลิขิต. 2549. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคตของสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี พระศรีอารียเมตไตรยในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิทธิ พินิจภูวคต และคณะ. 2520. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล.
- สุกัญญา สุขฉายา. 2523. วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2506. ความนำอัครรย์แห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุภาพร มากแจ้ง. 2524. พระมัลลิกลอนสวด (ตำนานวีตัสระกระบือ): การตรวจสอบชำระและการศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมวิทยาลัยครูธนบุรี.

เสาวภา ธานีรัตน์. 2528. วรรณคดีศึกษา : การศึกษาขั้นพื้นฐาน. นครศรีธรรมราช: โครงการตำราและเอกสารวิชาการ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.

ศุภร บุนนาค. 2517. สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพินิต.

หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2545. ตำรงวิชาการ : รวบรวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี 2545. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อรอนงค์ พัดพาศี. 2522. พระนิพนธ์ประเภทคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานนท์ อาภาภิรมย์. 2525. สังคม วัฒนธรรมและประเพณี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

อุดมพร คัมภีรานนท์. 2551. การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเรื่องพระมัลลิกคำหลวง. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภาคผนวก

กัณฑ์

ในทางบาลี มีความหมายหลายทาง ได้แก่ กาล, เวลา, สมัย, อายุ, กำหนด, วัด, ประมาณ
ในทางพระพุทธศาสนา แบ่งกัณฑ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สุธัญญกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่วางจากพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ
2. อสุธัญญกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่ไม่วางจากผู้มีบุญโดยเฉพาะพระพุทธเจ้ามี 5 กัณฑ์
  - 2.1 สารกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่เป็นแก่นสาร มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 1 พระองค์
  - 2.2 มัชฌกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่ผ่องใส มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 2 พระองค์
  - 2.3 วรกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่ประเสริฐ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 3 พระองค์
  - 2.4 สารมัชฌกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่เป็นแก่นสารและผ่องใส มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 4 พระองค์
  - 2.5 ภัททกัณฑ์ คือ กัณฑ์ที่เจริญ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 5 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ พระโคตมะ พระศรีอาริยมุต ไตรย

ส่วนในฎีกามาลยสูตร แบ่งกัณฑ์ไว้ 4 คือ

1. อายุกัณฑ์ คือ กำหนดอายุสัตว์ สัตว์เกิดมาเมื่ออายุเท่าไร เมื่อสิ้นอายุลง เรียกกัณฑ์หนึ่ง
2. อันตรกัณฑ์ คือ กำหนดอายุสัตว์ ในระหว่างขึ้นลง คือ อายุที่ขึ้นและถอยลงจนถึง 10 ปี ตายแล้วเกิดกรรมสังเวช อายุเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วเกิดประมาท อายุถอยลงถึง 10 ปีอีก
3. อสงไขย คือ อันตรกัณฑ์นั้น นับได้ 74 ครั้ง
4. มหากัณฑ์ คือ อสงไขยกัณฑ์ 4 ครั้ง

วิธีนับกัปและอสงไขย

วิธีนับกัป กำหนดกาลว่านานกัปหนึ่งนั้น ฟังรู้ด้วยอุปมาประมาณว่า มีขุนเขากว้างใหญ่ สูงโยชน์หนึ่ง ถึงร้อยปีมีเทพดาเอาผ้าทิพย์เนื้อละเอียดลงมาเช็ดถูบนยอดขุนเขานั้นหนหนึ่งแล้ว ก็ไปถึงร้อยปีจึงเอาผ้าลงมาเช็ดถูอีก นิยมอย่างนี้นานมาจนตราบเท่าขุนเขานั้นสึกกรึ้นเหี้ยนลงมา ราบเสมอพื้นพสุธาแล้วเมื่อใด กำหนดว่ากัป กัปหนึ่ง เมื่อนั้น

อีกอย่างหนึ่ง กำหนดด้วยประมาณว่า มีกำแพงเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัสโดยกว้างลิกกำหนด โยชน์หนึ่ง ถึงร้อยปีมีเทพดานำเอาเมล็ดผักกาดมาใส่เมล็ดหนึ่ง โดยนิยมนีตราบเท่าจนเมล็ด ผักกาดเต็มเสมอปากกำแพงนั้นนานเท่าใด จึงกำหนดว่ากัป กัปหนึ่ง

วิธีนับอสงไขย ให้เทียบเอาดังนี้

สิบ สิบหน	เป็น	หนึ่งร้อย
สิบร้อย	เป็น	หนึ่งพัน
สิบพัน	เป็น	หนึ่งหมื่น
สิบหมื่น	เป็น	หนึ่งแสน
ร้อยแสน	เป็น	หนึ่งโกฏิ
ร้อยแสน โกฏิ	เป็น	หนึ่งปโกฏิ
ร้อยแสนปโกฏิ	เป็น	หนึ่งโกฏิปโกฏิ
ร้อยแสน โกฏิปโกฏิ	เป็น	หนึ่งนหุต
ร้อยแสนนหุต	เป็น	หนึ่งนินนหุต
ร้อยแสนนินนหุต	เป็น	หนึ่งอักโขภินิ
ร้อยแสนอักโขภินิ	เป็น	หนึ่งพินทุ
ร้อยแสนพินทุหนึ่ง	เป็น	หนึ่งอัพพุทะ
ร้อยแสนอัพพุทะ	เป็น	หนึ่งนรพุทะ
ร้อยแสนนรพุทะ	เป็น	หนึ่งอหะ
ร้อยแสนอหะ	เป็น	หนึ่งอพพะ
ร้อยแสนอพพะ	เป็น	หนึ่งอฏฐะ
ร้อยแสนอฏฐะ	เป็น	หนึ่งโสคันธิกะ

ร้อยแสนโสกันธิกะ	เป็น	หนึ่งอุปละ
ร้อยแสนอุปละ	เป็น	หนึ่งกมฺทะ
ร้อยแสนกมฺทะ	เป็น	หนึ่งปทุมะ
ร้อยแสนปทุมะ	เป็น	หนึ่งปฺนฺฑริกะ
ร้อยแสนปฺนฺฑริกะ	เป็น	หนึ่งอกถาน
ร้อยแสนอกถาน	เป็น	หนึ่งมหากถาน
ร้อยแสนมหากถาน	เป็น	หนึ่งอสงไขย

อสงไขย มี 7 อสงไขย คือ

1. นันทอสงไขย
2. สุนันทอสงไขย
3. ปฐวีอสงไขย
4. มัตตทอสงไขย
5. ธรณีอสงไขย
6. สาครอสงไขย
7. บุณฺฑริกอสงไขย

กามภพ 6

คือภพที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม หมายถึง สวรรค์ 6 ชั้น ได้แก่

1. จาตุมหาราชิกา คือ ภพที่มีเทวดาผู้รักษาโลกใน 4 ทิศ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 1 ได้แก่
  - 1.1 ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ อยู่ทิศตะวันออก
  - 1.2 ท้าววิรุพหก จอมกุมภินท์ อยู่ทิศใต้
  - 1.3 ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค อยู่ทิศตะวันตก
  - 1.4 ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสวัณ จอมยักษ์ อยู่ทิศเหนือ

2. ดาวดึงส์ คือ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 2 และเป็นที่อยู่ของเทวดาชั้นผู้ใหญ่ 33 องค์ สวรรค์ชั้นนี้ปกครองโดยท้าวสักกะหรือพระอินทร์

3. ยามะ คือ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 3 มีท้าวสุยามเป็นจอมเทวดาในชั้นนี้

4. कुสิต คือ เป็นสวรรค์ชั้นที่ 4 มีท้าวสันคุสิตเป็นจอมเทวดา เป็นภูมิที่ประเสริฐกว่าเทวดาชั้นอื่นๆ เพราะพระโพธิสัตว์ทุกๆ พระองค์ก่อนจะมาบังเกิดในมนุษยโลก และได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ย่อมบังเกิดในสวรรค์ชั้นคุสิตนี้ก่อนทั้งสิ้น

5. นิมมานรดี คือ มีท้าวนิมมานรดี เป็นจอมเทวดาในชั้นนี้

6. ปรนิมมิตวสวัตติ มีท้าวปรนิมมิตวสวัตติ เป็นจอมเทวดา

จตุทิวปฐกา : ต้นไม้ประจำทวีปทั้ง 4

1. ชมพูทวีป มีไม้หว่า เป็นไม้ประจำทวีป เรียกว่า ชมพูรุกโง
2. อมรโคยานทวีป มีไม้กระตุมเป็นไม้ประจำทวีป เรียกว่า กทมพูรุกโง
3. อุตตรกुरुทวีป มีไม้กัลปพฤกษ์เป็นไม้ประจำทวีป เรียกว่า กปปรุกโง
4. ปุพพิเทหทวีป มีไม้ชีกเป็นไม้ประจำทวีป เรียกว่า เสรีสกรุกโง

สัณฐานและความกว้างใหญ่ของทวีปทั้ง 4

1. ชมพูทวีป มีสัณฐานคิงแอกเกวียน กว้างประมาณ 7000 โยชน์
2. อมรโคยานทวีป มีสัณฐานคิงพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว กว้างประมาณ 8000 โยชน์
3. อุตตรกुरुทวีป มีสัณฐานเป็น 4 เหลี่ยม กว้างประมาณ 9000 โยชน์
4. ปุพพิเทหทวีป มีสัณฐานกลม กว้างประมาณ 10000 โยชน์

ฉัพพคุณรสีโย : พระฉัพพคุณรังสี คือ รัศมีมีพระณะ 6 คือ

1. สีเขียว	เหมือนดอกอัญชัน	เรียกว่า นีละ
2. สีเหลือง	เหมือนหรรดาด	เรียกว่า ปิตะ
3. สีแดง	เหมือนแสงตะวัน	เรียกว่า โลหิตะ
4. สีขาว	เหมือนแผ่นเงิน	เรียกว่า โอทาทะ
5. สีหงสบาท	เหมือนดอกหงอนไก่	เรียกว่า มัญเชฏฐะ
6. สีเต็มพราย	เหมือนแก้วผลึก	เรียกว่า ปภัสสระ

ทวตฺตีสปฺพุนิมิตฺตานิ : บุพพนิมิต 32 ประการ

1. ทสสหัสสีโลกธาตฺสู อปฺปมาโณ โสภาโส ฝริ	มีแสงสว่างหาประมาณมิได้แผ่ไปใน หมื่นโลกธาตุ
2. อนฺธา จกฺขุณี ปฏฺธิลฺลิตฺสู	คนตาบอด กลับมีตาดู
3. พริธา สทฺทํ สฺมุณฺสิ	คนหูหนวก ได้ยินเสียง
4. มฺภา สมนฺสา ลปฺปี	คนใบ้พูดได้
5. ขุชฺชา อฺชฺชคฺคฺตา อฺเหสุ	คนหลังคดค่อม มีตัวตรง
6. ปงฺคฺลา ปทฺสา คมนฺ ปฏฺธิลฺลิตฺสู	คนเปลี่ยเดินได้
7. พนฺชนคฺตา สพฺพสคฺตา อนฺทฺพนฺชนาทีหิ มุจฺฉิตฺสู	สัตว์ถูกพันธนาการหลุดออกสิ้น
8. สพฺพนิริเยสุ อคฺคิ นิพฺพายิ	ไฟนรกทั้งปวงดับ
9. ปิตฺติวิสเย ขุปฺปิปาสา วุปฺสมิสุ	ความหิวกระหายในเปรตวิสัยสงบ ระงับไป

10. ตีรจฺจนคตํ ภูยํ นาโหสิ ภัยไม่มีสัตว์เดียรจฺจนทั้งหลาย
11. สพฺพสตฺตํ ไรโค เจว รากมทิกิเลสคฺคิ จ วูปสมิสฺส โรคและไฟคือกิเลส มีโรคะ
เป็นต้น สงบระงับไป
12. สพฺพสตฺตา ปิยวาจา อเหตุสฺส คนทั้งหลายพูดจากันด้วยวาจา
อ่อนหวาน
13. มรฺุรกาเรน อสฺสา หสิสฺส วารณา กชฺชิสฺส ม้าและช้างส่งเสียงร้องก้อง
14. สพฺพตฺตริยานิ สกสกนินฺนนาทํ มฺลฺลจิสฺส อมฺภูตานิเยว คนตรีทั้งปวงตั้งขึ้นเอง
15. มนุสฺसानํ หตฺถูปคานิ อารณานิ วิริวิสฺส เครื่องประดับของมนุษย์
กระทบกัน มีเสียงดังกังวาน
16. สพฺพทิสฺสา วิปฺปสนฺนา อเหตุสฺส ทั่วทุกทิศแจ่มใส
17. สตฺตํ สฺขํ อุปฺปาตฺมาโน มฺหุสฺสีโต วาโย ปวายิ ลมอ่อนๆ เย็นพัดมาทำให้เกิด
ความสุขแก่สัตว์ทั้งหลาย
18. อกาลเมโฆ ปวสฺสตี ฝนนอกฤดูกาลตกลงมา
19. ปฐฺวิโตปี อุกทํ อุกฺกิชฺชิตฺวา สนฺทติ น้ำพุ่งออกจากพื้นดินไหลไป
20. ปกฺขิโน อากาสคฺมนมฺปิ วิชฺหิสฺส ฝูงนกหยุดบิน
21. นทิสฺโย อสนฺทมานา อญฺฐิสฺส แม่น้ำทั้งหลายหยุดไหล
22. มหาสมฺมุเท มรฺุโรทกํ อโหสิ น้ำในมหาสมุทรมีรสหวาน

25. อวिरทนต์
มีพระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
26. สุตทุกทาโฐ
เขี้ยวพระทนต์ทั้ง 4 ขาวบริสุทธิ์
27. ปหุตชีวโ
มีพระชีวหาอ่อนและยาว
28. พุรหุมสฺสโร กรวิกภาณิ
มีพระสุรเสียงดุจท้าวมหาพรหม
29. โคปฺขุโม
มีดวงพระเนตรทั้ง 2 ข้าง ฝังใสงามดุจตาลูกโค
ฝังตลอด
30. อภินิลเนตุโ
มีพระเนตรเป็นสีนิลดำสนิท
31. อุณฺณาโลมา ภูมฺกนฺตเร ชาตา
มีพระอุณาโลมขึ้นที่ระหว่างพระ โขนงเวียน
ขวา
32. อุณฺหิสฺสีโ
มีพระอุณฺหิสและพระเศียรเป็นขอบเสมอกัน

อติศุยานุพุลุขนานิ : อนุพยัญชนะ 80

1. ปีตงฺคฺลิติ
นิ้วพระหัตถ์และพระบาทเหลืองงาม
2. อนุปฺพุพฺงคฺลิติตา
นิ้วพระหัตถ์และพระบาทเขียวงาม
3. วฏฺฏงฺคฺลิติตา
นิ้วพระหัตถ์และพระบาทกลมเหมือนกลิ้ง
4. ตมฺพนขตา
พระขนาท้ง 20 มีสีแดงงาม
5. อุคฺคฺงฺกนขตา
พระขนาท้ง 20 มีปลายงอนขึ้นเบื้องบน

6. สีนิทุชนขตา พระนขาเกลี้ยงกลมไม่เป็นรอยเป็นริ้ว
7. นิคุณหโคปผกตา ข้อพระหัตถ์ ข้อพระบาท จมอยู่ในพระมังสะ
8. สมปาทตา พระบาททั้ง 2 เท่ากัน
9. คชสมานกุกมนตา มีพระดำเนินงามเหมือนพญาช้าง
10. สีหสมานกุกมนตา พระดำเนินองอาจเหมือนราชสีห์
11. หัสสมานกุกมนตา พระดำเนินงามเหมือนหงส์เดิน
12. อุสภสมานกุกมนตา พระดำเนินงามเหมือนโคอุสุภราชเดิน
13. ทกฺขินาวภูฏกติตา เวลาจะดำเนินยกพระบาทข้างขวาขึ้นก่อน
14. สมนุตโต จารุชานุมณฑลตา พระชาณคือหัวเข้าเกลี้ยงกลมไม่ปรากฏ ลูกสะบ้า
15. ปริปฺลณฺปุริสพฺยชฺชนตา มีกิริยาบุรุษบริบูรณ์
16. อจฺฉินฺนนาภิตา มีพระนาภีไม่บ่งพร่อง
17. คมฺภีรนาภิตา มีสัณฐานพระอุทรเล็ก
18. ทกฺขินาวภูฏนาภิตา ภายในพระอุทรมีรอยเวียนขวา
19. สุวณฺณกทฺทลฺลुरुตา มีพระเพลากลมเหมือนต้นกล้วย
20. เอรಾವณฺกรสทิสฺกุชตา พระกรทั้ง 2 เหมือนวงช้างเอราวัณ

21. สุวิภคตคตุตตา พระอวยวะน้อยใหญ่ทั้งปวงงามพร้อม
22. อุตสนนานุสนนุสพคตุตตา พระมังสะหนา บาง ในที่ควรหนาควรบาง
23. อลีนคตุตตา พระมังสะไม่หดหู่
24. คิลกาทิริทคตุตตา พระวรกายไม่มีต่อมและไฝ
25. อนุปุพฺพจิริคตุตตา พระวรกายบริสุทธิ์ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง
26. วิสุทฺฐคตุตตา พระวรกายปราศจากมลทินทั้งปวง
27. โภกฺกิสหสฺสคฺคิพฺลชารณตา กำลังพระวรกายเท่ากับช้างพันธ์โกฏิและบุรุษแสนโกฏิ
28. อุตฺตงฺกนาสิกตา พระนาสิกโด่ง
29. สฺสณฺฐานนาสิกตา สันฐานพระนาสิกงามແລ້ม
30. รตฺตทฺวิษมฺสโอบฺฐตา ริมพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องล่างเสมอกัน มีสีแดงดี
31. สฺทฺทฺทฺนตฺตา พระทนต์บริสุทธิ์ไม่มีอะไรติด
32. สฺสฺสฺกทฺนตฺตา พระทนต์ขาวเหมือนสังข์ที่ขัด
33. สฺนินฺทฺทฺนตฺตา พระทนต์เกลี้ยงไม่เป็นริ้วเป็นรอย
34. วิสุทฺธิทฺนทฺริยตา พระอินทรีย์ทั้ง 5 งามบริสุทธิ์
35. วฏฺฏทาตฺตา พระเขี้ยวแก้วทั้ง 4 กลมบริบูรณ์

51. นิกคณฐิตสรตา พระเส้นไม้หัดหู่ในที่ใดๆ
52. นิกุยหสรตา แถวพระเส้นจมอยู่ในพระมังสะ
53. นคตสนนิกจารุสีสตา พระเศียรมีสัณฐานเหมือนนั้ตรแก้ว
54. อายตปฺถุนลาดโสภตา พระนลาดกว้างยาวพอสวมกัน
55. สุสณฐานภมุกตา พระนลาดมีสัณฐานงาม
56. สุสณฐานภมุกตา พระโขนงโค้งเหมือนคันธนู
57. สณฺหภมุกตา พระโลมาที่พระโขนงเส้นละเอียด
58. อนุโลมภมุกตา พระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไป
59. มหนตภมุกตา พระโขนงใหญ่
60. อายตภมุกตา พระโขนงยาวสุดหางพระเนตร
61. สุขุมาลคตตตา ผิวพระมังสะละเอียดทั่วพระวรกาย
62. อติวิยอุษุชถิตคตตตา พระวรกายรุ่งเรืองด้วยสิริ
63. วิมลคตตตา พระวายุแผ่ส่องใสอยู่เป็นนิตย์
64. โกมลคตตตา พระวรกายสดชื่นเหมือนดอกปทุม
65. สีนิทฺชคตตตา พระวรกายมีสัมผัสอ่อนนุ่ม

66. สุกนุรคตตดา กลิ่นพระวรกายเหมือนกลิ่นกฤษณา
67. สมโลมตา พระโลมาเสมอกันสิ้น
68. สุสณฺหโลมตา พระโลมาละเอียด
69. อติสุขุมอสุสาสปสุสาสณฺจารณาตา ลมหายใจละเอียด
70. สุสณฺฐานมุขตา พระโอษฐ์งามเหมือนกับยิ้ม
71. สุกนุรมุขตา กลิ่นพระโอษฐ์เหมือนกลิ่นดอกอุบล
72. สุกนุรเกสตา พระเศ้ามี่กลิ่นหอมฟุ้ง
73. สุนีลเกสตา พระเศศาต่ำเป็นเงา
74. โกมลเกสตา พระเศ้ามี่กลิ่นหอมดังดอกโกมุท
75. สุสณฺฐานเกสตา พระเศศาเส้นกลมสลวย
76. สีนินฺทเกสตา พระเศศาต่ำสนิท
77. สณฺหเกสตา พระเศศาเส้นละเอียด
78. อลฺลิตเกสตา พระเศศาไม่ยุ่ง
79. ทกฺขินาวภูเกสตา พระเศศาเวียนขวา
80. เกตุมาลารตนวิจิตฺตดา มีพระเกตุมาลา กล่าวคือ ถ้องแฉว แห่งพระรัศมี
ขึ้นบนพระอุตมั่งสิโรตม์ (กระหม่อม)

บารมี 10 หรือ ทศบารมี

คือ ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม, คุณธรรมที่ประเสริฐอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น

1. ทาน   การให้ การเสียสละ
2. ศีล   การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ความประพฤติดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย
3. เนกขัมมะ   การออกบวช, ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม
4. ปัญญา   ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง
5. วิริยะ   ความเพียร, ความแก้แค้นไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่น อุทิศสาคะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่
6. ขันติ   ความอดทน, ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล แนะนำแนวทางความประพฤติที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลส
7. สัจจะ   ความจริง คือ พุคจริง ทำจริง และจริงใจ
8. อธิษฐาน   ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่
9. เมตตา   ความรักใคร่, ความปรารถนาดี มีไมตรี คือ เกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ

10. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง, ความวางใจสงบบราบเรียบ สม่่าเสมอเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความ ยินดียินร้ายหรือชอบชัง

ทศบารมีนี้ เรียงตามที่ได้ถือว่าได้บำเพ็ญทศบารมีในทศชาติ ดังนี้

1. พระเทมีย์	บำเพ็ญ	เนกขัมมะ
2. พระมหาชนก	บำเพ็ญ	วิริยะ
3. พระสุวรรณสาม	บำเพ็ญ	เมตตา
4. พระเนมิราช	บำเพ็ญ	อธิษฐาน
5. พระมหโสด	บำเพ็ญ	ปัญญา
6. พระภูริทัตต์	บำเพ็ญ	ศีล
7. พระจันทกุมาร	บำเพ็ญ	ขันติ
8. พระนารท	บำเพ็ญ	อุเบกขา
9. พระวิฑูรบัณฑิต	บำเพ็ญ	สัจจะ
10. พระเวสสันดร	บำเพ็ญ	ทาน

บารมีนั้นท่านกล่าวว่า จะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ ต้องครบ 3 ชั้น คือ

1. บารมี ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สิน เงินทอง สมบัตินอกกาย
2. อุปบารมี ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด ได้แก่ ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน
3. ปรมัตถบารมี ระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การเสียสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

บำเพ็ญทั้ง 10 บารมี ครบ ชั้นนี้ เรียกว่า สมมติบารมี แปลว่า บารมี 30 ถ้วน (จุ. พุทฺธ. 33/1/414 ; จุ. จริยา. 33/36/596.)

โพธิสัตว์

เรียกพระพุทธเจ้าแต่ยังไม่ได้ตรัสรู้ หมายถึงสัตว์ที่จะมาตรัสรู้ต่อไปและเคยได้รับคำทำนายว่าต่อไปจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ขณะเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ต้องได้บำเพ็ญบารมี 10 ประการ มี ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา

โพธิ ในที่นี้ หมายถึง ญาณในมรรค 4 ดังคำภาษาบาลีว่า โพธิวฺจจติ จตุสฺส มกุเสฺส ญาณํ ฯ

โพธิสตฺตา : พระโพธิสัตว์ 3 จำพวก

พระโพธิสัตว์ แปลว่า ผู้เกี่ยวข้องในพระโพธิญาณ กล่าวคือ พระญาณเป็นเครื่องตรัสรู้ อริยสัจ 4 อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มี 3 จำพวก คือ

1. อุกมตัตถุญฺญโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ประเภทมีปัญญามากกว่าศรัทธา ใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีน้อยกว่า พระโพธิสัตว์ประเภทอื่นทั้งหมดนับเวลาเริ่มแรกปรารถนาพุทธภูมิ จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ารวม 20 อสงไขย กับเศษอีก 100000 มหากัป พระโพธิสัตว์ประเภทนี้เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว มีชื่อเรียกว่า พระปัญญาธิกพระพุทธเจ้า
2. วิปจิตถุญฺญโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ประเภทมีศรัทธามากกว่าปัญญา ใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีนานกว่าอุกมตัตถุญฺญโพธิสัตว์แต่น้อยกว่าในยโพธิสัตว์ คือ 40 อสงไขย กับเศษอีก 100000 มหากัป เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว มีชื่อเรียกว่า พระสัมมาธิกพระพุทธเจ้า
3. ในยโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์ประเภทมีความเพียรมากกว่าปัญญา ใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีนานกว่าพระโพธิสัตว์ 2 จำพวกข้างต้น คือ 80 อสงไขย กับเศษอีก 100000 มหากัป เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มีชื่อเรียกว่า พระวิริยาธิกพระพุทธเจ้า

โพธิสตุตา หรือ ทสโพธิสตุตา : พระโพธิสัตว์ 10 จำพวก

1. พระโพธิสัตว์นามว่า เมตไตรย จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า เมตไตรย มีไม้กาะทิง เป็นไม้ตรัสรู้
2. พระโพธิสัตว์นามว่า รามะ จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า รามะ มีไม้จันทน์ เป็นไม้ตรัสรู้
3. พระโพธิสัตว์นามว่า ปเสนทิโกศล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า ชรรมราชา มีไม้กาะทิง เป็นไม้ตรัสรู้
4. พระโพธิสัตว์นามว่า อภิภู (พระยาสัตติมาราธิราช) จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า ชรรมสามี มีไม้สาละ เป็นไม้ตรัสรู้
5. พระโพธิสัตว์นามว่า ทิมชังฆี (อสุรินทราหู) จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า นารทะ มีไม้จันทน์ เป็นไม้ตรัสรู้
6. พระโพธิสัตว์นามว่า โสณะ จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า รั้งสิมูณี มีไม้ปีปผลิ เป็นไม้ตรัสรู้
7. พระโพธิสัตว์นามว่า สุภะ จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า เทวเทพ มีไม้จำปา เป็นไม้ตรัสรู้
8. พระโพธิสัตว์พระนามว่า โดเทยะ จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า นรสีหะ มีไม้แคฝอย เป็นไม้ตรัสรู้
9. พระโพธิสัตว์นามว่า ธนบาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า ดิสสะ มีไม้โคโรธ เป็นไม้ตรัสรู้

10. พระโพธิสัตว์นามว่า ปาลีไลยกะ จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุมังคละ มีไม้
กาะทิง เป็นไม้ตรีศูรี

มหากัป

1. อสงไขยที่ 1	เรียกว่า	สังวัฏฐะ
2. อสงไขยที่ 2	เรียกว่า	สังวัฏฐัญญาปี
3. อสงไขยที่ 3	เรียกว่า	วิวัฏฐะ
4. อสงไขยที่ 4	เรียกว่า	วิวัฏฐัญญาปี

รัตนะ (แก้ว) 7 ประการ

พระพุทธเจ้าทรงพรรณนาคความมั่งคั่งสมบูรณ์ของเมืองกุสาวดีและทรงพรรณนาถึงรัตนะ 7
ประการ ที่เกิดแก่พระเจ้ามหาสุทตฺสนะจักรพรรดิ คือ

1. จักรรัตนะ	จักรแก้ว ซึ่งหมุนไปในทิศต่างๆ ได้แนะนำชัยชนะมาสู่
2. หัตถิรัตนะ	ช้างแก้ว เป็นช้างเผือก ชื่ออุโบสถ
3. อัสนรัตนะ	ม้าแก้ว สีขาวล้วน ชื่อลาหก
4. มณีรัตนะ	แก้วมณี เป็นแก้วไพฑูรย์
5. อิตถิรัตนะ	นางแก้ว รูปร่างงดงาม มีสัมผัสนี้มนวล
6. คหปติรัตนะ	ขุนคลังแก้ว ช่วยจัดการทรัพย์สินอย่างดีเลิศ
7. ปริณายกรัตนะ	บัณฑิตผู้สั่งสอนแนะนำ (จากมหาสุทตฺสนะสูตร สูตรว่าด้วยพระ เจ้ามหาสุทตฺสนะจักรพรรดิ อยู่ในเล่ม 10 ทีฆนิกายมหาวัก สัตตตันตปิฎก)

หนังสือ ความหมาย (มะริก,มะริกคะ) น. สัตว์ป่ามีกวาง อีเก้ง เป็นต้น, ถ้าเป็นตัวเมีย ใช้คำว่า มฤคิ

อนันตริยกรรม หมายถึง กรรมหนักที่สุด (ครุกรรม) ฝ่ายบาปอกุศล ซึ่งให้ผลทันที มี 5 อย่าง คือ

1. มาตุฆาต คือ ฆ่ามารดา
2. ปิตุฆาต คือ ฆ่าบิดา
3. อรหันตฆาต คือ ฆ่าพระอรหันต์
4. โลหิตุปบาท คือ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ ขึ้นไป เช่น พระเทวทัตได้ ทำร้ายพระพุทธองค์ ในสมัยพุทธกาล
5. สังฆเภท คือ ยุยงให้พระสงฆ์แตกกัน ทำลายสงฆ์

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล	นางสาวภัทรวดี มูลขารี
วัน เดือน ปี ที่เกิด	8 เมษายน 2529
สถานที่เกิด	จังหวัดปราจีนบุรี
ประวัติการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (วรรณคดีไทย) ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

